

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LŐRÁ

XXVIII. ÉVFOLYAM VII.

2019/7. SZÁM

Felújított unitárius templom, Kőkös

BELÜL HORDOTT
TÉRKÉPEINK
DOBOZI ESZTER
VERSEI

VELÜNK ÉLŐ '56

„VÁD ÉS VÉDELEM”
SZABÓ DEZSŐ HELYE
A MAGYAR KULTÚRÁBAN

TRANSZMISSZIÓ
MAGYAR-MAGYAR TALÁLKOZÓ
SEPSISZENTGYÖRGYÖN

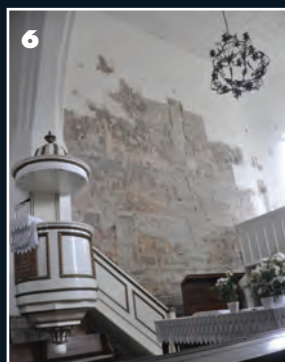
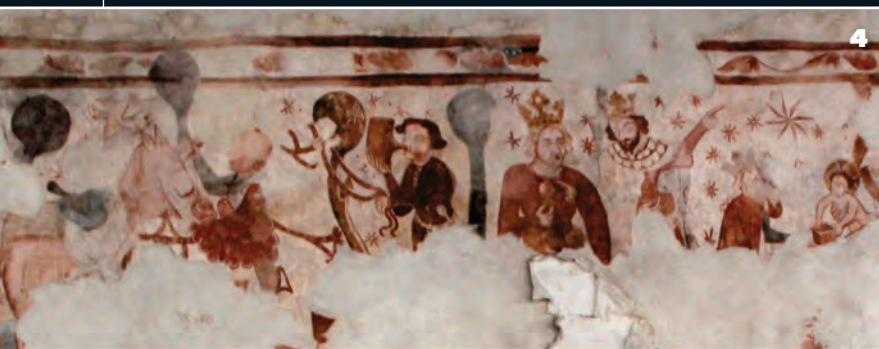
KÜLÖNSZÁMUNK
ÚTON VAN
A CZIFFRA-KÖZPONT

*Megújuló magyar műemlékek
a Kárpát-medencében*

„...ÉS IDEJE VAN AZ ÉPÍTÉSNEK”

Gidófalva – Kökös – Visk

Cikkünk az 5. oldalon

1. 2. 7. Kökös, a felújított
unitárius templom belső
és külső felvételei
3. 5. 6. Visk, a református
templomban nemrég feltárt
középkori falfestményei
4. Gidófalva, a református
templom restaurál falképei

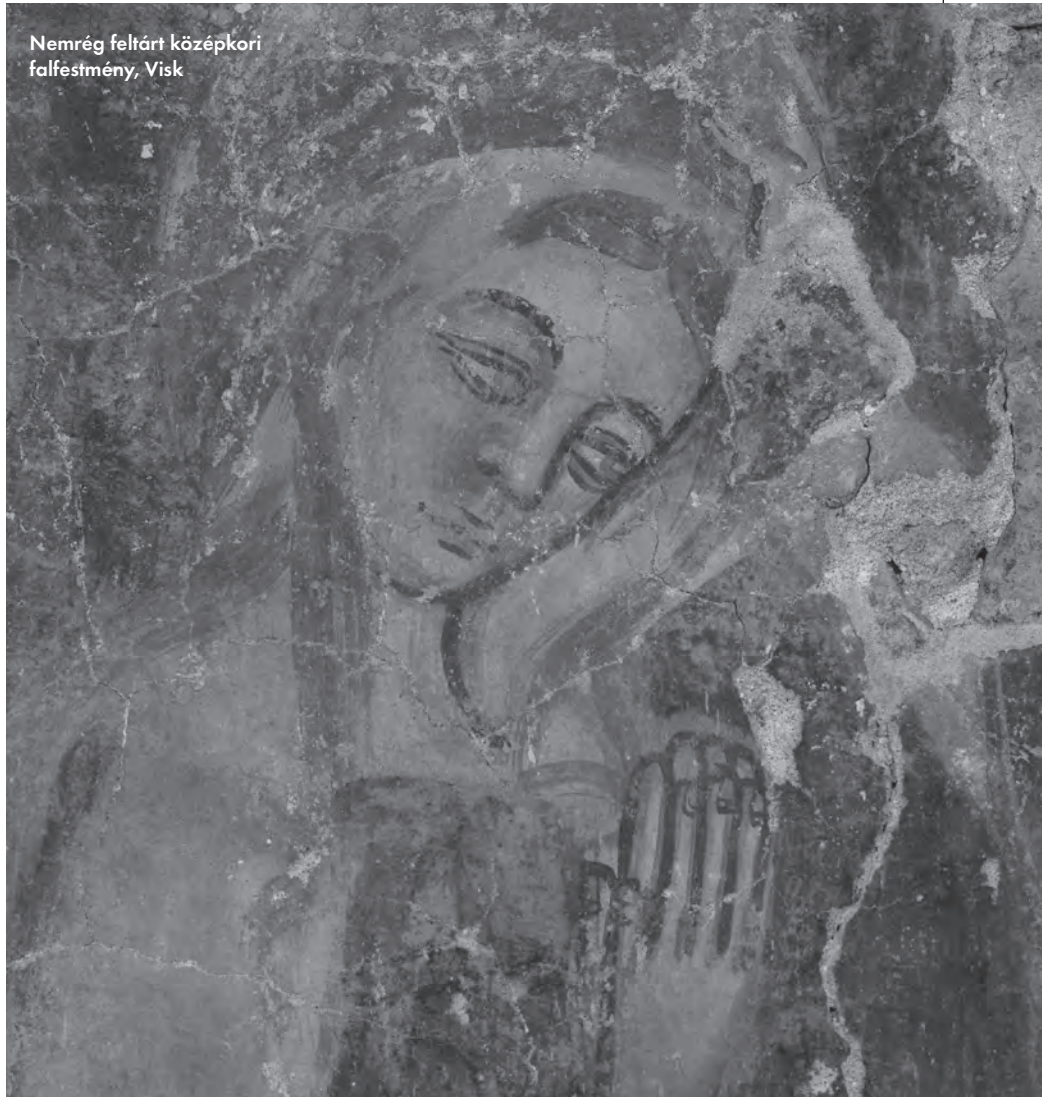
SZAKONYI KÁROLY

A VÉN CIGÁNY

Ma láttam az öreg cigányt. A vén cigányt. Este volt, szombat este, a Rákóczi úton szállt fel a hetes buszra megkopott krombi télikabátban, szürke kalappal a fején, ami alól a tarkójánál kítüremkedett ősz haja. Fekete nadrágja szára ráogyott cipőjére, s amint felém fordult, láttam arcát is, a szürkésbarna, frissen borotvált arcot, benne a szomorú szemeket, a lebiggyedt ajkat, és láttam a hóna alatt a hegedűtöket, amelyben féltőn szorította magához a *szárazfát*, talán mint egyetlen vagyonát. És nekem az a régi nóta jutott eszembe mindjárt, az a szentimentális dal, hogy *Zöld erdő mélyén, kis patak szélén...* Ez a szegény ember biztosan nem kis patak szélén lakik, hacsak nem a Rákos-patak mellett, valahol Zuglóban. *Vén öregember, nótája nem kell, nótája nem kell senkinek se már...* Mert valóban, kinek kell ma a cigányzene? Vajon muzsikált valahol? Talán éppen onnan jött, ahol mégiscsak játszhatott egy bandában, vagy most ment valahová így, este kilenc tájban, de hová? Hol játszanak ma cigányzenét? A messzi múltba vesztek az örökké nyitva tartó kávéházak, a hangulatos, zenés vendéglők. Évekkel ezelőtt a Belvárosban találok egy ehhez hasonló öreggel, hegedűjét árulta a Ferenciek terén, kínálta nekem is, és én döbbenetlenül kérdeztem, hogyan válhat meg tőle? Hát nem abból él? Hát nem a hegedűje az élete? Már nem, mondta, nem kellünk senkinek. Van néhány nagy, híres banda, de a kicsik... Gépzene van, kérem, az szól mindenütt, szakadatlan, amerikai zene, kérem, de nem dzsessz, hanem rikoltó, zajos. A Royalban is muzsikáltam, a Szigeten is, a Nagyszállóban. Régen. Nagyon régen. De nem csak mi veszünk ki, már tapőrök sincsenek, kérem! Ahogy azok a kis presszókban játszottak, egy pianínó meg egy dob, finoman, hangulatosan! Az nem volt nekünk konkurencia, kérem! A fiam sem olyan muzsikus már, mint én, a zeneakadémiára jár, klasszikust tanul... Hát eladom a hegedűmet, uram!

Nem tudom, eladta-e, de az jutott az eszembe, hogy nemcsak a cigányzenészek veszítették el a munkájukat, hanem a falusi vályogvetők, teknőkészítők, szegkovácsok is, az ősi mesterségeket hol letelepedve, hol vándorolva művelők. A régiség- és ruhakereskedők még megmaradtak, de az ötvenes években azok sem igen működhettek, mert a munkahellyel nem rendelkezőket (persze nem csak a romákat) munkanélkülivé (munkakerülővé) nyilvánította a hatóság, rossz esetben még internálták is őket Kistarcsára. Beterték őket az iparba,

Nemrég feltárt középkori falfestmény, Visk

a városokba, építhették Sztálinvárost, munkásszállások, hétvégi vonatozások a családhoz („*jaj, jaj, fekete vonat*” szólta a nóta) – vagyis felbolydult a megszokott életük. Proletársorba kerültek. Aztán jött a rendszerváltással az új helyzet, üzemek, gyárak szüntek meg, a munkásszállásokról kikerültek az utcára, vagy vissza a faluba, a faluvégre, de már nem a vajda felügyelete alá, alkalmi munkából tengődve, a segélyekre szorulva sok tekintetben talajt veszítettek lettek egy előítéletes társadalomban.

„Apám cigány, anyám cigány, én nem vagyok cigány” – cigány fiatalokból álló, a *Tudás Hatalom csoport* egyik előadásán hangzott el az egyik szereplő szájából. Szomorú, amikor valakinek meg kell tagadnia származását azért, hogy a többségi társadalom ne sorolja azok közé, akikkel szemben előítélettel él. Az előítélet mindig sommás, és legfőbb oka, hogy

nem ismerik, vagy nem igazán ismerik a cigányság sorsát, évszázados szokásait, törvényeit. De nem is fáradoznak a megismerésén. A megalakult és úton lévő Cziffra Központ sokat segíthet ezen. Az utazó műsorokkal, kiállításokkal bemutatja a roma kultúra értékeit, a cigány fiatalok önmaguk készítette színházi produkciókban őszintén feltárhadják életük kényes kérdéseit. A program lehetőséget biztosít a fiatalok művelődésére. Mindez hatással lehet a roma társadalomra. Hiszen legjobban a művészetek révén lehet az értelemre és az érzelmekre hatni, s ez talán elvezethet a művelődés, a tanulás igényéhez, vagyis a felemelkedéshez és a generációk öntudatra ébredéséhez. Nehéz és hosszadalmas feladat és küzdelem elérni, hogy ne kelljen megtagadni apát, anyát, nemzetséget ahhoz, hogy egy cigány fiatalember szegyenkezés nélkül vállalhassa önmagát. ♣

RÓZSÁSSY BARBARA

BÚCSÚ

DOBOZI ESZTERTŐL

És október van megint. Nem is értem, hogyan képzelet a természet, hogy ebben a gyönyörűsége szín pompában, sárgás, barnás, aranylós falevelek hajunkra, nyakunkba hulló, mámorító zuhatagában képesek vagyunk örökre búcsút venni valakitől. Aki belőlünk kiszakíthatatlan. Akihez nincs fogható. *Másolhatatlan*. Éneklünk, hogy tompítsuk a temetőben gomolygó csendet, ami utána maradt. Éneklünk, hogy elnyomjuk a koporsóra hulló rögök tompa puffanását. Éneklünk, mert azt reméljük, hangunk még kísérheti Őt útján, távolodóban még tudja, hallja: érte szól a zsoltár. – De vajon igazságos-e, ha tőle, aki egész életében másokkal törődött, még most is elvárjuk, hogy visszatekintsen ránk? Bár gyarlóságunk szítja e várakozást, mégsem tehetünk másként. Így vergődik a csapdába jutott túlélő. Így vergődünk emlékeink között.

„*Mindenségedben hova lesz, ami volt, ami emlék?*” – kérdezte versében nem is oly rég. Ki más tehetne volna még fel így e kérdést? Ilyen egyszerűen, a tisztán látók tömörségével, ahogy mindig is fogalmazott. Micsoda kifinomult elegancia és hidegvérű létösszegzés egyetlen sorban! Csak mesterek operálnak efféle ellenponton, melyben egyszerre hat ránk a gyengéden ringató dallam és a kijózanító racionalitás. Mert az kétségtelen, az ész, a legvilágosabb tudatosság vezérelte még a mindenség megfoghatatlanságáról szólva is. S végső soron ugyanez hozta meg a rettenetes felismerést: „*szűkülő tudatba / hull minden, ami volt*”. Mégis – s éppen ez a csodálatos ebben a költészetben – minden sorából árad a (megfoghatatlanba, a mindenségbe vetett) hit, ami nélkül mit sem ér a racionalitás. Ez pedig elvezet abba a világba, ahol „*az erőtlenségből is támad erő*”, ahol „*belül hordott térképeinken*” kinyílik a táj, ahol láthatjuk, „*fénynyalábok a víztükörrel / amint összecsatannak*”.

Bár számos utat járt be, nagyon is egy irányba tartó költészet ez, melyre nem jellemző a kísérletezők útkeresése és úttévesztése, hanem folytonos törekvés a hagyományok talaján való megújulásra, soha el nem hagyva az ösvényt. Mert jól tudta, költőnek lenni elsősorban: látásmód. Egy bizonyos, sajátos perspektíva. Életvitel. S mindenek felett: életút. Mindez emberfeletti fegyverzettségét kíván, roppant nagy elszántságot, hihetetlen erőt. Hogyan volt képes erre, oly sok testi fájdalommal élve, túl annyi megpróbáltatáson is? – Nem tudom. Csak az lehet rá a magyarázat, hogy valójában sosem volt e világból való. Csoda-e, ha visszanézve még az árnyas temetőbe, látni vélem sziluettjét, amint lassan eggyé válik önnön fényével? Talán csak a fák lombjaiba kapaszkodó, meleg októberi fények teszik, s a lombok közt sejtelmesen átszüremelő aranylás. Egy azonban egészen bizonyos: nem képzeletünk űz csalfa játékot velünk, ha itt és most verseit olvasva magunk mellett érezzük Őt. A költészet nem testtelen, nem alaktalan – s mostantól Dobozi Eszter egyetlen igaz valósága. Ahogyan általa a miénk is. Ekképp búcsúnkat sem zárhatjuk másként, mint köszöntéssel: Isten hozott, Költő.

DOBOZI ESZTER MINDENSÉGEDBEN...

Megvan-e még az az erdei út, odalenn az az ösvény?
Megvan a tóra szökő árnyék valahol? Vagy amint szél támad fönt, s a Királyné szoknyáján fut alá a partig. Várfokon éles fényben csattog a zászló. Halld a hattyú-sziszt, a vizek s a sirály suhogását? Rég volt tájait tűnt évek vonulásainak hol rejtegeted, mondd! A festő ragyogása hová jut? Hol fészkelte magát be az égi s a földig özőnlő? Képek képei ott szunnyadnak a kéreg alatt, bent, majd áttörnek az álommá szűrt képzetek árján. Hogy' tágul befelé, és hány földrésnyi világ él itt, ahogy ismétlődik Fent s odatúl! Hova térül-fordul, s mint hatol át – börtönfalán – isteni jelben? Mindenségedben hova lesz, ami volt, ami emlék?

Melocco Miklós: Szent Kristóf, az utazók védőszentje

LÉGI MÁSUNK

Hol Egry fényeivel megtelt a szemünk, onnan jöttünk, s hol megtörténhetett velünk hogy láttuk, fénynyalábok a víztükörrel amint összecsatannak, végül az öntelt

tömeg mögénk került és hullámozott, ahogy előttünk is a végtelen s a féktelen, melybe a város s a vásár beléhatolt bódéival, szennyével, halsütőivel.

A tóra fültépő zaj-zenék ömöltek, beléremegtek a messzi, túlsó partok, s mi magunkba zárva hordtuk megrögzötten azt a belső látványt, az örökké tartót:

a sugaras tájba szöve a gyermekkel Szent Kristófot s az áldott szamaras embert. S egyszer csak ott állt előttünk, mint a követ egy más világból, belezendültek a kövek,

a móló; ott állt – eleven ultimátum – egy szürke gém, mozdulatlan légi árnyunk.

ÍGY JÖVÖK ÉN IS MÉG MINDIG HOZZÁD

„amikor erőtelen vagyok, akkor vagyok erős”
(2Kor. 12:10)

a kegyhelyek, a mágikus terek
zarándokai törekednek így,
mert szívja őket tűzön-vízen át
valamely bűvös erő, oda tart
mind, aki elesett, aki vesztes,
odaszipantja, odatapasztja
törődött vándorait megszentelt
magaslatokhoz, mélységéhez
erdőknek, a csalító tájnak,
így jövök én is még mindig Hozzád,
s az erőtlenségből is támad erő,
a tompa némaságba forduló
megszólal: hozná párnám, takaróm,
főllátni se képes bár egyedül,
máskor szinte mozdulatlan; aki
kívül maradt már mindenben, ilyen;
ketten két oldalról emelik,
harmadikunk szemből tartja, érzem,
gyengülő vállamba a remegő
két kéz ahogy' kapaszkodik:
erőtelenbe az erőtelen

ISZONYOD A TÜKRE

Ismerjük őt, a velejéig harcost,
ki bármi *ellen* és ugyanazért is
Kész kardot rántani. A baljós
hírek róla beszélnek. Benne érik

az évszázad botránya. Főlégeti
a városokat, ő robbant hidakat,
ő szájal a tárgyalótermekben is,
blöfföl és vádol, ha törik, ha szakad,

győztes, de ő az áldozat is egyben,
ő az, aki ítél, tombol és rombol,
gáncsol valakit mindig: örök *ellen*.
Mit ő vív, végeláthatatlan ostrom.

Minden idők nagy happenerje: sokkol,
provokál, borzongásodra vadászik,
s mint alantas lénynek – vet neked koncot.
Él, míg iszonyod a tükre. Így látszik.

ELKÉSETT VITAIRAT

A *Nincstelének* szerzőjének

Nem! Nem ilyen volt a szegénység!
Lázás a gyermek? Csupa vérzés?
Este mosol, míg alszik, s száraz
lesz reggelre az egy ruházat.

Kevés a pénz patikaszerhez?
Kapingál még egy tyúk a kertben,
eladó, Vétket szül a nyomor
ott? Itt ötleteket: a komor

időket túl hogyan élheted.
Micsoda királyi étek ez,
melyet anyai fortély alkot
a semmiből szinte! A sarcot

méltósággal túri, a „nincs”-et
így váltva „van”-ná. Nem kilincsel
bérért, sose kér alamizsnát.
Folt hátán folt most már az irhád.

Nem szégyen az, csak hogyha rongyos.
Az ingyak megfordítva olykor
szebb, mint új korában. Az elnyűtt
kabátból szoknya lesz. S ha perdül,

szövetének ez a visszája,
ki mondja meg? Senki se látja,
csak az, aki tudja a titkát
e találékonyáságnak. Így jár

furfang s ész a nincstelenséggel.
Tárgyak gyűlnek, ahogy az évek
lerakódnak. Másutt kidobják.
Itt? Valamire jó lesz. Oltás

a fán: hálás ültetőjének.
Tenyérnyi föld, mi mindent termő!
Itt senki se maradhat éhen,
ki ás, gyomlál. Észrevétlen nő

hajtás, bimbó bomlik. Ami él,
ellene él örökös gyászának,
előbújnak sárga lilikék,
lobognak tüntetően a vásznak.

Nem! Nem olyan volt a szegénység,
mint látta. A harag káromlón
nem tört elő. S miközöttünk végképp
nem lett bohóc a mi Megváltónkból.

KÓRTERMEK

Gyöngyi emlékére

kinek fenyegető, kinek
üdvössége: ágaival
ahogy betölti a teret,
ahogyan lent és fönt között
s oldalirányban megfeszül
egészen láthatatlanul,
tapinthatón s valószerűn
mégis: a nyűtt testek fölött
magasodón áll – a kereszt.
Egy-egy horkanás jelzi csak,
s a gyors lélegzetvételek,
zihálva újraéledők,
hogy hol vagyunk. Szentély ez itt.
Szent a haldoklók terme mind.

KECSKEMÉT

Hajlékodból, ha kilépsz,
itt örökké fúj a szél.
Szemedet szűrja homok,
fogaid közt ha forog,

csikorog szemcséiből
ezernyi, ám ha kidőlsz,
ápol e hely, s *eltakar*,
megigéz, és itt maraszt.

Azt se tudja, hogy ki vagy,
száműzöttnek – enni ad.
Tovafutnál, nem ereszt.
Főlemel, majd elfelejt.

MÉG VALAMI ÉL

Amit elhallgattunk,
már kimondhatatlan,
amit eltitkoltunk,
már örök homályban,
amit visszagyűrtünk
meg nem mutatkozik,
ajtó, mi bezárva,
mindigre becsukva,
emészti, mint a tűz,
a magába forduló,
szűkülő tudatba
hull minden, ami volt.
Ám az el-előtűnőn
túl még valami él:
a riadt tekintet,
hogy jössz-e, jössz-e még...

BELÜL HORDOTT TÉRKÉPEINK

Menekülnél az útlezárások elől
a Galga mentén találtuk magunkat
szépen gondozott házak, kertek mint gyöngyök
a gyöngyosorokban – egymásba érőn
a fálvak – Galgahévíz, Tura, Zsámbok
Galgamácsa – ámulunk az egzotikus neveken
ez a jólét is Magyarország –
állapítjuk meg
szinte egyszerre kis autónk
kerekeivel letapogatja, ami
szép és gazdag a vidéken, így kellene
megérintenünk a szervest és szervetlent
így kellene közel hajolva, térdre
ereszkedve is akár számba venni
mindent, hogy belül hordott térképeinken
végre sajátunk legyen, kinyíljon a táj.

EPIGRAMMA

Kettétörtek? Vannak lények, kiknek a teste
kettőzött erejű, s kettévágva is él.

A Galga mentén

FÉLNI KELL

*(Elhangzott a Magyar Írószövetség
október 23-i ünnepi emlékezésén)*

Vasöklők sorban az asztal lapján. A görcs
sem ránthat ily feszesre hurka ujjakat,
erőfitogtatón, ahogy a düh, harag
szorítja-nyomja őket. Rajtuk még a göb
is vörösben lüktet. Voltak öten-hatan.
Te láttad őket, hogy nyomultak a kapun,
kerítésen is át, nézted, hogy mind tolul,
és egyre beljebb – marconák. Hatalmasan
csak ültek, ültek, mint akik már birtokon
belül, terpeszkedtek az asztalunk körül,
vegyültek árnyainkkal. Közben gömbölyült
egy újszülött legbelül, mint alattomos
fogdmegektől rejtegetve, Heródések
rögeszméitől. Míg a molfüggöny mögött
lapultál eszmélet s félajulat között,
mindent tudtál öntudatlan. Négyévesen
te láttad, hogy tüzes pöröly volt mindenik
ökölcsapás. Szétnyílt az asztal s a tető.
Tiéd azóta az intelem: itt merő
veszély az otthon, s félni kell házában is.

Dobozi Eszter József Attila-díjas költő, író életének
64. évében, hosszú betegség után, 2019. október
9-én ment el közülünk. Dobozi Eszter Cegléden
született 1956-ban. A szegedi egyetem magyar-
történelem szakán végzett, majd középiskolai
tanárként Cegléden és Kecskeméten tanított. 1995
és 2019 között a kecskeméti Kodály Iskola igazga-
tója volt. A Forrás folyóirat szerkesztője 1989-től.
Versei 1978-tól jelentek meg számos folyóiratban,
a Tiszatájban, a Forrásban, az Alföldben, a Mozgó
Világban, az Új Írásban, a Napjainkban, a Kortárs-
ban, a Hitelben, a Magyar Naplóban és a Lyukas-
órában. Első önálló verseskötete Az Egy 1986-ban,
a Tíz körömmel című szociográfiája 1994-ben jelent
meg. Két regény fűződik a nevéhez, a Túl a rák-
barakkon. Angelika naplójából (2008) és a Sánta
Kata (2011). Utolsó verseskötete, a Hószín átfut,
sár fennakad 2018-ban látott napvilágot. Dobozi
Eszter 1992-ben Pilinszky János-díjat, 2004-ben
Arany János-díjat, 2010-ben József Attila-díjat ka-
pott. A magyar irodalom területén nyújtott kiemel-
kedő teljesítménye elismeréseként 2018-ban Ma-
gyarország Babérkoszorúja díjat vehetett át. ➡

Megújuló magyar műemlékek a Kárpát-medencében

„...ÉS IDEJE VAN AZ ÉPÍTÉSNEK”

(Prédikátor könyve 3. fejezet, 3. vers)

Mozgalmas, eseményekben gazdag októbert tudhatnak maguk mögött a *Teleki László Alapítvány* munkatársai. Sorradják át a *Rómer Flóris-terv* támogatása révén feltárt és felújított, határon túli magyar épített örökség legszebb emlékeit.

2019. október 12-én, az erdélyi *Gidófalván*, ünnepi alkalommal avatták fel a református templom különleges, restaurált falképeit. A középkori templom a XIII. században épült, s a korabeli faltöredékek néhány éve kerültek felszínre, ekkor tárták fel a szentélyzáródás XVIII. századi feliratát is, valamint a templomhajó északi falán a reformáció utáni fali töredéket. A restaurálást Kiss Lóránd, Pál Péter és Szakács Tamás restaurátorok végezték.

Hálaadó istentisztelet keretében, október 27-én adták át az erdélyi Kovászna megyében lévő *Kökös* teljesen felújított unitárius templomát a híveknek Földváry Gábor, a Miniszterelnökség örökségvédelmi ügyekért felelős biztosa részvételével. Kökös első, egyetlen hajóból és félköríves szentélyből álló temploma a XIII. és XIV. század fordulóján épülhetett. A templom különálló harangtornya és déli portikusza már a XVIII. századból származik. 1954-ben a templom leégett, ezt követően helyreállították. A korabeli faberendezés elpusztult, de a középkori faragott körérszletek megmaradtak. A közelmúlt művészettörténeti kutatásai során a falak belső felületén freskók kerültek elő. Különlegesen értékes a déli fál egyik ablakának festett belső béléte, valamint a nyugati falon előkerült Szent László-legendatöredék.

Újabb feltárásról is hírt adhatott a szervezést végző Teleki László Alapítvány, amelynek helyreállításáról ugyancsak a Rómer Flóris-terv pártfogása gondoskodik majd. Október 30-án, Budapesten, a Batthyány Lajos Alapítvány székházában mutatták be a szakmabelieknek és a sajtó képviselőinek a kárpátaljai *Visk* református templomában nemrég feltárt, különleges művészettörténeti értékű középkori falfestményeket. Visk erődített református temploma 1270-ben épült, a XIV–XV. században gótikus stílusban felújították. 1524-ben lett a reformátusoké. 1657. február 17-én II. Rákóczi György itt tartotta az országgyűlést megelőző istentiszteletet. A szentély északi falán indul az a középkori krisztológiai ciklus, melynek jelenetei a déli falon a diadalív pilléréneél fejeződnek be. Jól azonosíthatók a *Betlehemi gyermekgyilkosság*, a *Menekülés Egyiptomba*, majd a *Passió* összes jelenete, melyek a *Krisztus a pokol tornácán* jelenettel zárulnak, és a ciklust kiegészíti még két jelenet: *Mária halála* és *Szűz Mária Krisztus általi mennyei koronázása*. A templom három építéskori ablaka mellett megfestett női szentjei közül Alexandriai Szent Katalin, Antiochiai Szent Margit és Szent Borbála azonosítható, feltárták továbbá egy tonzúras szerzetes alakját is.

Amint a Prédikátor könyvének szerzője mondja: „... és ideje van az építésnek.”

♣ Weltler Ildikó

Gidófalva

Kökös

Visk

CZIGÁNY GYÖRGY

Tenyérvnyi égbolt a diktatúra börtöne fölött

Nagy Miklós papköltő, novellista, a Mindszenty-per vádlottja 125 éve született. Emlékére bevezetőmmel könyv jelent meg a Hét Krajcár Kiadó jóvoltából. Versei, novellái, börtönaplója olvashatók a posztumusz kötetben.

Nagy Miklós
papköltő, pápai
kamarás

Szép, szép a novellád – tűnődött Nagy Miklós kézzel írt lapjaim felett –, csak kell bele még egy csavar, fordulat, ami dinamizálja a történetet, valami delejesség...

Még élt talán Kosztolányi és Babits, amikor Miklós megírta nagy költeményét *A paraszt* címen, melyben jelen van a józan, férfias szenvedély, de a gyermeki áhítat is. Valamikor ostrom után olvastam az Új Ember hetilapban. Így kezdődik:

*Harang zúg messze. A hegy magasán
Magasban állok. Friss hajnal terül
Az égre. Dús vetések aranyán
Dülöutak nyilaznak. A folyó
Kanyarja csiszolt, remek ezüst.
Pihenni jöttem, szívni egyedül
A fényt, a csöndet, a zsongó magányt.
A csöndbe már harangszó vegyül
És aratók nyüzsögnek mindenütt.
Fölvillannak a suhanó kaszák.
S a falvak duzzadt csomói körül,
Ahol az Isten ereje patakozott,
Mezőikre hajolnak a parasztok.
Ahányszor látom nyári ég alatt,
Új rejtelemként hull a sorsa rám –
Pedig köztiük szívtam anyám tejét
S kerengtem zsályás apró udvarán.
Láttam aratni, állni asztagon,
A temetőben s piros lagziján –
De így még soha, ilyen igazán,
Ily döbhentőn még nem állott elém.
Amint ellepte most itt a határt
Ez Isten keze-mosta hajnalon.
A lelkemen villámként csattan át,
Ami eddig bennem titkon morajlott
S fölgyúlt lelkemmel nézem a Parasztot.*

Háromszáznál több novellát, ezerhatszáznál több verset írt; cikket, tanulmányt, írói munkájával egységben végezte szerkesztői és lelkipásztori tevékenységét. Homok községben született. Szamos menti kis tanyán nőtt fel, majd diákként Kalocsán élt. Innsbruckban végezte a teológiát. Győrben szentelték pappá. A kassai egyházmegyében tevékenykedett. Tíz évig plébános Girincsen, a Sajó mentén. Az Actio Catholica országos titkára volt, a Mindszenty-per V. vádlottjaként sokat szenvedett. Budapesten és Vácon raboskodott 1948-tól 1951 karácsonyáig. Komárom megye legkisebb falujának, Únynak lett plébánosa, a Pilis és a Gerecse hegység szelíd dombjai között. Tüdeje romlásán a műtét sem segíthetett: a Széher úti kórházban halt meg 1973. július 9-én. Úny kis templomának kertjében van a sírja.

1926-ban jelent meg első verseskönyve *Keselyűk a mohácsi mezőn* címmel. *Emberek a sötétben* című novelláskötete 1941-ben, újabb negyven novellája két évvel később *Különös háztűznéző* címmel. ♦♦

Nem a gumibot csapásai, nem a gennyes gyulladás, nem a fogóval kitépett köröm, s nem is az ezeregyszázhuszonöt éjszaka a „terror házában” és Vácon, csak az a derű számít, mely ezek után átjárta Úny kis templomát, mikor a pléhcstillagos, szomorú falu magasában egyetlen öregasszonynak mondta el a szentbeszédet. Ketten voltak: néni, létezésünk nagykövete és Miklós, a Jézus küldötte pap.

Gyalog bandukoltam hozzá Piliscsabáról Tinnyén át Únyba, zsebemben versekkel, új novellával, valamikor az ötvenes évek közepén. A missziós nővérek krisztinavárosi óvóhelyén barátkoztunk meg az ostrom alatt, hiszen a kamarás úr – akkor még létezett ez a cím: pápai kamarás – a rendház melléképületében lakott. Gyertyafénynél olvasta fel a menekülteknek szép novelláit a kedves nővérek boltíves, nagy pincéjében. Az ostrom lármájában irodalmi délután. Nagy Miklós lett az első író-mesterem.

Nagy Miklós az únyi plébánián

NAGY MIKLÓS

BÖRTÖNNAPLÓ

(Részletek)

„Az únyi plébánia ablakából a kis keretet nézem 1952. március végi napon. Tulajdonképpen nincs mit nagyon nézni rajta. Késik a tavasz. De már duzzadnak a rügyek. Három éven át, pontosan 1125 napon át ezt nem tehettem, csak itt-ott lopva láttam égdarabot. Talán ezért nem tudok ma betelni ezzel a kis darab földdel itt a domb-élen és a nagy ég-karéjjal.

Kihallgatás. Minden kérdésükre tagadóan feleltem, mert valóban nem tudtam semmi közelebbit. Jó fél óráig tartott e tengelykérdés körüli részletkérdés. Aztán intett újra unott közömbösséggel, hogy mehetek. Vettem a breviáriumomat és hiszékenységem lendületében azon gondolkodtam, menjek-e ki a körútra a villamoshoz gyalog, vagy taxit rendeljek a beteg lábam miatt. Az ajtónál a reggeli kísérőm várt, beteretelt egy szobába, amelynek ablakai le voltak sötétítve. A szobában villany égett. Az asztalnál egy barna, közepes fiatalember ült, mellette egy hosszú szőke, halszemű társa állt.

Most döbbsentem rá, hogy ezek komolyan veszik a dolgot. De még mindig makacsul hittem, hogy semmi bajom nem lehet, mert reám semmit nem bizonyíthatnak. Hiszen az előbbi kihallgatás kérdéseiben tisztának éreztem magamat. Eszembe villant és megnyugtatótt, hogy, szeptemberben Ispánki révén egy nő hívott, aki magát az Ont. Service tagjának mondta, és Rómából, Mihalovicstól levelet hozott. Nem mentem. Nem fogadtam el az üzenetet. Ezt is javamra írtam ott gyorsan.

Nyugodtan álltam a két ávos előtt, akik szívosan vizsgálgattak. Aztán megkezdődött a 21 óráig tartó úgynevezett kihallgatás...

Pergőtűzként pattogtak a kérdések az előbbi ávos nyomozó kérdései mellé. Milyen külföldiekkel érintkezett a hercegprímás? Az USA-követség milyen tagjaival? Mikor járt nála a követ? Kik voltak beszervezve az összeesküvésükbe? Mindszenty magánélete. És így tovább... Nem tudtam semmit vallani a kérdésekre, hiszen fogalmam sem volt ilyen dolgokról. A tagadó válaszomra a kérdések ugyanolyan gyors iramban és változatban következtek az ütések. Néha mindkettő vert. Egyik jobb oldalamon állva a fejemet ütötte ököllel, a másik az oldalamat rugdosta, közben ordítottak. Legenyhébb kifejezések voltak: disznó, hazug, gazember. A reverendámat le kellett vetnem.

Betoltak egy raktárféle helyiségbe, ahol kikutatták zsebeimet és mindent elvettek, a reverendámba gyúrték az irataimat, és egy spárgával átkötötték. Aztán ujjnyomatot vet-

Római katolikus templom, Úny

tek rólam, az egész tenyeremet benyomták a kékesfekete festékbe, és mind az öt ujjamról több nyomatot vettek. Majd lefényképeztek jobbról-balról és előlről.

Az udvaron az ór megállott, valamit tárgyalt egy másikkal, közben a falhoz dörgöltem tenyeremet és hóval megpróbáltam tisztogatni. Hetekig rajta maradt a festék, mert heteken át vizet nem láttam a mosdásra. Ezzel a marék hóval mosakodtam hónapokra.

Azon az udvaron a sarokban elérkeztünk

egy kettős vasráccsal ellátott ajtóhoz. Az ór becsengetett. Kinyitották a két vasrácsot. Az ór belém rúgott: mars be! Átvettek újabb örök. Lépcsőkön kellett lemenni, végigvezettek újabb folyosó-labirintuson. Nedves falak, dohos levegő terjengett a szűk falak között. A folyosó végén kinyitottak egy cellát és betoltak. Széles és körülbelül tíz lépés hosszú üres pincerészlet volt, tele emeletes dorongpriccsekkel. Hideg volt, fáztam, fel-alá jártam. Aztán fölmásztam az emeletes priccse és összegub-

baszkodtam. De a hideg lehajtott sétára. Az őr néha beszólt az ajtó kis ablakán, hogy ne távozzak az ő látótávlataból. Erre csak négy-öt lépést tettem.

Újra és újra fölvettem magam előtt a helyzetet. Az optimizmusomat szinte halálos ütés érte.

A cellában természetesen állandóan villany égett. Villanyfény 72 napon át, amíg eget és általában napvilágot nem láttam. Villanyfény mellett történt éjjel-nappal.

Csak azon tudtam a napot észlelni, hogy reggel beadtak egy csajka daralevest, és este felé egy csajka bablevest. Ez volt az egész étkezésem. Sajátos dolog, az időt rövidítette a várakozás arra a meleg és híg darára, vagy este a szintén meleg és híg bablevesre. Soha mást nem kaptunk. De meleg volt, étel volt, és vártam. Amikor fejünk felett egy nagy kondért húztak és a csajkák csörgése hallatszott, az emberben az állat, ez a szédelő és elkínzott állat odanyújtózott az ajtó felé, és várta, hogy betolják a csajkát. Szégyen az életosztónak ez a fájdalmas megnyilvánulása?

Azt határozottan tudom, meg voltam győződve, hogy élve vészelem át ezt a helyzetet. A naiv optimizmusom most egy szilárd, makacs küzdelemmé változott, belső ellenállásra, amelyik óvatosan tűrte a veréseket, szidalmakat, beugratásokat. Később tudtam meg, hogy nemcsak összeesküvő, hanem kémkedési pörbe akarnak vinni, többi közt, hogy katonai titkokat csempészem ki külföldre. Ez különösen jól jött volna nekik. A Mindszenty-per legfényesebb bizonyítéka lett volna. Én természetesen eltűntem volna az élet színpadáról!

A pincében akkor sok mindről nem tudtam. Nem is tudhattam, hogyan építik fel a vádhalmazt és ebben nekem milyen szerepet szántak.

A kihallgatások részletenként történtek, és különböző egyének, illetve csoportok végeztek. Körülbelül ötven-hatvan kihallgatásra emlékszem. Volt nap, amikor két-három kihallgatáson mentem át, főleg éjszaka. Onnan tudtam, hogy éjszaka van, mert a folyosón, amelyen átvittek, az ablakon nem derengett be a téli nap.

A cellában a felső emeleti priccse kellett felmásznom, de ahányszor az őr visszatért ajtóhoz, le kellett ugrani, az ajtóhoz futni, és ezt kellett mondani: 24-es zárka. Létszám egy. Tisztelettel jelentkeztem. Ez körülbelül hárompercenként ment órákon át.

Amikor ekcémák ütöttek ki rajtam, a lábam sebekkel lett teli, a cipőm a megdagadt és véres lábamat kínozza. Lehúztam, harisnyában próbáltam a jelentkezéseket. De az őr észrevette, és így minden alkalommal gyorsan föl kellett rántanom a cipőmet. Így ment ez napokon és éjszakákon keresztül. Azt hiszem, életem legnagyobb önmegtagadásának sorozata volt ez.

Különben az az érdekes benyomásom támadt később, hogy ha az embert többen és több helyen ütik, nem érzi úgy a verést, mint ha egy ember egy helyen veri. Reggel az őrmester

Nagy Miklós síremléke

EMLÉK

Nagy Miklós verse

Ma minden szerteszt dülöng
E rázkódtatott, füledt korban.
A pora szállong a tudómön
S akikkel itt összeütődöm,
A milliónnál nem lettem különb.

De Isten volt mindig velem.
Nem csak úgy véletlen, taláalomra,
Amint madár száll a falombra,
És tovaröppen. Isten volt jelen,
Mint anyám valamikor mondta.

Nem így gondolta. Egész más eget
Kívánt nekem tündöklő kéken
És most a széttépett ruhám
Mögött csorog a veritékem.
Ökölsapástól megdagadt szemem
Vérholtjain tekint Isten reám,
Akit régen és másképpen
Látott és hívott az anyám.

Ugyanegy ő, de hogy reánk találna
Ezernyi módon ölti a cserét.
Így jött velem börtöncellámba
S derengett tőle a nyirkos sötét,
Mint engedelmes kézilámpa
Fényét köröttem úgy hintette szét
És lepihentem a dohos szalmára.

Istent érezni különös dolog.
Szégyelltem könnyeim Előtte,
Mert látni véltem, fénye mosolyog.
Hiszen sorsunkat ő szőtte
És engem is örömmel alkotott...
Vigyázva szedtem tört fogamból
A rája tapadt véres cafatot.

1950

pofozott fel, mert megtagadtam az engedelmességet...

A föld alatti pinceélményekből még egy jellemző. Úgy látszik, több épület volt itt összekötve, illetve áttörve. A pincék szintkülönbsége vagy valami más ok miatt egy helyen pár lépésnyi mélyedés volt, amibe a talajvíz felszivárgott. Ezt kellett kimernünk naponta néhányszor. Fölötte egy vastag vízvezetékcső húzódott. A vízbe kellett állnom, aztán leguggolva és merev derékkel, kiterjesztett kezekkel, mozdulatlanul guggolnom. Fejemnek érni kellett a csövet. Addig kellett csinálni, amíg bele nem estem a vízbe. Körülálltak az ávos fickók, biztattak, szelimeskedtek és kinevettek. Bemutatták egyszer az ellenőrzésre lejött tisztnek is, aki nevetéssel fejezte ki a megalégedését.

Miért szemelgetek ezekből az emlékekből? Miért teregetem ki? Nem holmi részvétkeltés végett. Ez annyira alvilági, annyira embertelen, hogy az emberi részvét nem megfelelő melléje, nem ér le ezekbe az infernális mélységekbe.

Az embernek az agya ott, a zárt pincében, minden más környezet híján, különösen kiélesedett a kínzó megfigyelésében. Makacsul figyeltem azt a fiút, akivel a következő jelenetem történt.

Karácsony hajnalán az alsó pincéből a felső pincefolyosóra rendeltek, hogy a csajkákat kimossam. Természetesen jéghideg vízzel, egy hihetetlenül piszkos WC-sörtével kapargattam a csajkába fagyott babzománcot. Hogy karácsony van, egy tegnapi idélen tréfából megtudtam. Mosogatás közben a pince kietlenségében a két kölyök őr mákos bejglit evett. Egészséges fogaival jókorákat harapott le a karhosszúságú rúdból. Már körülbelül 36 napja bójtöltem, vagyis az éhhalál és az élet mezsgyéjén szédelegtem. Odasietett az egyik.

– No, itt van egy darab neked.

Meghajoltam udvariasan, illetve kissé szé-
dülten és kinyújtottam a kezemet.

– Hogyne, ez nem a te bendődnek való.

Nevettek. Lehet, hogy pirultam. Legalábbis úgy éreztem, hogy még valami hőség az ar-
comba csap.

Sajátos dolog, ezt tartottam a legmegszégye-
nítőbbnek egy másik mellett, amit nem illik el-
mondani. Ezt a kölyköt figyeltem fáradhatatlan,
vaskos, röhögő szadizmusával.

Még egy fickót említék meg, aki egyrészt
idősebb volt (24 évesnek látszott), tekintélye
volt a többi előtt, sőt a le-lejáró ellenőrök előtt is
bemutatta az újabb kreációit, ahogy a táncanár
bemutatja növendékein végzett mutatóványait.

Ilyen mutatóvány főleg kétszer adódott, szinte
programszerűen, hajnalban és este, a WC-re
való menésen. Kétszer lehetett WC-re menni,
és pedig tulajdonképpen csak kis WC-re. Nagy
szükséglet tilos volt, vagy inkább az ör ordí-
tott, ha az ember másfél percnél tovább maradt
benne. Valami logika volt is benne, mert szilárd
táplálékot nem kaptunk. Szóval megkezdődött
a hajnali futás. Cellaajtónyitás, kiugrott a lakó-
ja és futnia kellett veszett vágásban két folyo-
són és a közbeeső vizes akadályon. Seprűvel
kapott egypárat a fejére oda-vissza útjában,
komisz megjegyzések hangzottak a WC előtt.
Hallottuk a futás zaját visszafelé, rohanni kel-
lett s a nadrágot kezünkben kellett tartani, mert
gyatra volt a nadrágtartónk. Kinyílt a cella ajta-
ja, és rohanás. Az ajtónál álló ör belém rúgott,
amennyire eltalálhatott. A folyosó bejáratánál
a seprűt nem lehetett kikerülni. Nagyobb problé-
ma volt elintézni azt a szálnalmas ügyet, amit
a természet reánk rótt...

Kinyílt a cellaajtó, és vittek föl kihallgatás-
ra. Ez az úgynevezett kihallgatás rövid volt:
Décsi alezredes egy Szabad Népet tolt elém:
Olvassa! Körülbelül ezt olvastam káprázó
szemmel: *Mindszenty József esztergomi ér-
seket az Államvédelmi Osztály őrizetbe vette.*

– No, lássa. Erre jutottak!

A kavargó érzések közt mi volt bennem az
uralkodó? Bevallom, valami megnyugvás,
valami remény. Kiirthatatlan naivitásom így
okoskodott: ha a bízorost elfogták, akkor az
ügy tisztulni fog. Lehetetlen, hogy az egész
világ hagyja tovább ezt az örült vakmerőséget.

Az alezredes elbocsátott. A pincében regge-
lig töprengtem és álmodoztam.

Már harminchat napja ugyanabban a ruhá-
ban voltam éjjel-nappal. Ingem fekete volt a
piszoktól és tarkázva a véres sebekről.

Nem emlékszem, hogy kihallgatásra fölvit-
tek volna újévig. De annál inkább kínzott az
ekcémák mellett egy körömguyulladás. A cingár,
fekete Lusztig fiú rendszeresen gumibottal ütött,
és pedig előszeretettel az ujjaimat. Össze kellett
tennem bal kezem ujjait, úgy, mint az elemi is-
kolában a tanító bácsi vonalzója elé. Ez a nyo-
mozó szinte gyűyögte a sikertelen kihallgatás
közben: No, tegye csak össze az ujjait. Maga

még a tanító bácsinak a büntetésére szorul.
Először néhány nyugodtabb csapást adott a ke-
zemre, azután hirtelen rettenetes erővel csapott
a gumibot az ujjaimra. Szinte letörtek az ujjaim
egy-egy ilyen erőteljes csapás után. Ha elkap-
tam a kezemet, akkor a nyakam közé vágott a
gumibottal, ami szinte átvágta a nyakereket.
Bevallom, rettettem a gumibottól, jobban, mint
a halszemű és a kis bajuszú öklözésétől, vagy
akár lent az ávos kölykök tréfáitól. Karácsonyra
megdagadt a középső ujjam, körömguyulladás lé-
pett föl. A fájdalomtól és a láztól szinte fetren-
gem a priccse. Fölvittek az egyik emeletre. Egy
fehér orvosi kabátba öltözött valaki megnézte az
ujjamat. Hideg nyugalommal egy vésőt és fogót
kért egy nőtől, aztán kitépte az élő húsból a kör-
möt. Megmarad halálomig az emléke, a csonka
ujj, amelyen köröm többé nem nőtt. Megvolt
ennek is némi előnye, mert a cingár többé nem
használta a gumibotot. Vagy az is lehetséges,
hogy már tisztábban látták a helyzetet.

Még egy kellemes változás ért pár nap múl-
va. Bedobtak egy pokrócot. Eddig semmi né-
ven nevezendő pokróc vagy takaró nem volt
velem. A priccse nem deszkák rétegéből, hanem
egymás mellé tolt gömbölyű dorongokból ál-
lott. Minden dorong külön nyomta az ember
oldalát. Most ez a pokróc némileg ellensúlyoz-
ta és kipótolta a dorongok közti mélyedéseket,
illetve emelkedéseket. Természetesen valami
meleget is adott, mert alulról megakadályozta
a hideg áramlását.

A jelek arra mutattak, hogy a nehezén túl va-
gyok. Ritkábban rendeltek föl. A pincékölykök
tovább is üzték idétlen tréfáikat, de már meg-
szoktam. Nem tudtak újabb meglepetéseket
produkálni. Megismételték magukat a vízbe
való guggoltatással, a seprűzéssel a sarokban, a
WC-n a hajrával, az ötperces jelentkezésekkel:
24-es cella, létszám egy fő stb.

Nemcsak velem bántak így, hanem a többi-
ekkel is. Behallott a vékony ajtón a duhaj hang-
juk, röhögésük egy-egy sikerült tréfán. Főleg
a 28-ast tréfálták. Később kiderült, hogy ez
Esterházy herceg. Aztán Videt, Beresztóczyt,
Esterházy titkárárt, Horváthot és másokat, akik-
nek személyazonosságára nem tudtam rájönni.

Belezuhanam a szenvedésnek egy olyan
tömkelegébe, amit el sem tudtam volna képzel-
ni. Itt segítségemre volt a passzív természetem.
Lassankint láttam, milyen ereje van a passzív
rezisztenciának, amelyben a magyar történet a
történelem folyamán nemeszser jókora példát
mutatott.

Ezt másképp nem is lehetett volna átvészeln-
ni. Ez a lélek tartalék ereje, a passzivitás. Nem
negatívum ez, amint később beláttam. Amint a
pásztor, a gulyás, a csikós a mérhetetlen legelő
közepén a rárobant vihar dühöngése közt le-
tűri kalapja karimáját, megfordítja subáját és
mozdulatlanul áll a szél és eső tombolása közt.
Mást mit is tehetne? Ez az egyedüli emberi
magatartás ilyenkor. Áll, és tudja, hogy majd
csak vége lesz.” ♦♦

TE PESTI SRÁC...

November 4-én *Te pesti srác...* című elő-
adásával a Magyar PEN Club emlékezett
'56-ra a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

Az előadást alapjául szolgáló szöve-
gek többsége korabeli falragasz, újsághír,
röplapokon terjesztett irodalmi alkotás.
Szerzőik között forradalmárok, a szabad-
ságharcot támogató értelmiségiek, szám-
űzöttek, börtönre vagy halálra ítélt sors-
társak, áldozatok voltak. (Eörsi István,
Gérecz Attila, Ferencz Lajos, Füst Milán,
Heltai Jenő, Jobbágy Károly, Kalotay
Mária, Máté Imre, Páskándi Géza, Puskás
Attila, Szegő Zsuzsa, Szentkúti Ferenc,
Tamási Lajos, Tollas Tibor, Túrmezei Er-
zsébet, Wittner Mária), valamint számos,
a névtelenség homályában maradt '56-os.
A dalszövegek némelyikét emigrációba
kényszerült szerzőik személyesen aján-
lották a zeneszerző figyelmébe. Az est
dalszövegeit válogatta és zenéjét szerezte
Incze Gergely Katalin, szerkesztette és
előadóként közreműködött *Laczkó Vass
Róbert*.

Kopácsi Sándor így vélekedett erről a
műfajról: „1956 forradalmának a sajtó, a
rádióadások mellett a röplap és a plakát
a legfontosabb hétköznapi dokumentu-
ma, és sokaknak arról a történelmi erejű
tizenkét napról talán az egyetlen féltve
őrzött kincse, emléke. Ezt a feltevést mi
sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a
forradalom leverését követően a hatalom
szigorúan tiltott dokumentummá nyilván-
nította, meglévő példányait a levéltárak-
ban zárolt anyagként kezelte. Éberem
örkődött azon, hogy a későbbi nemzedé-
kek, az utókor ne ismerhesse meg ezeken
a dokumentumokon keresztül sem 1956
októberének igazi lényegét.”

♦♦ (Weltler)

A hatvanharmadik évfordulón

Az októberi nyári napsütésben, a fővárosi megemlékezések sorában, ez év október 23-án, az '56-os forradalom és szabadságharc hatvanharmadik évfordulóján, a Magyar Írószövetségben is ünnepségen idézték meg 1956 szellemét. A Bajzai utcai színház falán, az '56-os forradalom és Gérecz Attila emléktáblájánál koszorúkat helyeztek el az írószövetség, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Magyar Művészeti Akadémia, a Magyar Írók Egyesülete, a Magyar PEN Club és a Fiatal Írók Szövetsége nevében. Ünnepi beszédében Demeter Szilárd író, a PIM főigazgatója mondta el gondolatait. A megemlékezés után a díszteremben átadták az Arany János-díjat, amellyel 1996 óta minden évben az írószövetség egy-egy tagjának kiemelkedő munkásságát ismerik el. A díjat idén Szávai Géza erdélyi magyar írónak ítelték oda a Székely Jeruzsálem című, nagy ívű regényéért, amelyet Erős Kinga, az írószövetség főtítkára méltatott. Az alábbiakban Demeter Szilárd ünnepi beszédének írott változatát adjuk közre.

DEMETER SZILÁRD

VELÜNK ÉLŐ '56

ta, felhagadt bennünk a filmesztéta, akárha Eminem karakterszínészi képességeit boncolgatnánk, ilyen. Mert, ugye, ez nem a mi kommunizmusunk, a mi kommunizmusunk román kommunizmus volt, bezzegkommunizmus, a kisebbségi sorsban súly alatt nőtt a pálma, a nem lehet heroizmusa hevített, az erdélyi magyarok indulásból büntelenek: azt mondjuk, román elnyomás, és ezzel mindent megmagyaráztunk.

Ezt hívják önbecsapásnak. Majd kétmillió erdélyi magyar ezt hazudja magának a múltjáról, majd kétmillió erdélyi magyarnak nincs köze saját múltjához, majd kétmillió erdélyi magyar 1956-ot határon túli eseménynek tudja,

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Néhány évvel ezelőtt azt írtam: 1956 évente felvillantja számomra, hogy milyen büszkének lenni olyan magyarra, aki nem mi vagyunk, olyan történetre, amely nem a mi történetünk. Tiszteletet ébreszt a másik magyar iránt, és ez jó érzés. Akkoriban még a határ túloldaláról néztem a világra, és úgy nézni a világra, hogy határok vannak magyar és magyar között, elég rossz érzés.

Engedjék meg, hogy hosszabban idézzem a 2010-ben, *tempetőfi nick* néven írt bejegyzésem az akkor még *Reakció-blogról*. A Biszku-filmet hozták el Erdélybe, és próbáltam megérteni, hogy miért nem működött a hazámról szóló film a szülőföldemen. „Mintha Erdélyben felülről/kívülről néznénk ezt a filmet, a témáját, '56-ot, a kommunizmust, ti főztétek, hát egyétek, de Tamás és Fruzszi ezt elbénáz-

Demeter Szilárd ünnepi beszédét tartja az írószövetségi megemlékezésen

LEXIKON: Demeter Szilárd író, filozófus 1976-ban született Székelyudvarhelyen. Tizennyolc évesen az erdélyi Előretolt Helyőrség nevű íróközösségben Orbán János Dénes költővel tevékenykedett együtt. 1999-ben Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (BBTE) filozófusi diplomát szerzett. A *Korunk* kulturális folyóirat filozófiai szerkesztőjeként kezdett dolgozni. Oktatóként létrehozta a Partiumi Keresztény Egyetem egyetemi kiadóját és felelős szerkesztője volt az egyetemi tudományos folyóiratnak. A *Kellék* című szakfilozófiai folyóirat szerkesztőjeként a lap szerkesztőbizottsági tagja. Tőkés László püspök, európai parlamenti képviselő mellett dolgozott Brüsszelben 2008–2014 között először sajtófőnökként, majd irodavezetőként. 2014-ben Magyarországon, a budapesti Századvég Alapítvány kutató-elemzője lett.

2015-ben részt vett a budapesti Előretolt Helyőrség Íróakadémia alapításában. A magyarországi regionális napilapok irodalmi-kulturális mellékleteként megjelenő *Előretolt Helyőrség* alapító főszerkesztője, később lapigazgatója. 2018 decemberétől a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója. 2019 augusztusától miniszteri biztosként, a magyar könyvszakma és irodalmi közgyűjtemények integrált fejlesztéséért is felelős.

Kötetei: *Tempetőfi naplója* (Erdélyi Híradó–Előretolt Helyőrség, Kolozsvár, 2001); *Mondolat* (Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2004); *Egérfelügyelő. Novellák* (Concord Media, Arad, 2005); *Lüdcernyomás. Kisregény* (Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2010);

Kéket kéért (Irodalmi Jelen Könyvek, Budapest, 2017); *Hármasoltár* (Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit, Budapest, 2018).

Szávai Géza
erdélyi
magyar író

bár büszke rá és érzelmileg megérinti október 23-a, fejében ott a határ. Majd kétmillió erdélyi magyart sikerrel gyűrt át romániaiává a *mi* kommunizmusunk.

Nem igazán beszélünk arról, hogy az 1956 Romániában is következményekkel járt, többek között 1959-ben a Bolyai Tudományegyetemet emiatt sikerült megszüntetni. De hát azt is a románok csinálták, Ion Iliescu elvtárs vezényelte le, akit fél évszázaddal később az erdélyi magyarok nem elhanyagolható része megválasztott, legyen a demokratikus állam feje, hadd büdösödjön a szép, új világ.

Legendáriummal helyettesítjük a történelmet, mert ha saját történeteinkből kellene összerakni a közelmúltat, alighanem elmaradna a katarzis. A Biszku-film azért nem élt annyira Erdélyben, mert mi nem vagyunk hajlandóak elhinni, hogy a gonosz banális, melegítőben viszi le a szemetet, a mi gonoszunk gonoszgonosz, ráadásul román is, aki ősi szent földünkön bocskorával tapossa szét templomaikat és iskoláinkat, a mi gonoszunk, valljuk be, hasonlít egy B kategóriás vámpírra, a mi gonoszunkban még csak tragikum sem rejlik, a tragikumot mi hordozzuk, magyarnak megmaradni, ez a mi érdemünk, mi, erdélyi magyarok tragikus és büszke magyarok vagyunk, Tündérország lakói, mi nem kötünk különalkut az ördöggel.

Dehogynem.”

Hölgyeim és Uraim, Tófalvi Zoltán nyomán elmesélek egy erdélyi történetet. 1956 júniusában a Bolyai Tudományegyetem akkori vezetősége részt vett a magyar tanszék tanévzáró ülésén, ott vetették fel, hogy az egyes tanszékek gondoskodjanak a szellemi nagyságok sírjainak rendbetételéről. Ott, helyben Dávid Gyula, Varró János és Lakó Elemér aspiránsokra ki is osztották a feladatokat. Varró János például Szenczi Molnár Albert, Misztótfalusi Kis Miklós és Dsida Jenő sírjának gondozását

kapta hivatalos megbízásként, jegyzőkönyvbe iktatva. A másik kettő Brassai Sámuel, Aletta van der Maet, Bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Reményik Sándor sírját gazdolta a halottak napi megemlékezésre. Mindhárom aspiráns 1956 nyarát, illetve őszét Magyarországon tudományos kutatással töltötte. Amikor hazajöttek, hozzáfogtak a sírok rendbetételéhez. A történet folytatása egy másik típusú jegyzőkönyvből: Dávid Gyula vádlott 1956. október 26-án húsz-huszonöt egyetemi hallgatóval kiment a kolozsvári városi temetőbe, ahol megkezdtek egyes magyar burzsoá-nacionalista írók sírjának megtisztítását... Dávid Gyulát hétévi börtönbüntetéssel sújtották, mind a hét évet letöltötte. Annak a háromtagú bíróságnak, amely Dávid Gyulát börtönbe küldte, és mellette többek között Páskándi Gézát „nyilvános bujtogatás” vádjával hat év börtönre és teljes vagyonelkobzásra ítélte, ennek a bíróságnak három tagjából kettő magyar volt – legalábbis a neveik alapján.

Ezt a történetet nem azért meséltem el, hogy bizonyítsam: „nekünk” is volt 1956-unk. Az, hogy a román kommunisták 1956-ot felhasználták arra, hogy az erdélyi magyar értelmiséget lefejezzék, tény.

De nem történelem olyan értelemben, hogy 1956 nem lezárt múlt. 1956 velünk él. És velünk is fog élni mindaddig, amíg nem szolgáltatunk igazságot minden, a kommunista diktatúrák által megnyomorított magyarnak és nem magyarnak. Azok a kommunisták, akik 1956-ban idegen hatalmat hívtak a magyarokra, köztünk járnak. Azok a magyar kommunisták, akik a szovjet tankok fenyegető árnyékából hatalmat gyakoroltak, és nemzedékek életéből raboltak el pótolhatatlan évtizedeket, köztünk járnak. Azok a magyar kommunisták, akik életeket tettek tönkre, könnyű kézzel osztogatták a súlyos ítéleteket, akik besúgásra kényszerítették barátot, testvért, azok, akik besúgtak,

azok, akik érdekből fenntartották a diktatúrát, köztünk járnak.

Ők a szomszédjaink, akik kitérdesedett macskónadrágban viszik le a szemetet vagy osztják fölkontyolt hajjal, nagy hangon az észet a sarki közértben. Ők azok a barátaink, akik nem néznek a szemünkbe. Ők azok a rokonaink, akikkel nagyokat hallgatunk, mert tudják, hogy tudjuk, és mi tudjuk, hogy tudják, hogy tudjuk.

És ők azok a politikusok, akiknek hazájuk nincs, csak házuk, és még azt sem ők építették.

A kommunista diktatúrák rettenetes öröksége velünk él. És mindaddig, amíg nem nézünk ezzel szembe csontig hatoló őszinteséggel, rombolni is fog.

Nem ítélni akarok. De mélységesen igazságtalannak érzem, hogy miközben habzó

Szentmártoni János
és Demeter Szilárd
a koszorúzáson

szájjal lehet nácizni, addig a tőlünk fél évszázadot elrabló kommunizmusról nem beszélünk. Magyar írókat kukáznának, mondván, náciik voltak vagy szimpatizáltak a náci rezsimmel. De a kommunista rezsim alá behajló írókat nem stigmatizálják.

Én sem azt szeretném, hogy vörös csillagot fessünk minden érintett író homlokára. De mondjuk el! Mondják el ők maguk is! Ne mentséget keressenek, hanem adjanak magyarázatot! Olyant, amiből megérthetjük, miért döntöttek úgy, ahogy, és nem másképpen. Hogy nekünk könnyebb legyen helyes döntéseket hozni.

Meséljük el újra és újra az összes rémtettet, azt, hogy milyen embertelen is tud lenni bármilyen totalitárius ideológiára épülő rendszer. Mi tudjuk a leghitelesebben elmondani, mert nekünk élettapasztalatunk.

És nem is annyira magunk miatt. Hanem azért, hogy soha, de soha többé ne lehessen ilyen rendszereket fölépíteni és ránk kényszeríteni. Gyermekeink és unokáink érdekében mondjuk el.

Ha ezt nem tesszük meg, akkor maradunk, amik voltunk: szemek a láncban. ☘

(Elhangzott 2019. október 23-án,
a Magyar Írószövetség székházánál)

TÉTÉNYI, 1956

„Édesanyám, Ferenczy Erika Alice író, történész, forgatókönyvíró emlékére” – ezzel a mondattal ajánlja nézői figyelmébe *Kinyó Ferenczy Tamás* operatőr, rendező azt a dokumentumfilmjét, amely a Terror Háza Múzeum '56-os emlékbizottsága által alapított Zsigmond Vilmos pályázat nyertese lett. A *Láttelelet egy kórházzról – Tétényi, 1956* című, megrendítő erejű dokumentumfilm elkészültét kétszázötven éves kutatómunka előzte meg, az akkori szereplők, helyszínek megtalálása, az archív anyagok felkutatása két éves történelmi és forgatókönyvírói munka eredménye.

A Tétényi úti kórház – ma Szent Imre Egyetemi Oktatókórház – '56 októberében szinte hadikórházzá változott, a Péterfy Sándor utcai kórház után talán ide hozták a legtöbb sebesültet. Közel ezer sérült kapott itt valamilyen ellátást, ám a kórháznak az *1956-os forradalom és szabadságharc* idején végzett missziója mindaddig – hatvan éven keresztül! – feltáratlan maradt. A megrendítően lírai, egyszersmind dermesztően drámai dokumentumfilm – Lőcsei Gabriella írása jellemzi így a filmet – korabeli felvételek kíséretében mutatja be az ismert gyógyintézet 1956-os történetét: a kórház munkatársainak emberfeletti helytállását és azt, ahogyan *Pálóczy József*, a munkástanács elnöke és a kórház igazgatóhelyettese, korábbi hadiorvosi tapasztalatait felhasználva, megszervezte az önkéntes ápolónők munkáját, akik jórészt a Képző- és Iparművészeti Gimnázium kollégiumának tizenhat-tizenhét éves diákjai közül kerültek ki a kaoti-

kus napokban. A filmben – hatvan év után – tevékeny alkotói éveiket maguk mögött tudó szobrászok, festők, grafikusok, *Ágh István* költő (az október 25-i „véres csütörtök”, a Parlament előtti sortűz sebesültjeként őt is a Tétényi úti kórházba szállították) és egy orvos, valamint mérnök és technikus emlékeznek vissza hatvan esztendővel ezelőtti önmagukra s azokra a napokra, amelyeket ma ekként értékelnek: értük volt érdemes élnünk. *Magyar Katalin* haláláról, akit akkor a kórház kertjében hantoltak el, szemtanúk beszélnek: arról, hogy mi történt november 7-én a Dohnányi Ernő utca és a Liszt Ferenc tér sarkán, miközben a mentőszolgálatra önként jelentkező lány egy sebesült kisfiút emelt be a tejipari vállalat teherautójából átalakított mentőkocsiba... *Dr. Pálóczy József* lánya, a gépészmérnök *Pálóczy Erzsébet* pedig az édesapja hagyatékában megtalált dokumentumokra támaszkodva emlékezik vissza, hogy aztán ezt örökíthessék meg a fekete-fehér mozgóképsorok. És előkerül valahonnan egy korabeli filmtekercs is, amelyet, meglehetősen, hogy éppen Zsigmond Vilmos vagy lelkes pályatársai forgattak anno a Tétényi kórtermeiben.

Kinyó Ferenczy Tamás dokumentumfilmje – *Ferenczy Erika* forgatókönyve alapján – 2017 októberére készült el, és mostanáig csak zártkörű vetítéseken volt látható. 2019. június 3-án azonban a Duna World televízió is műsorára tűzhetette. Az alábbiakban a dokumentumfilm írott változatából adunk közre részleteket. (A szerk.)

Láttelelet egy kórházzról

Narrátor: – 1956. október 23-án még csak néhány sebesültet kellett ápolni Budapesten, a Tétényi úti kórházban. Másnap a Móricz Zsigmond körtéri harcok következtében körülbelül nyolcvan, majd a Parlament előtti sortűz után naponta közel száz újabb lőtt, harci sérült érkezett. Összesen majdnem ezer sebesültet láttak el. A háborút megjárt főorvos, Pálóczy József frontszolgálati tapasztalatai alapján jól tudta, mi a lőtt seb, milyen a gránátrepesz roncsolta ember. Ezért azonnal megszervezte a sebesül-

Utcakép, 1956

Tétényi úti kórház, 1956

tek szállítását, sebészeti ellátását és a kórház teljes üzemeltetését. Az októberi napokban valóságos hadikórházzá vált a Tétényi. Missziója azonban feltáratlan maradt...

Opitz Klára technikus: – A Tétényi úti kórház tulajdonképpen a forradalom hátszövege volt. Rengeteg beteg került hozzánk. Csak hozták, hozták a mentők a sebesülteket... 24-én hajnalban bementem vért adni, az első véradók között

voltam, utána megkérdeztem a professzort, akinél vizsgáztam elsősegély-tanfolyamból, hogy maradhatok-e? Én még úgy adtam vért, hogy mellettem feküdt az, aki kapta. A sors furcsa fintora, hogy most novemberben én kerültem vissza ide a Szent Imrébe, de most már mint beteg, mert le kellett vágni a jobb lábamat érszükület miatt. És betegként ápolnak itt, abban a kórházban, ahol '56-ban önkéntes voltam.

Csikai Márta szobrász: – Mi egy csoporttal, lehettünk tíz-tizenketten, elindultunk a Karolina úti véradó központba. Nagy sor állt, jó volt látni, ahogy az emberek mentek vért adni. Tőlünk azonban nem vettek, mert nem voltunk tizennyolc évesek. De egy ápolónő megsúgta, hogy menjünk el a Tétényi úti kórházba, mert ott nem kérdezik, hogy hány évesek vagyunk, így kerültünk a Tétényi úti kórházba.

A Parlament előtt

Horváth Mária
festő

Betegszobában,
filmkép '56

Szathmáry Gyöngyi
szobrász

Pálóczy Erzsébet gépészmérnök: – A listán diákként szereplők a Képző- és Iparművészeti Gimnázium diákjai voltak a Somlói úti kollégiumból. Minden emberre szükség volt a rengeteg sebesült ápolásakor. Édesapám, dr. Pálóczy József tíz napig volt egyfolytában a kórházban, aztán egyszer hazajött, kialudta magát és visszament.

Horváth Mária festő: – Velük mentem én is, és akkor egy doktornő, emlékszem, szőke volt, azt kérdezte: „Kislányok, ki tud itt maradni, ápolni a sebesülteket? Mert nagyon sokan vannak, és az ápolónők közül többen be se tudtak jönni reggel.” Lelkesen maradtunk, és én boldognak éreztem magam, azt hiszem, hazaszeretetet éreztem és tenni vágyást. Azonnal egy műtőbe kerültem, ahol egy öreg néninek a toroklövését operálta a doktor, én meg odaálltam mellé, ő pedig mondta, hogy „ez a csipesz, ez a szike, és adja a kezembe, amit kérek!”. Nem merem megmondani, hogy általában hányni szoktam a sebektől meg a vértől, de akkor eszembe sem jutott ilyen, és szó nélkül adtam, amit kellett, és megtörtént az operáció. Utána betettek egy sebesültekkal teli szobába, a sebészetre, azzal, hogy „ez a beteg ihat, az nem ihat”, és „vigyázzon rájuk, meg segítsen nekik”...

Szathmáry Györgyi szobrász: – Volt, aki ápolt, volt, aki portaszolgálatot teljesített közülünk, nem válogattunk, mindenki, amit kapott, azt csinálta. De a fiúk közül nem nagyon maradt senki a kórházban, azok közül jó néhányan fegyverrel is harcoltak.

Mihály Árpád szobrász, tájépitész: – A képzőművészeti gimnázium tanulójaként voltam a Tétényi úti kórházban mint ifjú fölkelő, sebesültszállító.

Szathmáry Györgyi: – Eleinte olyan „tedd ide” segítségek voltunk, de aztán több mindenre megtanítottak minket, hogy jobban tudjunk segídkezni. A kórteremben mindent csinálni kellett, Ella nővér, a főnővér, aki református diakonissza volt, megtanított mindenre: ágyazás, lázmérés, ágytálazás, és őrizni kellett, mikor az infúziókat adták, a betegeket, főleg éjszaka kellett sokat velük lenni.

Kormos Gabriella díszítő-festő: – Hát érteni nem értettünk mi hozzá, csak a rokonszenvünk meg a segíteni akarásunk volt nagyon nagy.

Szamos István cukrászmester: – A forradalom előtt egy hétfői napon mandulaműtétre utaltak be a Tétényi úti kórházba. De aznap nem műtötték meg, másnap is elmaradt a műtét, a harmadik nap meg lezárták a műtöket, azt mondták, hogy azért, mert tüntetés készülődik... Minden géppuskaszorozatot, mindent lehetett hallani.

Faltis Róbert: – Sokszor leszaladtam a portára üzeneteket levinni, és lent is persze kollégiumi társaim voltak a telefonosok. Ők a kapura is figyeltek, hogy azon ki jön be meg ki. És a telefonokat kapcsolták. Folyamatosan forgott az egész. Jöttek-mentek, függően attól,

hogy milyen mérvű volt a sebesülés. A súlyosabbakat hordággyal, a könnyebb sérülteket pedig támogatva, de volt, akít ölben vittek föl, ez folyamatosan így ment.

Szathmáry Györgyi: – A fiúk közül Faltis Róbert, Mihály Árpád mentősök voltak, de a lányok közül Magyar Kati is járt ki a mentőautókkal, mindenkinek megvolt a maga földadata.

Faltis Róbert: – Mi ott tébláboltunk egy darabig, névsorba vettek minket, aztán lett egy olyan lehetőségünk, hogy teherautóval el tudtunk menni mentőzni. Az egyik fiatal orvos vett minket a szárnyai alá, és így kerültünk teherautóra, egy Rába teherautóval, amely a Tejipari Vállalatnak a tulajdona volt, azzal mentünk.

Mihályi Árpád: – Én corvinos voltam, másfél kemény nap harc után végre be tudtam jutni a Corvinba, és én a Pongráczékkal voltam kapcsolatban.

Sortűz a Parlament előtt

Ágh István költő, író: – Belekeveredtem a parlamentí sortűzbe: a jobb oldalamon egy halottnak a kalapja gurult rám, a lábamon máskááltak a már megzavarodott, megtébolyodott emberek, szerteszéjjel a jajgatás, a halálsikoly, az imádság, a fübe harapás s a gyerekkeresés... Pokoli jelenet volt!

Horváth Mária: – Rengeteg sebesültet hoztak be csüörtörökön. Teherautóval hozták őket, nem fértek el mentőben, és, szörnyűséges, de a folyosón feküdtek, nem volt már hely.

Szathmáry Györgyi: – Nekem kellett a bejáratí ajtót nyitogatni, és amikor a föld véres lett a hordágyak után, a követ föltörölni.

Opitz Klára: – Annyi volt a beteg, hogy sebesültek feküdtek a belgyógyászaton, sokan még a szülészetén is.

Ágh István: – A lábam mintha nem lett volna, úgy éreztem, hogy nincsen, ráléptem és a semmibe léptem... A szülészetén ugye, mindenki az asszonynevén szerepel, az orvos azt rakja oda, aki oda való, tehát egy Nagy István, mert nekem ugye eredeti nevem Nagy István, nem lehet egy szülészetén, tehát Nagy István-nénak kell lennie...

Dr. Kerkovits András orvosigazgató-helyettes (Ágh Istvánnal): Erre tessék menni! A kórháznak az irattárában találtunk valamit, egy törzskönyvet, ebben lehet, hogy megtaláltuk önt is. Keressük meg, hátha ön megtalálja magát az egyik lapon itt.

Ágh István: – Minket egy kórteremből, legalább tízünket, a szülészetén helyeztek el. Na most, viccelődünk is rajta. Én akkor Nagy István voltam, írói névvel élek már azóta...

Dr. Kerkovits András: – Értem. Itt a felvételi ideje, nézzük csak, találunk-e Nagy Istvánt? Igen, Nagy István név van ide írva.

Ágh István: – A többiekkel, tíz emberrel elkerültünk innen 28-án a Gellért inhalációs kamrába. Hát ez akkor nem én vagyok.

Dr. Kerkovits András: – Akkor nézzük tovább... Itt van még egy Nagy István.

A Kossuth téren, '56

Ágh István
költő, író

Sortűz

Kormos Gabriella
díszítő-festő, aranyozó

Ágh István: – Ez vagyok én. Hát akkor tényleg megvan! És 28-án ment el, ez stimmel. És akkor nem Nagy Istvánnéként jegyeztek...

Egy korabeli filmtekercs a Tétényiről

Opitz Klára: – Járt itt valaki a filmesektől, nem tudom, ki volt, csak azt tudom, hogy dokumentálni akarta a történeteket. Megkérdeztem, hogy 8 mm-essel dolgozik-e, de mondta, hogy nem, ez 16-os. Akkor ez már komoly, gondoltam, mert édesapám még 8 mm-essel vett fel.

Szathmáry Györgyi (a filmet nézve): – Itt a kórház! Alig fölismerhető, mert itt, ha az ember kinyitja az ablakon, még préri volt akkor.

Horváth Mária: – Este behoztak egy fiatalembert, aki hivatásos katona volt: én még olyan szép férfit életemben nem láttam. A műtőből egyenesen hozták. Hosszú szempillákkal, aludt még. Letették az ágyra, és mondták, hogy gyomorlövést kapott, legyek mellette, de nem adhatok neki semmit inni. Akkor azt mondta nekem az egyik doktor, hogy meg fog halni holnapra. Hát, úgy éreztem, hogy én is meghalok, rögtön! Kimentem sírni, ömlöttem a könnyeim, nem akarom, hogy meghaljon! És nem halt meg. Láttam a felépülését, egyszer homlokon is csókoltam.

Csikai Márta: – Mivel 0-s a vércsoportom, engem hívtak először. És a 327-es körterembe kellett fölmenni, ahol feküdt egy fiú, Nemestóthy Csaba, tizenkilenc éves volt, ott feküdt viaszszárgán. Elszédültem, mert kétszáz köbcenti vért adtam. Aztán adtak enni, meg valamit inni, úgyhogy amíg a Tétényi úti kórházban voltam, tizenhét napig, vagy tizennyolcig, nem is tudom pontosan, mert november 11-éig voltam, szóval visszamentem hozzá, amikor már a Nemestóthy Csaba fölébredt, és összebarátkoztunk.

Opitz Klára: – Nekem a legszomorúbb emlékem egy négyéves kislány esete volt, aki a lakásukban sebesült meg édesanyjával együtt, édesanyja meg is halt, s a kislánynak le kellett vágni a kezét. De már nem volt elég altató, úgyhogy csak érzésteleníteni tudták szerencsétlen gyereket, én meg végig fogtam a jó kezét, és meséltem. Meséltem, pedig a legszívesebben hangosan zokogtam volna. Amit, ahogy kimentem, meg is tettem.

Szathmáry Györgyi: – Volt, aki a betegek közül ránk nézett, elmosolyodott, mert boldog volt, hogy azt láthatja: magyar kórárd van rajtunk.

Horváth Mária: – Én három napig nem ettem és nem aludtam. Mert ellefejtettem, eszembe sem jutott. Szombat reggel aztán elaludtam a folyosón. Végül kiürítettek egy fél szobát, ahol le tudtunk fekiüdni és aludni tudtunk.

Szathmáry Györgyi: – Hallottam egyszer csak, hogy kiabál valaki a folyosón: B-s csoportost keresnek. Azonnal kiléptem, és jelentkeztem, hogy én B-s vagyok. És pár perc múlva ott ültem egy sérült mellett, akinek di-

rekt adták a véretem. Már 4 deci vérmél többet levettek, amikor hirtelen valaki rám nézett, és elkezdett kiabálni, hogy „hagyjátok abba!”. Hát igen, mert három nappal előbb adtam fél litert, tizenhat éves sem voltam jóformán, és három nap múlva megint hirtelen ennyit.

Csikai Márta: – Döbbenetesebb volt, amikor a Nemestóthy Csabát kötözte a doktor úr, és kitakarta, akkor láttam azt a hatalmas nagy sebet a combja közepén, ahol a combcsontja is látszott. És a Csabáról szakadt a víz, és nem szólt egy szót sem.

(A szereplők együtt nézik az archív felvételeket és közben beszélgetnek.)

Csikai Márta (feléz): – Hát, Isten hozta a vendéget!

Nemestóthy Csaba: – Sajnos, csak nehezen megy a járás... Szervusz, vértestvérke!

Csikai Márta: – Ez a kis hatvan év eltelt, de azért egymásra ismerünk.

Nemestóthy Csaba: – Igen, igen!

A sortűz áldozatai, '56

Csikai Márta: – Amikor végül hazamentem a kórházból, akkor emlékezetből rajzoltam a portrékat rólatok, és lehet, hogy nem jók, csak...

Nemestóthy Csaba: – Nem baj, hát megnézzük.

Csikai Márta: – Megmutatom. Ha igaz, akkor ilyesféle voltál, végül is fejből, otthon, kislánykoromban...

Nemestóthy Csaba: – Stimmel!

Sebesültszállító

Mihályi Árpád: – A sebesülteket nem szállította el senki. Úgyhogy néhányan, elhatároztuk – volt teherautónk –, hogy teherautóval mi megpróbáljuk bevinni a Tétényi kórházba őket. Én akkor hallottam a kórházról először, így kerültünk be a Tétényi úti kórházba. Egy postától elhozott teherautóval, kábelfektető teherautóval jöttünk be. Azért nem volt olyan egyszerű a dolog csak úgy simán bejönni te-

herautóval, a lövöldözés közepette, bejönni ide a Tétényi kórházba. Mert a hétköznapi élet nagypofájúsága és az ilyenkor való helytállás az kettő. Bejelentkeztünk, s az igazgató-főorvos fogadott minket, mert látta, hogy sebesültek vannak a kocsin. Sorra szedjük lefelé a sebesülteket, kijött több ilyen fehér köpenyes, föltételezem, orvos kíséretében, akik gyakorlatilag rögvést elkapták a sebesülteket és vitték. Bennünket pedig lehordott: hogyan mertünk mi bejönni így fegyveresen a kórházba, ezzel a kórháznak a védettségét kockáztattuk... A saját szempontjából igaza volt, mert ő tartotta magát az előírásokhoz, na de akkor fölfordult a világ! Pálóczy még annyit mondott, hogy vegyük tudomásul azt, hogy a kórház be van mérve – ez tűzérési szakszó –, a paraméterei föl vannak véve, tehát bármikor megindíthatja

a tűzérési messziről, akár négy-öt kilométerről is, elkezdheti löni a kórházat.

Csikai Márta: – Rögtön az első napokban hoztak be egy fiút, aki szintén a Kossuth téren sebesült meg, Viski Gyurit, aki három nap múlva ott halt meg a kórházban... Csodálatos gyerek volt! Amikor hazamentem Nagykőrösre, akkor én emlékezetből mintáztam róla egy kis fejet, a halott fejét, amelyet soha nem mutattam meg a hatvan év alatt senkinek. Én nem láttam addig embert meghalni, ez volt az első. A szüleinek egyetlen gyereke volt. Hihetetlen, nem is hinném el, ha más mesélné, hogy ő vigasztalta a szüleit: ne féljenek, mert ő ezután Krisztus katonája lesz. „Jézus segíts!” – ez volt az utolsó szava.

Horváth Mária: – Behoztak egy tizennyolc éves kiskatonát. Huszonnégy sérülés volt a testén. Jócának hívták, Faddról való fiú volt. Akkor volt tizennyolc éves, két évvel volt idősebb nálam, gyerekek voltunk mind a ketten,

és őrjöngött. Aki belépett a kórterembe, hozzávágott egy befőttesüveget, meg verekedett a bal kezével. És ha én bementem hozzá, akkor megnyugodott. (Az archív felvételt nézve) Lehet, hogy ő a Jócó, a haslövéses?

Csikai Márta: – Később, amikor emlékezett-ből lerajzoltam a fiúkat, az alaprajzot is megcsináltam, hogy ki, hol feküdt.

Nemestóthy Csaba: – Hát a mi szobánk is tele volt pótágyakkal. Egy kórterem, amelyben tízen biztos voltunk.

Csikai Márta: – Egyedül voltam abban a kórteremben segédápolónő. A 327-es kórteremben voltam tizenegy napig, és csak a falak között tudtam, hogy mi történik. Csak hallottam, hogy a ruszlik már ezt csinálták, azt csinálták, meg le kellett menni a pincébe, ha nagy volt a lövöldözés, de nem tudom a dátumot. Akkor aludtam először, mikor a Mindszenty beszélt, úgy, félálomban hallottam, hogy valaki a rádiót hallgatja.

Opitz Klára: – Mindig volt valaki, aki a rádiót hallgatta, és utána beszámolt arról, hogy mi történt. Vasárnap pedig mise volt, lent az I. emeleti nagy társalgóban, katolikus mise, amelyre bizony, aki tudott, elment. A papok is segítettek akár az ápolásban, akár abban, hogy gyóntattak, beszélgettek.

Pálóczy főorvos úr

Csikai Márta: – Pálóczy József főorvos úr csodálatos ember volt! Én úgy emlékszem rá, amint a kis pelerinjében futkosott, cikázott, és a nagy föladatak között is mindig harmonikus maradt és mosolygott. Határozott volt, nagyon nagy föladatai voltak: megszervezni a betegápolást, az önkénteseket is, de a benti dolgozókat is, szegények, volt, aki haza tudott utazni, volt, aki nem. Bent lakott a kórházban, nem volt ideje hazamenni, mert mindenre neki kellett odafigyelnie.

Kormos Gabriella: – Pálóczy doktor úr ott járkált köztünk, meg az egész kórházban, s biztatott bennünket, „jól van, gyerekek”, olyan szív és lélek ember volt.

Horváth Mária: – Valaki megsimogatta a hajamat, erre fölébredtem, és ott állt a főorvos és az orvosok. Az éjszakai vizitet tartották.

Csikai Márta: – Ő volt a munkástanács elnöke, és szervezte az ápolást is, sokat tanultunk tőle. Éreztük, hogy biztonságban vagyunk, biztonságérzetet nyújtott a látványa is.

Pálóczy Erzsébet: – Nagyon sok mindent leírt apám. Volt egy doboz, amelyikben az összes jegyzetét, amelyet '56-ról készített, összegyűjtötte. Ezt a férjem találta meg egy költözés során. Megdöbbenünk azon, amit találtunk. Bár tudtuk, hogy a munkástanács elnöke volt, de ezzel a nap mint nap leírt jegyzeteit találtuk

meg, a jegyzőkönyveit találtuk meg, melyek igen érdekesen taglalták, hogy mi minden történt, és hogy hány száz beteget gyógyítottak meg. „24-e hajnali 4 óra. Bemegyek a kórházba, sebesültek: 31. Orvos csak ügyeletes, nővérek is. Rádiófelhívásra a környék ifjú női jelentkeztek beteghordó nővéreknek. Konyhába, mosodába. Teherautók hozzák a sebesülteket. Teherautók kenyeret, húst... X. 27-e szombat. A fiataloktól elveszem a fehér köpenyt. 11 óra: gyűlés a könyvtárban. Jelen van körülbelül 50 dolgozó és 25 segéd dolgozó. Tanácsválasztás. Elnöknek engem választanak.”

Magyar Kati

Horváth Mária: – Többnyire negyedikesek voltunk itt akkor, és köztünk volt Magyar Kati is. Nagyon szép szőke lány volt, ő A-s volt, én pedig B-s. Kati a mentőre került, s úgy irigyeltem őt ezért. Egy Pobeda lett a mentőautó, fehér lepedőt tettek rá, és piros keresztet rajzoltak hozzá. Aztán jött a hír, hogy Kati meghalt. Lelőtték.

Faltis Róbert: – A Zeneakadémia melletti kis utcában egy tizenkét éves sebesült kislány próbált menteni, be is tették az autóba, amikor valamelyik ház tetejéről tüzet nyitottak rájuk. Azonnal szörnyet halt a kislány. A második-harmadik lövés Magyar Katalint érte.

Torday Éva festő: – Kati ezután a két karjával kapaszkodva igyekezett bemenni a kapualjba, de a karját is kilőtték alóla. „Szi-asztok, én meghalok” – ez volt az utolsó szava.

Faltis Róbert: – Magyar Katalint azzal az autóval bevitték a Tétényi úti kórházba, és a Tétényi úti kórház kertjében temették el, majd később exhumálták.

Ágh István: – Amikor megtudtuk, hogy ez történt vele, elkezdett tulajdonképpen „élni”. Emlékeztem arra, hogy ez a kislány nekem narancsot adott... Mártírja lett a forradalomnak, egy tiszta szívű áldozat. Szelíd mosolya volt...

Csikai Márta: – Kezünkbe adták a hullakamra kulcsát. Elindultunk ketten lányok, nem ért rá jönni velünk senki. Sajnos, meg kellett keresnünk Katit, minden pléhajtót kinyitottunk, amíg végre megtaláltuk. Szép volt, sértetlen a feje, vakolatdarabok voltak a hajában, piros melegítőben, talán azért sem láttam a vért. Amikor nyitogattuk a vasajtókat, a csupa-csupa fiatal fiú és lány között egy idős bácsira emlékszem... Aztán megtaláltuk Kormos Gabival Katit, a kis piros melegítőjében.

Kormos Gabriella: – Aznap, mikor meghalt, bennünket kértek fel, hogy menjünk azonosítani. De szinte föl se tudtuk fogni, mi történt.

Csikai Márta: – Utána eltemették Katit a kórház udvarán, ahol még harmincvalahány sír volt akkor.

Horváth Mária: – Láttam őt holtan, gyönyörű volt akkor is. Csinált valaki egy keresztet, és engem kértek meg, hogy írjam rá a nevét. S nem volt más a kórházban, mint zöld olajfesték, így a keresztfa vízszintes lapjára ráírtam, hogy Magyar Kati. Egy fehér kendővel bekötötték a fejét, és eltemették lepedőben, a kertben.

Horváth Mária: – Pálóczy főorvos is ott volt a temetésen, és tudom, hogy fehér köpenyesek serege állt ott körben. Magam előtt látom, hogy hol temették el: a főbejárattal szemben egy vonalban, a jobboldali épület mögött, körülbelül tíz méterre. De hogy azóta oda építettek-e valamit vagy bővítették-e a kórházat, nem tudom, mert egy zöld rész volt ott akkor.

Torday Éva: – Mosonmagyaróváron lakott Kati, később oda akarták elvinni. Az osztálytársaimmal én is jelentkeztem, hogy megyek az exhumálásra.

Csikai Márta: – Amikor januárban visszajöttünk a kollégiumba, az édesapja jött el a holmijáért. És ezt az apát meghurcolták, lecsukták, merthogy ellenforradalmár halott lánya volt, hát ezért őt le kellett csukni!

Szathmáry Gyöngyi: – Érettségikor nem tehetjük föl az osztálytablóra Kati képét.

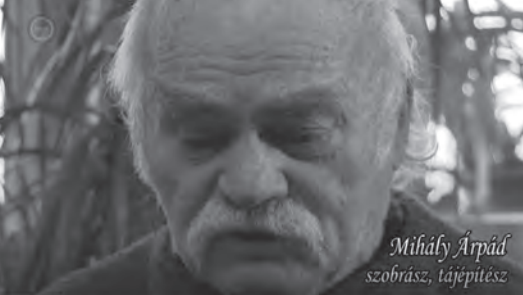
Ágh István (felolvas sa-ját verséből): „Megörökített halál almáriumszá-gában / kallódik képe valamelyik fiókban, / ő maga lapátolt földben időn túli soványan, / lepréselt liliumszál félreté-ve. / Van-e keresztje, vagy már kimosódott, / isten tudja, hová lett, / mint az én véres ingem. / Magyar Katalint kiégették az őszből...”

Pálóczy Erzsébet: – Akik a kórházban haltak meg, azokat a kórház kertjében temették el, úgy tudom, hogy harmincöt vagy harminchat személy volt, őket már koporsóban, deszkából készített koporsókban temették, s később a Temetkezési Intézet exhumálta és szállította, és a Farkasréti temetőbe temették el őket, sorban, egymás melletti sírhelyre, és kereszttekkel jelezték azt, hogy a Tétényi úti kórházban haltak meg.

'56. november 4-e után

Opitz Klára: – Novemberben, az oroszok inváziója után, megint nehéz időszak következett. Sokan alig tudtak bejönni az ápolók közül. És többen el akartak menni az országból. Emlékszem, november 21-én ment ki autó, és két kórházi mentőautóhoz írtak menleveleket, így a Tétényi úti mentőautóval mentek ki egészen

Látlelet egy kórházról – Tétényi, 1956, Art Opus Stúdió, Budapest, 2017
 Forgatókönyvíró-riporter:
Ferenczy Erika író, történész (1938–2018)
 Rendező-operatőr:
Kinyó Ferenczy Tamás
 Archív filmek és fotók:
Balázs Piri László újságíró, történész (1935–2018)
 A dokumentumfilm létrejöttét az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott emlékbizottság támogatta.

Mihály Árpád
szobrász, tájépitész

dr. Kerkovits András
orvosigazgató-helyettes

Emlékező
kórházi
filmképek

Nemestóthy Csaba

Mosonmagyaróvárig, s ott a határnál hagyták a két mentőautót cédulával, hogy a Tétényi úti kórház tulajdona.

Horváth Mária: – A szüleim azt mondták, hogy most már jó lenne iskolába járni, úgy-hogy végül én egy hónap után ezt a Tétényi úti kórházi munkát abbahagytam.

Csikai Márta: – November végére az önkénteseket hazaküldték. Engem megkértek, hogy maradjak bent fizetéssel még addig, amíg nem kezdődik az iskola. Azután, amikor édesanyám hazavitt, nem is nagyon örültem, hogy haza kell menni, és mikor hazaértem, nem találtam a helyemet. Hogy ez után a sok minden után a nagykőrösi verebeket kellett nézmem az akác-fánkon.

Kormos Gabriella: – Mikor januárban már lent voltunk vidéken, az osztrák határszélen, napokig nem tudtam aludni, mert akkor jöttek elő a sikolyok, a hörgések és minden.

Ágh István: – Emlékszem, amikor a személyi igazolványomat visszaadták, csupa vér lett attól a be nem kötözött sebtől, csupa vér volt a kezem, megfogtam. Evvel a véres igazolvánnyal jártam még néhány évig, szimbolikusan.

Opitz Klára: – '57. október 23-án talpig feketében mentem iskolába. Mondanom sem kell, hogy már a villamosról leszedett a rendőrség, és bevitték a Kürt utcai rendőrkapitányságra.

Csikai Márta: – Kettővel találkoztam a régiiek közül, az ápoltságaim közül, először a Csabával, aztán Róberttel, aki görög-latin szakos bölcsészhallgató volt. Ővele, azt hiszem, a Széchényi Könyvtárban találkoztam, ráköszöntem boldogan, ő pedig úgy rám nézett: „valakivel összetéveszt, nem ismerjük egymást”, mondta. Akkor esett le a tantusz, hogy nem szabad megismernünk egymást.

Opitz Klára: – Annyira nem beszéltem én soha az '56-os dolgokról, hogy az osztálytársaim nem is tudták, hol is voltam. Körülbelül a huszadiik érettségi találkozón csodálkoztak először azon, hogy „jé, te '56-ban ott voltál”... Igen. Evvel az ember nem hengegett.

Pálóczy Erzsébet: – A forradalmi eseményekről és a kórházi eseményekről később nagyon keveset beszélünk otthon... Édesapám úgy csinálta, hogy ne beszéljünk róla, ahogyan semmi olyasmiről ne tudjunk, ami esetleg bajba keverhetne. Mivel ő nagyon jól tudta, hogy őt a főnöke mentette meg a nagyobb bajoktól. Aztán '57-ben elvették az igazgatóhelyettesi címét, és soha többet egy kitüntetést sem kaphatott.

Kormos Gabriella: – Valahogy úgy eltemetem magamban mindent... De akkor kezdtem jobban megismerni az életet, hogy milyen törekeny az élet. És sokszor éreztem úgy, hogy ezért a néhány napért, ezért a néhány óráért érdemes volt megszületni és élni, még ha azután nem is jön már semmi. ♡

Összeállította: Sággy Ildikó

Oroszországban utazgató kiállításom ötödik állomása Uljanovszk. Úgy mondom inkább, hogy a négy és feledik, mert Szentpéterváron, Jekatyerinburgban, Nyizsnyij Novgorodban és Kazanyban a teljes anyagot bemutatták, az előbbieknél jóval kisebb uljanovszki tárlaton viszont csak plakátok vannak. *Első Olgával* – aki kiválasztotta a helyszíneket és a kiállításra vállalkozó galériákkal lelevelezte a részleteket – úgy találtuk ki a megnyitót, hogy mindegyikhez tartozzék egy könyvbemutató is. Egy éve, éppen a szentpétervári tárlat megnyitóját megelőzően jelent meg ugyanis Vjacseszlav Szereda fordításában és a Tri Kvadrata kiadó gondozásában a *Sakkparti a szigeten* című könyvem orosz változata. A bemutatók úgy zajlottak, hogy a megnyitói előtti napon vagy a megnyitót követő estén levetítettem a *Sakk!* című rajzfilmet, aztán a könyvből vett fotók, rajzok és idézetek segítségével beszéltem a könyvről – Első Olga tolmácsolásával –, majd az ilyenkor szokásos és számomra többnyire élvezetes kérdezz-felelek fázis után dedikáltam.

A könyvet azért említtem, mert szoros összefüggésben van magával a kiállítással; megkockáztatom, ha a könyv nem létezne, talán kiállításom sem lenne Uljanovszkban. Az én korosztályomnak bizonyára nem kell magyarázni, a fiatalabbaknak azonban talán fogalmuk sincs arról, hogy miről is nevezetes a település. Itt született Uljanov. Vlagyimir Iljics Uljanov. Róla kapta Uljanovszk nevét a város, amelyet eredetileg Szimbirszknek hívtak. Ja, igen, az álnévét, amelyet az illető a mozgalomban használt, lehet, hogy jobban ismerik így: Lenin. És Lenin városában egy Leninről szóló, ráadásul Lenint igencsak mérsékelten ajnározó, hogy ne mondjam, ellenajnározó könyvvel megjelenni... – hát van némi kockázata a dolognak. Talán én sem gondoltam komolyan, amikor a kazanyi kiállítást szervezni kezdő Első Olgának tréfásan odavetettem: ott van a közelben Uljanovszk is, de ott ugyebár elképzelhetetlen lenne egy Orosz-kiállítás. Pláne egy könyvbemutató! Első Olgát azonban (aki nem is orosz, hanem igazi udmurt leányzó) nem olyan fából faragták, hogy bármit is elképzelhetetlennek tartson. Kazany után Uljanovszkba vonatozunk, közölte néhány napos szervezkedés után. Így fordulhat most elő az a különös helyzet, hogy a Volga mentén egyszerre két városban is látható kiállításom. Kazanyban a Szmena Kulturális Központban egy nagyobb tárlat mintegy száz munkával, és Uljanovszkban, a Kvartal Galériában egy kisebb kiállítás negyven plakáttal, köztük a cirill feliratos *Tovariszi konyec!*-cel és az 1917-es forradalom századik évfordulójára készített *Zombi Leninnel*. Beismerem, ezeket eredetileg tapintatosan ki akartam hagyni, de a kiállítás orosz kurátora üzent, jöjjenek csak a „veszélyes” munkák is. Hát mentek, ráadásul a kiállítás úgy került megrendezésre, hogy a mauzóleumból kilépő, alvajáróként előtámaszkodó Lenin a főhelyre került.

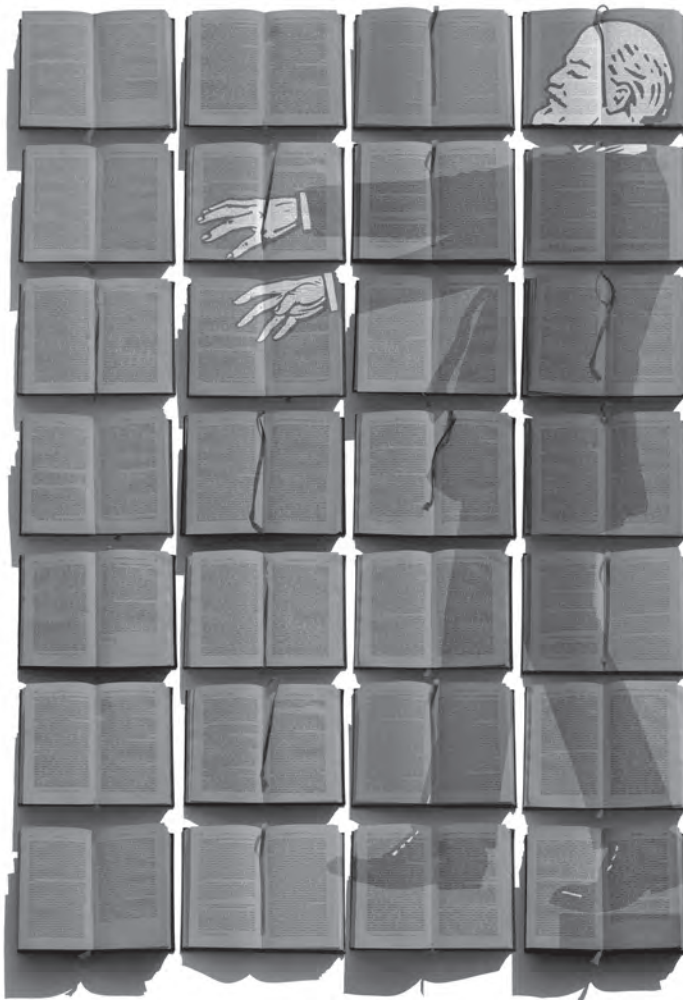
A tárlatnak helyt adó Kvartal Galéria különben a Leninről elnevezett utcában van, a 78-as számú épületben, az Uljanov család múzeumává átalakított háza pedig, ahol Lenin felnőtt, a 68-as szám alatt található. A távolság százharminchétfő lépés (új mobilom lépésszámlálója szerint), vagyis kábé hetven méter. Másfél perc. A kiállítás megnyitóját megelőző „sajtóbejáráson” persze jöttek a kérdések, mit gondolok Leninről. Ekkor jutott eszembe *Második Olga*. Ő tanított oroszra Kecskeméten, és akkoriban nem is ment rosszul a nyelv, de mára szinte semmi nem maradt meg. Mindegy, a megmaradt szinte semmiből azért valamit megosztok a jegyzetelő, fényképezgető újságírókkal: „Lényin ragyilszja v Szimbirszke, tipjér Uljánovszk.” Igen, ilyesmiket kellett bemagolnunk akkoriban ahelyett, hogy kérek egy pohár vizet, vagy tetszik a szőke copfod, te kék szemű lány. Alighanem mindkét mondatnak több hasznát vettem volna, az utóbbinak különösen, hisz tanulmányaimat egy olyan iskolában kezdtem (Kecskemét, Zoja Kozmogyemszkaja utca), amelynek egyik szárnyába a hazánkat megszálló szovjet hadsereg tisztjeinek gyermekei jártak. Második Olga (kedvesen, kissé szlávosan törte a magyart) megtett ugyan mindent, hogy megszeressük Puskin gyönyörű nyelvét, de a hivatalos tanterv, a kötelezően befűzendő Lenin-életrajzzal bizony ellene dolgozott. Könnybe lábadt szemmel nyugtázta ellenállásunkat, és a legkisebb eredményért is hálás volt. Pityorkákra, legfőljebb csitvjorkákra emlékszem. Messze a legszelídebb tanárom volt,

OROSZ ISTVÁN OLGÁK

aki úgy gondolta, eleve elrendelt küldetése, hogy személyesen tegye jóvá a szovjet hadsereg városszerzte hírhedt rémtetteit.

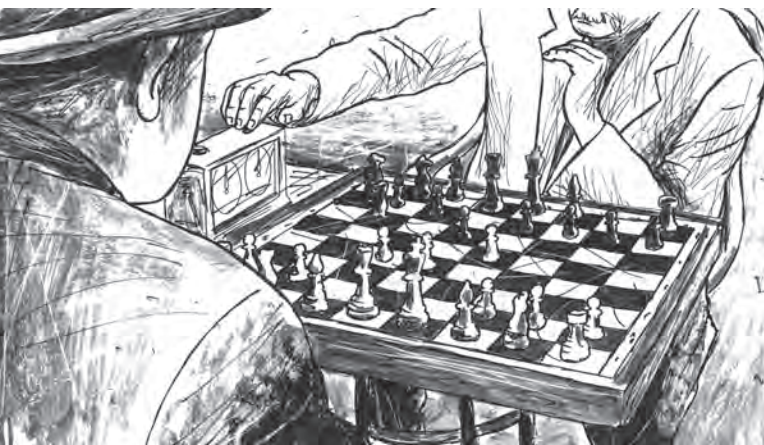
Mielőtt Harmadik Olgára rátérnék, meg kell említenem a Leninnel való spontán találkozást. Na jó, legyen inkább így: megjelenik Lenin szelleme. A kiállítás megnyitója után a galéria egyik termét vetítőteremmé alakították, hogy bemutassák *Sakk!* című rajzfilmemet (amely Lenin és Bogdanov híres sakkpartiját dokumentálja), hogy utána elkezdődhesse a játssza alapján írt könyvem, a *Sakkparti a szigeten* bemutatója. A film végén, amikor fölkattintották a villanyt, a közönség széksorai és az előadói asztal közti sávban egy nagy, álmos kandúr kezdte nyújtózni a tagjait. Nem csak a kortársi visszaemlékezések, sok híres fénykép, sőt egy filmhíradó is tanúsítja, mekkora nagy macskabulond volt Lenin. Utolsó, Gorkijban töltött hónapjai során meg nem vált volna fényesre simogatott szőrű, gyönyörű círmósától. Az uljanovszki kandúr hunyorogott egy kicsit a hirtelen fényben, szenttelenül végigmérte az előadót (engem) és tolmácsát (Első Olgát), majd farkát függőlegesre állítva méltóságteljesen elvonult a döbrent közönség előtt.

A közönség soraiban ott volt *Harmadik Olga*; az előadás végén odajött bemutatkozni, ő lesz másnap a vezetőnk, aki bemutatja a várost. A beszélgetés első mondatait az óvatos puhatolózás jellemezte: vajon a lenini örökségen ironizáló léha fickó vagyok-e, vagy inkább az eszme harcos

Orosz István: Zombi-Lenin

Képek Orosz István Sakki című rajzfilmjéből

megszállottját tisztelheti bennem? Azt hittem, a kiállított plakátok és a bemutatott könyv alapján azért gyanítani lehetett az első változatot, ám Harmadik Olga biztosra akart menni. Kisvártatva kiderült, ő sem kedveli túlzottan Lenint, hazugságnak tartja az Uljanov család puritanizmusáról, szociális elveiről és elhivatottságáról szóló legendákat és viszket tőle, hogy jobb sorsra érdemes városában minden Leninről szól. Tényleg olyan a város, mintha megállt volna benne az idő, sőt vissza is fordult volna. Nota bene, valóságosan is visszafordult, hiszen az órát is vissza kellett állítanunk Kazanyhoz képest, amely csupán kétszáz kilométerre van, ráadásul ugyanazon a délkörön. A kétszáz kilométert különben öt óra alatt teszi meg a vonat (a hatszázötven kilométeres Moszkva–Szentpétervár-táv megtétele négy óráig tart). Harmadik Olga tett egy reménytelen kísérletet, hogy Lenin nélkül mutassa be a várost; beszélt a szintén szimbirszi Goncsarovról és kulcsregényéről az Oblomovról, akinek neve Oroszországban a semmittevés szinonimájává vált. Karamzinról, a történetíróról, akinek klasszicista emlékműve a gimnázium előtti park díszé, Arkagyij Plasztovról, a Rjepin-epigon szocreál festőről, akinek a múzeumát nem volt szabad kihagynunk, továbbá Kerenszkijről, a szocialista politikusról, akit 1917-ben épp a Lenin vezette bolsevikok pucsoztak meg. Na, tessék, mégis csak vissza kellett kanyarodnia Leninhez! Hogy van az, kérdezzük Harmadik Olgát, hogy az 1917-es forradalom két legfontosabb embere idevaló volt, hogy a harmadikról, a II. Sándor

elleni merényletkísérlet miatt kivégzett Alekszandr Uljanovról, Lenin fivérééről már ne is beszéljünk. A magyarázat elég meglepő, nem is értem meg pontosan, de azért leírom, hátha a nálam haladóbb gondolkodásúak számára könnyedén felfogható lesz. Szimbirszen (a mai Uljanovszkon) két folyó folyik keresztül. A Volga és a Szvijaga. A két folyó egymással párhuzamosan fut, de ellenkező irányban. A Volga északról délre, a Szvijaga délről északra. Akik a folyók közti területen születtek, eleve a folyók dialektikáját és dinamizmusát örökölték, szóval az ilyenekből eleve csak forradalmár válhat. Leninék utcája, az egykori Moszkovszkaja utca ráadásul merőleges mindkét folyóra. Érezvén, hogy szükséges még valami megerősítés, elmondja, hogy a középső Uljanov fiú azért választotta titkos mozgalmi névként a Lenint, mert folyónevet akart magának, a lehető legnagyobbat. A Lénát választotta, a Volga ugyanis már foglalt volt, Plehanov lestoppolta (Volgin álnéven írogatott), a kézenfekvő nevet, a Szvijagint pedig azért vetette el, mert az túl kicsi folyó, ráadásul előbb-utóbb belefolyik a Volgába. Világos, ugye?!

De jöjjön a többi Olga. Harmadik Olga elvitt a fiúgimnáziumba – ahol Vlagyimir (akkor még inkább Vologya névre hallgatva) tanult –, hogy átadjon a ma is működő gimnázium múzeumma alakított bal oldali szárnyában *Negyedik Olgának*, a Munkácsról származó, de magyarul állítólag nem értő (?) idegenvezetőnek. Akkoriban a gimnázium igazgatója az öreg Kerenszkij volt, a már emlegetett miniszterelnök papája, aki természetesen tanította Vologyát, ő vezette az érettségi bizottságot, sőt ő fogalmazta meg a fiatalembert útra bocsátó jellemzést is. A jellemzésben a fiú bezárkózó voltát emelte ki, csupa olyasmit írt, ami végül így összegződik: „általános társaságkerülés”. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy az érettségi vizsgák éppen akkor folytak, amikor a bátyja elleni per zajlott, és mire megszületett az egyébként majdnem színjeles bizonyítvány (Kerenszkij logikából négyest adott), Alekszandr Uljanovot föl is akasztották, akkor Vologya „általános” bizalmatlansága, gyanakvó természete és hajlama a magányosságra igencsak érthető. A Kerenszkij és az Uljanov család már régóta jó kapcsolatban volt egymással, olyannyira, hogy Vologya apjának halálát követően szinte természetes volt, Kerenszkij igazgató úr legyen a fiú gyámja. Ha így olvassuk újra az egyetemi felvételhez írt támogató jellemzést, a „társaságkerülés”, amelynek egy egész bekezdést szentelt, új értelmet nyer. Visszavonultság, távolságtartás, bezárkózás; egy ilyen fiatalembernél aligha kell attól tartani, hogy gyanús társaságokkal, illegális csoportosulásokkal, ellenzéki körökkel kerüljön kapcsolatba, pláne hogy ilyeneket szervezzen. Lássuk be, egy cár elleni merénylet miatt fölakasztott testvérrel terhelt életrajzzal nem lehet kopogtatni semmilyen egyetem kapuján. A Kerenszkij-levél azonban a maga fondorlatos észjárásával megoldotta a lehetetlent. A bizonyítvány egyetlen négyese (logika!) pedig jelezte, az elfoglaltságnak halovány gyanúja sem merülhet föl.

Harmadik Olga révén jutottunk el *Ötödik Olgához* is, aki a Lenin utcai Uljanov ház – a galériámtól százharminchét lépésre (másfél perc) található Lenin Múzeum vezetője. Neki már úgy lettem bemutatva, mint igazi piszátyel (csak mellékesen hudozsnyik), vagyis író (mellesleg művészféleség), aki ráadásul Leninről írt könyvet. Ellentétben Harmadik Olgával, az Ötödiken látszott, hogy igazi Lenin-fán, aki mindent tud szerelme tárgyáról, sőt mindent jobban tud. Lelkesen vezetett végig az épületen, megengedte, hogy kipróbáljam az Uljanov család sakk-készletét, és eldicsekedett vele, hogy magát Kádár Jánost is ő kalauzolta, amikor itt járt. A látogatás végén megajándékozott egy angol nyelvű könyvvel – néhány fejezetét ő maga írta –, amelyben helyre rakják a Leninnel foglalkozó szakirodalom rosszindulatú feltételezéseit és eligazítanak a közkeletű tévedések labirintusában. Cserébe én is adtam Ötödik Olgának egy orosz nyelvű Sakkipartit... azt hiszem remek nyersanyag lesz a kezében egy bővített kiadás, de akár a tervbe vett második kötete számára is. Láttam, ahogy kiléptem a kapun, hogy máris olvasni kezdte. Hogy is szól könyvem első mondata? – *Mi a faszt vár még? Mi az apja fasztát, Alekszandr Alekszandrovics?* ♣

Miért éppen a zongora?

Szokolay Ádám Zsolttal zenei örökségről és versenygyőzelmekről

A zenei versenyeket nem küzdelemnek, párbajnak képzelem, hanem inkább fellépési lehetőségnek, s mindig próbál a lehető legőszintebben játszani, megmutatni a hangok és a zeneszerző igazságát. Ez a hozzáállás számos megméretésen juttatta már sikerhez Szokolay Ádám Zsoltot, s a huszonhárom esztendő zongoraművész idén szeptemberben a Bartók Világversenyen is első helyezett lett. Az ifjú pianistával, aki jelenleg a weimari Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hallgatója, zenészcsaládja hagyományairól, hangszerválasztásáról, a New York-i és a weimari évekről s természetesen a jövőbeli tervekről beszélgettünk.

– Korábban már számos nemzetközi versenyen szerepelt sikerrel. Miben rejlik a titka?

– Nem szoktam azon gondolkodni, mi az, amivel lenyűgözhetem egy verseny zsűrijét. Mindig igyekszem őszintén játszani. Sosem versenyezni próbálok, nem küzdelemnek, párbajnak fogom fel a megméretést, hanem inkább minden színpadra lépésre úgy készülök, mint egy-egy koncertre. Most, a Bartók Világverseny négy fordulójában folyamatosan építkezni kellett, mindig a legjobb teljesítményt nyújtani. Az egyik legnagyobb nehézség az volt, hogy még a megszokottnál is sűrűbb volt a program – a középöntő után például egyetlen éjszakánk volt a következő forduló darabjaira való átállásra! Éjjel kihirdették az eredményt, másnap pedig már játszani kellett. Ez komoly pszichológiai felkészültséget is igényel. Hat nap alatt négy teljesen különböző programot mutattam be, amelyek között szerepelt kortárs kompozíció – barátom, Stark János Mátyás darabja –, valamint Haydn-sonáta, késői Liszt-művek, Debussy és Bartók darabjai.

– Azt is említette, hogy a mostani győzelemben nagy szerepe volt Rados Ferencnek, akinek részt vett a nyári mesterkurzusán.

– Nagy megtiszteltetés és öröm volt számomra, hogy megismerhettem a tanár urat, akiről korábban a nagybátyámtól legendákat hallottam. Hatalmas segítséget és maradandó élményt jelentett, hogy éppen a verseny előtt dolgozhattunk együtt. A legőszintébb és legnagyobb tudású zenészek egyike, akivel valaha találkoztam. Néhány szóval olyan dolgokra

vezetett rá, amelyek felismeréséhez hónapokra lett volna szükségem, vagy lehet, hogy magamtól sosem döbbenek rá. A nyári kurzuson sokat foglalkoztunk Bartók Táncszvitjével – megmutatta, milyen a zene struktúrája, mely részek tartoznak össze, mint a szavak a mondatokban. Úgy gondolom, Bartók zenéje mindig szoros kapcsolatban áll a magyar nyelvvel.

– Hogyan válogatta össze a versenyen előadott kompozíciókat?

– Szerettem volna egy igazán magyar, ugyanakkor sokszínű műsort választani, olyat, amelyben az összes darabhoz van személyes kötődésem, s mindegyikkel akad mondanivalóm. Az utóbbi években pedig arra is figyelek, hogy ritkábban játszott darabokat szintén műsorra tűzzek. Ilyenek például Liszt kései művei, amelyeket nagyon ritkán lehet koncerteken hallani, pedig akadnak köztük olyan darabok, amelyek teljesen meghaladják korukat, Debussy és Bartók zenéje felé mutatnak. Az ilyen zenei kapcsolatok felfedezése rendkívüli öröm számomra, szélesebb körben való ismertetésük pedig szép feladat. Nem tartom ideálisnak egy versenyen százhuszadikként előadni Beethoven Holdfény szonátáját. Vannak olyan darabok, amelyekhez ma már olyan előadói tradíciók társulnak, amelyek mellett nehéz újat mondani s megtalálni az egyéni hangot – ez utóbbi pedig nekem mindig a legfontosabb. Örömmel töltött el, hogy a Bartók-verseny zsűrije értékelte a személyes előadásmódot. A grémium japán elnöke beszédében ezt külön meg is említette.

– Egy korábbi interjúban elmesélte: nem lámpalázás típus...

– Nem szoktam izgulni sem a készülés során, sem akkor, amikor színpadra lépek. Egyetlen esetet említenék, amikor van bennem drukk: ha felvételi vizsgákon kell bemutatni darabokat, azokból is részleteket. Az arra való várakozás, hogy akár egy-két perc után félbeszakíthatják az éppen előadott művet, másikat kérve; hogy általában tíz perc jut egy-egy jelentkezőre – mindez roppant zeneietlen közeget teremt, és ilyenkor nagyon izgulok.

– Ennek ellenére nem panaszkodhat, hiszen rangos intézményekbe nyert felvételt. Korábban a New York-i Bard College-ban tanult, jelenleg pedig a weimari Liszt Ferenc-főiskola hallgatója.

– A Bard valóban kivételes lehetőség volt, mert ebbe az intézménybe évente csak egy vagy két növendék nyer teljes ösztöndíjjal felvételt. Nagyon örültem, hogy sikerrel jártam, hiszen nagyszerű tanárt kaptam Peter Serkin személyében. Miatta jelentkeztem arra az egyetemre. Most pedig Weimarban is kiváló professzort kaptam, Grigory Gruzmant. Zenészként, úgy gondolom, tanulmányaink legmeghatározóbb részét a főtárgy-tanáruunktól kapjuk, akivel a legbensőségebb kapcsolatban állunk évekig.

– Ezen az egyetemen tanít a nagybátyja, Szokolay Balázs is, akire ma is példaképeként tekint. Nem akart az ő hallgatója lenni?

– Szóba került, de aztán arra jutottunk, nem lenne a legideálisabb, ha ő volna az állandó tanárom. Viszont a mostani professzoromat éppen Balázs ajánlotta, úgy vélte, sokat tudna nekem segíteni, ezért is döntöttem Weimar mellett. Az, hogy nagybátyám szintén ezen az egyetemen tanít, fontos számomra, hiszen így van rá lehetőségem, hogy a jelentősebb koncertek vagy versenyek előtt mindig előjártsszak neki. Gyermekkorom óta mentoromként követi pályámat – az egyik legnagyobb tanár, akit ismerek. Minden szempontból rengeteget lehet

Szokolay Ádám Zsolt zongoraművész

A Zeneakadémia hangversenytermében

tőle tanulni, a technikai megvalósítástól kezdve a billentéstechnikáig, a darabok struktúrájával, az artikulációval ugyancsak sokat dolgozunk. Nála nincsenek olyan hangok, amelyek ne lennének fontosak. Néhány sorral is órákon keresztül tudunk foglalkozni.

– Szokolay Balázs egy korábbi interjúban említette közös hangversenyüket, amikor ön még csak öt éves volt, s a Festetics-kastélyban négykezeseztek... Egy olyan családban, ahol mindenki muzsikál, miért a zongorára esett a választása?

– Édesanyám az egri Farkas Ferenc Zeneiskolában tanított, de a lakásra is jártak hozzá növendékek. Mivel eléggé aprócska volt az otthonunk, végigaszisztáltam ezeket az órákat. A zongora a mindennapjaim része volt, olyannyira, hogy én magam kértem négyévesen, tanítson ezen a hangszeren. Kis népdalokkal kezdtünk, de egyetlen esztendő alatt sok tanév anyagát elvégeztem. Beleszerettem a hangszerbe. Gyermekkoromban természetesen még kevésbé volt tudatos, hogy miért éppen a zongora – talán azért maradtam ennél a hangszerrel, mert ennek van a legnagyobb kifejezőereje. Míg a legtöbb instrumentumon egyszerre egyetlen szólam megszólaltatására van lehetőség, addig a zongorán annyira, amennyit csak az ujjaink engednek. Olyan, mintha egy saját zenekarom lenne, bármit el tudok rajta játszani. Visszatérve az említett koncertre a Festetics-kastélyban, magáról a hangversenyről konkrét emlékeim nem maradtak, csak egy videófelvétel idézi meg a közös muzsikálást. Azt viszont ma is vissza tudom idézni, ahogy boldogan rohangálok a barokk kastély gyönyörű folyosóin.

– Kétféleképpen pedig már a Zeneakadémia rendkívüli tehetségek osztályának növendéke volt...
– Amikor felvettek, az volt az első olyan pont az életemben, amikor egyértelművé vált számomra: csakis a zene lehet a hivatásom. Gyerekként ezt a célt tűztem magam elé, és bár már ezelőtt több országos versenyen is sikerrel szerepeltem, azt éreztem a legnagyobb elismerésnek, amikor felvettek a Zeneakadémiára.
– De nem ott szerzett diplomát...
– Az érettségi után – melyet a Kodály Zoltán Magyar Kórusiskolában tettem le, s emel-

lett párhuzamosan jártam a Zeneakadémia előkészítő tagozatára – ösztöndíjat nyertem három évre New Yorkba, egy esztendeje pedig Weimarban tanulok, ott fogom befejezni az alapképzést. A tengerentúli iskolát itthoni tanárom, Várjon Dénes ajánlotta, aki maga is járt ott mesterkurzuson, és elmesélte, mennyire inspiráló az amerikai intézmény, kiváló a tanári kara, s idilli a helyszín New York államban. Úgy érzem, fontos lépés volt, hiszen itt kezdtem önálló életet élni, megtalálni a saját utamat. Az amerikai emberek által teljesen más életvitelt is megismertem. Peter Serkintől pedig valóban rengeteget tanultam. Nagyon fontos számára a kottaképhez való hűség, s az is, hogy megfejtsem, mit szeretett volna mindezzel a zeneszerző mondani. Korábban kissé hanyag voltam e tekintetben. Azóta igyekszem kitalálni, mi rejlik a hangjegyek, a legkisebb zenei bejegyzések mögött, mit akart a komponista a zenéjével üzeni a hallgatóságnak.

– S hogyan tervezi a folytatást?

– Még van egyéves alapképzésem Weimarban, és lehet, hogy a mesterszakot is

„a Bartók-versenyen szerzett győzelmekkel számos fellépési lehetőséget kaptam”

ott végzem el. Tehát három év egyetemi tanulás még mindenképpen hátra van. Bár muzsikusként úgyis egész életemben tanulni fogok.

– A karrierépítéshez mennyire van szükség ma a rendszeres versenyezésre?

– Én azt remélem, hogy hosszú távon működhet anélkül is, mert a győzelmek ellenére nem kifejezetten szeretem a megméretések atmoszféráját. Arra mindenképpen jók ezek az események, hogy felmérjem a tudásomat. Ennél fontosabbak viszont a verseny utáni koncertmeghívások. Most a Bartók-versenyen szerzett győzelmekkel számos fellépési lehetőséget kaptam. Koncertezhetek majd a Bartók Emlékházban, hangversenyre hívott a Győri Filharmonikus Zenekar és a Bartók rádió. Fellépek majd a Liszt Ferenc Kamarazenekarral, szerepelek a Müpában, és az egyik zsűritag, Műza Rubackyté meghívására a vilniusi zongorafesztiválon is. Visszatérve a versenyezéshez: ahhoz, hogy valaki győzedelmeskedjen, a felkészültség mellett szerencse is kell. Hiszen sosem lehet tudni, mi tetszik a zsűrinek, és annyira sok ma a nagyszerű zongorista, hogy az ízlésen is múlik, ki melyik előadót tartja a legjobbnak. Sajnos sok esetben a külsőségek is számítanak. Én úgy igyekszem közvetíteni a közönségnek a művek üzenetét, hogy ha becsukják a szemüket, akkor is maradandó élményt nyújtsanak számukra a produkcióim.

– Négyévesen kezdett zongorázni, lassan két évtizede muzsikál. Mennyiben változott meg ezalatt a zenével való viszonya?

– Az utóbbi években elkezdtem egyre inkább tanulmányozni a zeneszerzők teljes életművét. Tisztában kell lenni azzal, hogy az alkotó az adott darabon kívül mi mindent írt még, ismerni kell az életét, és azt, hogy az egyes kompozíciókat mi inspirálta. Bartók Op. 14-es szvitjét például másképpen hallgatom és játszom, mióta tudom, hogy a művet az első világháború idején komponálta. S most számomra a repertoárépítés a legfontosabb. A győzelemnek köszönhetően lehetőségem van arra, hogy zenekarokkal játszjak, így természetesen zongoraversenyt szeretnék megtanulni. Bartókkal továbbra is sokat akarok foglalkozni, jelenleg ő áll hozzám legközelebb. Magával ragadnak Liszt időskori művei is, amelyek hidat képeznek a későbbi korszakokkal. S szeretek kamarázni is, van egy remek francia hegedűs partnerem, François Pineau-Benois, élvezem a közös fellépéseket. A duónk Párizsban, október végén egy zenei versenyen is sikert aratott. Azt ugyancsak szeretem, amikor

a családtagjaimmal kamarázhatok, bár erre ritkán van alkalom. Legközelebb azonban novemberben közös koncertet adunk majd édesapámmal, Szokolay Ádámmal, aki fuvolaművész, valamint a nagybátyámmal, Szokolay Balázssal.

– Ha már a családot emlegetjük, mennyire foglalkoztatja a komponálás?

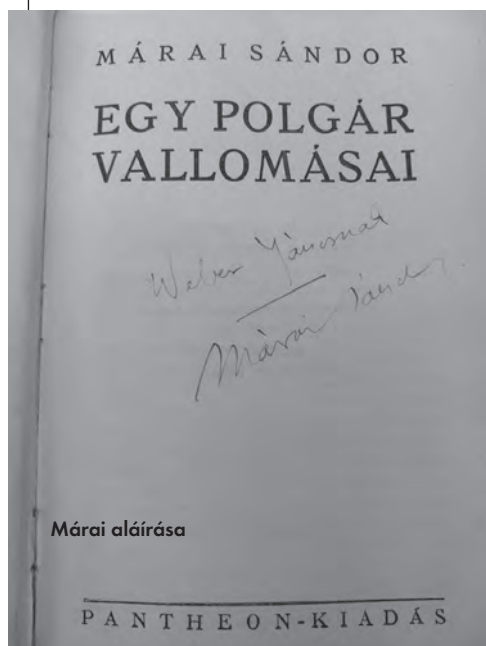
– Kiskoromban akadt néhány próbálkozásom, de aztán ez abbamaradt. Úgy érzem, nehéz a zongorázás mellett erre is ugyanannyi energiát fordítani. A XVIII–XIX. században más volt a helyzet, a legtöbb nagy zeneszerző egyben fantasztikus zongorista is volt. Ma azonban annyira hatalmas a repertoár, amelyel „csupán” pianistaként foglalkozhatom... Nagypapám, Szokolay Sándor műveit sokat játszottam, a gyermekdarabjait mind-mind megtanultam. Készített egy nagyszerű zongorasztvét a Várnászból, szeretném majd a zongoraversenyét is nagyobb közönségnek bemutatni.

– Mennyire nehéz Szokolayként a zenei pályát választani?

– Családunkban valóban zenél szinte mindenki. Unokatestvérem, Sophia Szokolay – aki Torontóban született, ugyanabban a hónapban, amikor én Budapesten – a New York-i Juilliard Iskolába jár hegedűsként, ő idén kezdi a mesterképzést, s tervezzük közös koncerteket is a jövőben. Természetesen nehéz a Szokolay névvel zenei pályára lépni – nem könnyű felnőni ehhez az örökséghez, az elvárásokhoz. Úgy érzem, mindannyian különböző, erős személyiséggel rendelkezünk. Számomra fontos, hogy átadhassam saját zenei mondanivalómat, és ezzel a közönségnek örömet, feltöltődést adjak. ☛

A középkori Kassától Márai Sándorig

A nemzeti könyvtár kamaratárlata

Unikális dokumentumokat mutatott be az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában *Kassai mozaik: képek és hangok* című kamaratárlatán ez év szeptemberében a Budavári Palotában: egy XV. századi misszále Kassáról, az egyetlen fennmaradt videó II. Rákóczi Ferenc újratemetéséről és Márai Sándor felolvasása a Szabad Európa Rádióban 1956-ban. A kiállítás a középkori Kassától egészen Márai Sándorig ismertette a nemzeti könyvtár különleges darabjait. A tárlat hívószava alapvetően a város, mégpedig ennek történetileg, művelődéstörténetileg és a nemzeti emlékezet tekin-

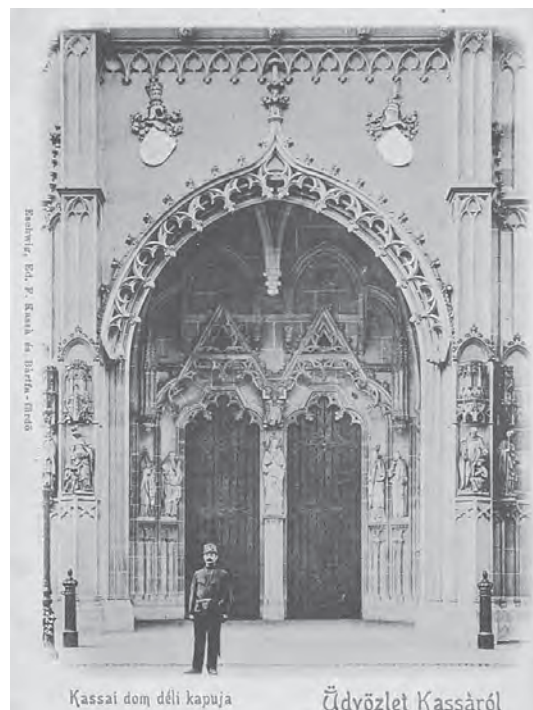
tetében megkerülhetetlen sűrűsödési pontjai: a Szent Erzsébet-templom, Rákóczi Ferenc újratemetése és Márai Sándor.

A dokumentumok betekintést adnak a középkori kassai liturgikus életbe, értelmezik a Szent Erzsébet-templom építését, helyét a későbbi évszázadok magyar kulturális terében. 1906-ban egy itt épített kriptában temették el II. Rákóczi Ferenc, édesanyja, Zrínyi Ilona és a fejedelem idősebb fia, Rákóczi József hamvait.

Közismert, hogy Rákóczi újratemetése rendkívüli kulturális és politikai jelentőséggel bírt a XIX–XX. század fordulóján. A szertartás, amely roppant kényes előkészítéssel és lebonyolítással valósult meg, közel két évszázados politikai szilenciumot tört meg. A tárlaton szerepeltek a hamvak hazahozatala körüli kéziratok, valamint a temetési menetről fennmaradt egyetlen felvétel is. Budapesten a jelenlegi Rákóczi út azt követően kapta a nevét, hogy II. Rákóczi Ferenc hazahozott földi maradványait 1906. október 29-én ezen az úton kísérték a Szent István-bazilikától a Keleti pályaudvarig, ahonnan a koporsót vonattal szállították Kassára.

A *Kassai képek és hangok* harmadik szereplője a város emblematikus alakja és alkotója, Márai Sándor volt. Nemcsak műveinek első kiadását és első verseskötetét láthatta a közönség, hanem az író 1956-ban, a Szabad Európa Rádióban elhangzott felolvasását is hallgathatta. A tárlaton egy igazi különlegességet, az író fő művének tekintett, az *Egy polgár vallomásai* regény dedikált példányát is kiállították.

◆ (Weltler)

Rákóczi újratemetése, 1906

A kassai dóm

BOBORY ZOLTÁN

NÉGYSOROSOK

Ablakaink kénesszürke fénye,
ez a sunyi, őrjítő villódzás...
Meggyökeresedett a lelkekbe:
Férges gyümölcsöket termő fa lesz.

*

Ne pazarold másra a lelked, csak ami örök.
Minden egyéb vétek, elhullajtott nemes agancs,
vadorzó, léha erdőjáróknak kénye-kedvére.
Őrizd, amiről hiszed, halálig tartó kincs.

Üzentem az esti égen fénylő csillagoddal,
és úgy ragyogott vissza, hogy szemed fényét,
ölelésed melegét és mosolyod simogatását
vihettem magammal hajnalt váró álmaimba...

*

Vannak hegyi utakat összekötő kőtelhidak.
És vannak gyilkos, zúgó patakok fölött átívelők,
kontinensek között félelmetes terheket viselők.
És van két embert összekötő örök híd – a lelkeké...

Az elhagyottak pokoljárása a legnagyobb kín...
Van, aki végigcipeli egész életén át szenvedve,
más lerázza magáról kegyetlen mosollyal. Neki:
A szerelem és a fájdalom is üres locsogás.

*

Az erdei fa meghalhat magányában
Egymáshoz simuló hullámok is elmúlnak
Meghalsz mielőtt lecsukódnak szemeid
Amikor lelkedben elszárad az utolsó virág.

A kiállítás képeiből

1826. március 17-én, két nappal azután, hogy az országgyűlés meghallgatta és elfogadta a Magyar Tudományos Akadémia felállításáról szóló tervezetet, Sztarmár vármegye követe emelkedett szólásra, és felolvasta a rendeknek Teleki József gróf (1790–1855) rábizott levelét:

„Hogy a nemzeti nyelv előmozdítására és ez által a tudományok művelésére felállítandó és az evégre kiküldött külön országos bizottság által kidolgozott munkálat szerint szervezendő Tudós Társaság a maga feladatának a rábizottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy mennyiségű irodalmi segélyekkel, elsősorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el... Főképp ettől a szemponttól, de egyszerűen a közjó előmozdításának vágyától indítva és a Haza iránti legedesebb szeretettől lelkesítve, a mi jelentős könyvtárunkat, melyet kegyes emlékeztető atyánk és illetőleg mint férj, hajdani Teleki László gróf nagy fáradsággal és tetemes költséggel összeszerzett, mi pedig növeltük és teljesebbé tettük, úgyhogy körülbelül 30 000 kötetet tesz... a nevezett társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szentelnek és felajánlandónak határoztuk.” Ezzel a bejelentéssel született meg az Akadémia első intézménye, az Akadémiai Könyvtár.

Kiállításunk ezt a rendkívüli embert és az általa adományozott rendkívüli gyűjteményt mutatja be. Teleki József személyében ugyanis a reformkori politikai és tudományos élet egyik jelentős alakját tisztelhetjük, aki nemcsak könyvtáralapító, hanem magának az Akademiának első elnöke is volt. Könyvtárunkban megtekinthetők Teleki saját tudományos munkái és egyéb, velük kapcsolatos dokumentumok, amelyek révén kibontakozik egy arisztokrata tudós karrierje, aki a főnemesség többi tagjától eltérően nemcsak a politika síkján igyekezett előmozdítani a magyar nemzet és kultúra ügyét, hanem személyesen is foglalkozott kutatással, mégpedig olyan eredményesen, hogy az adott téma legnagyobb korabeli szakértői között tartják számon: a nyelvújítással kapcsolatban végzett munkásságát például Kazinczyhoz hasonlítják; történeti műveire pedig máig hivatkoznak. Figyelemre méltó a Teleki József elnökségehez köthető dokumentumok is: ezek az Akadémia működésének kezdeti éveibe nyújtanak betekintést. Kitérünk belőlük azok a problémák, amelyekkel az intézmény vezetőknek szembe kellett néznie, hogy az országgyűlési határozatnak eleget téve egy valóban létező és működő tudományos műhelyt alakítsanak ki, és amelyek megoldása mindenekelőtt Teleki feladata volt.

Az említett 30 000 kötetes könyvtárat, amit Teleki József a családja nevében ajánlott fel, valójában a Telekiék három egymást követő generációja állította össze. Hasonnevű nagyapja, az idősebb Teleki József

(1738–1796) kezdte el gyűjteni pesti házában az őt érdeklő könyveket. A háromezer kötetes állományt azután az ő fia, Teleki László (1764–1821) bővítette tovább egy minden tudományág szakirodalmára kiterjedő, mintegy 24 000 kötetes könyvtárrá. Halála után fia, az ifjabb Teleki József folytatta a gyűjtést az 1826-os felajánlásig, létrehozva az Akadémiai Könyvtár alapító állományát.

A Telekiék minden témában igyekeztek összegyűjteni a legkorszerűbb kiadványokat, a hazai tudományosság termékeit pedig csaknem hiánytalanul beszerezték, illetve számos tudós szerző az ő támogatásuknak köszönhetően folytathatta kutatásait. De az alapító állományban található kötetek nem csupán a tudománytörténezszek figyelmére tarthatnak számont; reprezentatív megjelenésük, a bennük található felfedezések és érdekességek bárki számára intellektuális élményt nyújthatnak. A családtagok ezenfelül előszeretettel vásároltak muzeális értékű könyvritkaságokat, illetve bármilyen szempontból Magyarországhoz, illetve bármilyen szempontból Magyarországhoz

köthető anyagokat, vagyis hungarikumokat. Kiállításunk mindezekből tisztelettel nyújt, illusztrálva, hogy milyen értéket képviselt a könyvállomány, milyen sokrétű tájékozódásra volt lehetősége használóinak, és milyen kitűnő alapot nyújtott a hazai tudományosság kibontakozásához a Telekiék gyűjteménye.

Sincero promovendi Boni Publici studio

A közjó előmozdításának vágyától indítva

TELEKI JÓZSEF ÉS AZ AKADEMIAI KÖNYVTÁR

A kiállítás megtekinthető 2019. november 5-étől 2020. február 29-ig

Helyszín: MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest, V. kerület, Arany János u. 1.

Kezdet: 10:00-18:00
Zárás: 10:00-18:00
A belépés díjmentes.

Kezdet: 10:00-18:00
Zárás: 10:00-18:00
A belépés díjmentes.

TELEKI JÓZSEF ÉS AZ AKADEMIAI KÖNYVTÁR

Ezen a címen nyitotta meg kiállítását a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ 2019. november 5-én a fővárosi, Arany János utcai székházában, amelyen könyvtárunk alapítóját – aki egyben az Akadémia első elnöke volt – és az általa adományozott gyűjteményt mutatták be. A Telekiék igyekeztek összegyűjteni a legmodernebb kiadványokat, s a hazai tudományosság könyveit csaknem hiánytalanul beszerezték. Ezek a kötetek nemcsak tudománytörténeti szempontból fontosak, de reprezentatív megjelenésük s a bennük olvasható felfedezések és érdekességek révén különleges intellektuális élményt nyújtanak. A kiállítást *Monok István*, az MTAK főigazgatója nyitotta meg, Teleki József személyét *Mázi Béla*, az alapító Teleki-könyvtárat *Szabó Ádám* mutatta be, a Teleki Józsefről szóló tanulmánykötetet *Molnár Andrea* ismertette. Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* című költeményét *Lukács Sándor* Kossuth-díjas színművész adta elő.

1826. március 16-án, két nappal azután, hogy az országgyűlés meghallgatta és elfogadta a Magyar Tudományos Akadémia felállításáról szóló tervezetet, Sztarmár vármegye követe emelkedett szólásra, és felolvasta a rendeknek Teleki József gróf (1790–1855) rábizott levelét:

„Hogy a nemzeti nyelv előmozdítására és ez által a tudományok művelésére felállítandó és az evégre kiküldött külön országos bizottság által kidolgozott munkálat szerint szervezendő Tudós Társaság a maga feladatának a rábizottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy mennyiségű irodalmi segélyekkel, elsősorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el... Főképp ettől a szemponttól, de egyszerűen a közjó előmozdításának vágyától indítva és a Haza iránti legedesebb szeretettől lelkesítve, a mi jelentős könyvtárunkat, melyet kegyes emlékeztető atyánk és illetőleg mint férj, hajdani Teleki László gróf nagy fáradsággal és tetemes költséggel összeszerzett, mi pedig növeltük és teljesebbé tettük, úgyhogy körülbelül 30 000 kötetet tesz... a nevezett társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szentelnek és felajánlandónak határoztuk.” Ezzel a bejelentéssel született meg az Akadémia első intézménye, az Akadémiai Könyvtár.

A kiállítás ezt a rendkívüli embert és az általa adományozott rendkívüli gyűjteményt mutatja be. Teleki József személyében ugyanis a reformkori politikai és tudományos élet egyik jelentős alakját tisztelhetjük, aki nemcsak könyvtáralapító, hanem magának az Akademiának első elnöke

is volt. A könyvtárban megtalálhatók Teleki saját tudományos munkái és egyéb, velük kapcsolatos dokumentumok, amelyek révén kibontakozik egy arisztokrata tudós karrierje, aki a főnemesség többi tagjától eltérően nemcsak a politika síkján igyekezett előmozdítani a magyar nemzet és kultúra ügyét, hanem személyesen is foglalkozott kutatással, mégpedig olyan eredményesen, hogy az adott téma legnagyobb korabeli szakértői között tartják számon: a nyelvújítással kapcsolatban végzett munkásságát például Kazinczyhoz hasonlítják, történeti műveire pedig máig hivatkoznak. Figyelemre méltó a Teleki József elnökségehez köthető dokumentumok is; ezek az Akadémia működésének kezdeti éveibe nyújtanak betekintést. Kitérünk belőlük azok a problémák, amelyekkel az intézmény vezetésének szembe kellett néznie, hogy az országgyűlési határozatnak eleget téve egy valóban létező és működő tudományos műhelyt alakítsanak ki, és amelyek megoldása mindenekelőtt Teleki feladata volt.

Az említett, harmincezer kötetet kitevő könyvtárat, amelyet Teleki József a családja nevében ajánlott fel, valójában a Telekiék három egymást követő generációja állította össze. Hasonnevű nagyapja, az idősebb Teleki József (1738–1796) kezdte el gyűjteni pesti házában az őt érdeklő könyveket. A háromezer kötetes állományt azután fia, Teleki László (1764–1821) bővítette tovább egy minden tudományág szakirodalmára kiterjedő, mintegy huszonnégyezer kötetes könyvtárrá. Halála után az ő fia, az ifjabb Teleki József folytatta a gyűjtést az 1826-os felajánlásig, létrehozva az Akadémiai Könyvtár alapító állományát.

A Telekiék minden témában igyekeztek összegyűjteni a legkorszerűbb kiadványokat, a hazai tudományosság termékeit pedig csaknem hiánytalanul beszerezték, illetve számos tudós szerző az ő támogatásuknak köszönhetően folytathatta kutatásait. De az alapító állományban található kötetek nem csupán a tudománytörténezszek figyelmére tarthatnak számont; reprezentatív megjelenésük, a bennük található felfedezések és érdekességek bárki számára intellektuális élményt nyújthatnak. A családtagok ezenfelül előszeretettel vásároltak muzeális értékű könyvritkaságokat, illetve bármilyen szempontból Magyarországhoz köthető anyagokat, vagyis hungarikumokat. A rangos kiállítás mindezekből izelítőt nyújt, illusztrálva, hogy milyen értéket képviselt a könyvállomány, milyen sokrétű tájékozódásra volt lehetősége használóinak, és milyen kitűnő alapot nyújtott a hazai tudományosság kibontakozásához a Telekiék gyűjteménye. (Welter)

BORBÉLY LÁSZLÓ

„Lelkünk jobbik fele”

A Szabó Dezső helye a magyar kultúrában című konferencia kapcsán

Ha olyan a másvilág, amilyennek hinni szeretném, akkor a Hungária kávéház mennyei másában folyóiratot olvasó Csurka István talán nem veszi zokon, hogy bevezetésképpen nemcsak a gondolatait, hanem egyik írása címét is „kölsönkérem”. Az úgy, ami miatt néhai drámaíró pártfogóm idevágó gondolataival „ékeskedem”, alighanem indokolja mindezt.

Szabó Dezsőről (1879–1945) az ezerszer bántott és magasztalt magyar íróról van szó: a magyar hangsúlyos ez esetben. Mint arra *Az elsodort falu* és más remekművek szerzője előtt tisztelgő könyvecskéhez írott, *Lelkünk jobbik fele* című írásában Csurka István rámutat: „A legtöbbször előforduló szó ebben a breviáriumban: a magyar. Ez a szó Szabó Dezső előadásában vért, lázadást, tunya belenyugvást, szenvedélyt és álmat, temetőt és bölcsőt, szerelmet és nyugatot jelent, Virrasztó Koppányt és nyomorult kis Edét, aki megevé ebédem. (Szekfű Gyula). Fajtánkat, magunkat ennyire mohón és ennyire végzetesen még nem szerette senki.” (*Az ő életük az én morálom* című breviáriumot Vasvári Erika szerkesztette, felelős kiadója Szöcs Zoltán volt és a tízéves Szabó Dezső Emléktársaság ünnepi kiadványaként jelent meg 1998-ban.)

Az író most újfent megszólítottatt. A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete kétnapos konferenciát kezdeményezett *Szabó Dezső helye a magyar kultúrában* címmel október 29-én és 30-án a Pesti Vigadóban. Ahogyan a konferencia beharangozó-jában olvashatjuk: „Szabó Dezső kétségtelenül – életművének recepciója is ezt húzza alá – a magyar kultúrtörténet nagy hatású, megkerülhetetlen alakja. Szerepének jelentőségét, hatásának mibenlétét azonban mind a kortársak, mind az utókor értékelői másban látták. Sokan regényeiben mint a magyarság történelmi önmegértésének páratlan, esztétikai formát nyert dokumentumaiban ismerik fel az oeuvre lényegi elemét. Mások számára az expresszionista irodalmi nyelv úttörője, a magyar prózai stílus megújítója Szabó Dezső. A kortársak közül Juhász Gyula az író korai novelláinak »lét és nemlét kérdéseit feszegető«, örök érvényű bölcséleti tartalmát méltatta...

Tudományos eszmecserénk az életmű szerteágazó jellegéből, sokirányú hatástörténeti vektoraiból fakadóan különböző tudományterületek képviselőit hívja párbeszédre. A konferencia tárgyát képezi Szabó Dezső életpályája, filozófiai világképe, politikai eszmerendszere, irodalom-szemlélete és prózapoétikája, valamint az életmű hatástörténete.”

Néhány cím az előadások között tallózva: *Szabó Dezső politikai gondolkodása regényei és kisregényei tükrében* (Eöry Áron); *Az elsodort falu helye Szabó Dezső szellemi életútjában* (Kovács Dávid); *Szabó Dezső és Németh László szellemi kapcsolata* (Monostori Imre); *Szabó Dezső és Ady* – Megjegyzések egy különös szellemi kapcsolat természetéről (Gróh Gáspár); „*Akit a választottság stigmájával sújtott végzete*” – Szabó Dezső és Bartók Béla vállalt sorsközössége (Windhager Ákos); *Szabó Dezső antiszemitizmusa új források tükrében* (Veszprémy László Bernát); *Gombos Gyula Szabó Dezső-képe* – A monográfia hazai és emigrációs fogadtatása (Arday Géza).

Ennek a konferenciának a létrehozása örömteli és hiánypótló törekvés. Az előadások teljes szövegét kiadják majd nyomtatásban a kutatóintézet, illetve az MMA gondozásában. Ám igazságtalanok lennék, ha megfeledkeznénk arról, hogy rendeztek a múltban is jelentős konferenciákat Szabó Dezső tiszteletére: 1995-ben és 2009-ben. Ezek zöme a Szöcs Zoltán főtítkár vezette *Szabó Dezső Emléktársaság* égisze alatt zajlott és Csurka István mind a kettőn fontos előadást tartott.

Minden hasonló szándék végső célja, hogy Szabó Dezső életműve, társadalomról, hitről, szellemről, családról és az élet más alapkérdéseiről való vélekedései az újraolvasás napirendjén legyenek mind a fiatalok, mind az idősebb generációk számára.

Ehhez további kedvcsinálónak néhány idézet Szabó Dezsőről és munkásságáról:

„Szabó Dezső a magyar élet harcoss eleme.

Itt fűz melletted s amikor kritikus szedelőzködöl: csavar, ránt, ingerel. A vele foglalkozó cikkeket gyűlölet és rajongás, megmart önértet s a kormányzóság-leső Sancho Pansák számítása inspirálja. Don Quijote feluszította az elemeket és az embereket, süvöltésben és hajlásban érez-

BARTÓK BÉLA LEVÉL SZABÓ DEZSŐNEK

„Budapest, 1939. május 22.

Szabó Dezső úrnak

Az *Elsodort falu* 20. évfordulóján jól esik látnom, hogy tisztelői Önt életének egyik nagy fordulóján szeretetük és megbecsülésük jeleivel veszik körül. Az ún. hivatalos köröknek immár közmondásos közönye a magyarság egyetemes érdekeiért küzdők iránt – azt hiszem – most is bebizonyították, hogy e szabály alól nem ismer kivételt. Akit a választottság stigmájával sújtott végzete, annak a kevés választottakon kívül nem is lehet másra, tömegre számítani. Ezért nem lehet Önt sem a tömeg kegyeltjének tekinteni, Adyknak szerepe csak bevezető volt a népi művészetek megbecsültetéséhez s a magyarságnak lassú, de biztos, szakadatlan, felemelkedést jelentő életharcát betetőzte Ady s néhány kortársa működése. Ebben a nevelő munkában igen nagy része volt és van Önnek, aki regényeivel, novelláival s rengeteg sok tanulmányával, az egész magyar életre kiterjedő bírátaival több mint 30 éve mutat példát a bátor kiállásra s az öncélú magyarságnak, független nemzeti életnek kiküzdésére, féltékeny megőrzésére. Ez az utóbbi ma élet-halál kérdése ránk!

Szívből kívánom, hogy hosszú éveken át dolgozzék még a magyarság jövője érdekében, töretlen munkakedvvel és jó egészséggel. Igaz tisztelettel

Bartók Béla”

(Szöcs Zoltán: *Szabó Dezső emlékkönyve*, 1993)

FARKAS ATTILA

A PAMFLET RETORIKÁJA

Szabó Dezső 1937-ben napvilágot látott, *Ede megevé ebédem* című pamfletjében Szekfü Gyulát támadja. Miért és hogyan? A válasz során az adott politikai körülményekből indulok ki, amelyek arra készítették a szerzőt, hogy ismét abban a műfajban szólaljon meg, amelynek mestere. A pamflet a közönség egészét érintő, aktuális témáról íródó, nagy múltú, átmeneti műfaj, amelyben a tudományos és a szépirodalmi elemek különböző arányban keverednek a személyes hangvétel céljainak megfelelően. A személyes hang a kifejtés során személyeskedő támadássá válhat az ellenfél/ellenfelek stigmatizációja során. Minden átmenetisége dacára a pamfletnek jól leírható szabályrendszere és fegyvertára van, amelyet Szabó Dezső szemmel láthatóan tökéletesen ismert. Az *argumentum ad hominem* típusú érvelés például igen elterjedt volt a klasszikus és neoklasszikus ékesszólásban, de ezt a fegyvert szívesen alkalmazza a modern retorika is. Alexander Pope például annak a meggyőződéssének adott hangot, hogy a bűnök absztrakt, személytelen támadása biztonságos csata ugyan, de egy olyan háborúban, amelyet árnyékok ellen vívunk. Az 1760-as és '70-es évek Angliájának Junius néven író népszerű publicistája pedig kijelentette, hogy a személyek megnevezésétől tartózkodó, nyájas stílus nem elég hatékony korának degenerált társadalmában.

(Vázlat a konferencián elhangzó előadáshoz)

heti erőnek magát. Gyűlöltök vagy szerettek, ordítja bele a világba. A leghiggadtabbra kendőzött véleményetek mögött is begörcsült karom vagy kitárt ölelés feszeng. Ahol én vagyok, nincs kritika, csak vád és védelem.” (Németh László)

„Szereti önmagát holmi kivert bikához hasonlítani és sokan vannak, akik maguk is kivert bikának látják. Holott nem az. A kivert, magányosan törtető bikától elfordul az ifjú bikák rokonszenve, tudja, hogy gyengülő izmai nem állják meg többé a sarat, ha öklelésre kerül sor. Szabó Dezső sokkal inkább magányos gerilla, egyedül kalandozó harcos, amilyen annyi volt és van a magyarság minden rétegében. Hasonlít a régi törzsszervezetekhez, akik elbolyongtak Spanyolországig, rettegésben tartva egész Európát. Hasonlít a török végeken portyázó vitézekhez, hasonlít Bocskay vagy Rákóczi fölkelőihez, akik Istenért és szabadságért nyúltak fegyverhez. Hasonlít a negyvennyolcas forradalom után betyárrá lett pásztorokhoz, akik kiszakítva magukat minden közösségből, de a nép rokonszenvétől, együtt érző aggodalmától és szorongásaitól kisérvé vívták reménytelen csatáikat pandúrral és úrral. Még inkább hasonlít Zrínyi Miklóshoz, a költőhöz, az ő nehéz barokk egyéniségéhez, páratlan alakjához.” (Kodolányi János)

„Íme egy próféta, aki önmagában leli meg az Istent: az Ész istenségének prófétája Ő. Ha az ótestamentumi prófétatípus azt érezte, hogy ő csak eszköz az Isten kezében, csak egy trombita, amelyen át az isteni ígék hangzanak: Szabó Dezső vállalja a felelősséget, hogy emberi erőinek határa között, a maga esze szerint döngi a próféciákat: Itt az

Individuum: gyűjtőlencsége a tömeg érzéseinek és a tömeg gondolatainak. (Móricz Zsigmond)

És ha a bevezetőben megidéztem Csurka Istvánt, most ugyanezt teszem Szabó Dezsővel, hiszen már ott ül a mennyi kávéházban a két „rokon lélek”. Csurkán remek szabású öltöny, Szabón sűrű kabát, keze ügyében ernyő és szivar, tokája alatt az elmaradhatatlan fatermőrdör gallér, melyet a tizes évek óta már csak ő hordott Budapesten. ➔

Szabó Dezső fontosabb műveinek időrendisége:

- 1903: *A csíkszentdomokosi nyelvjárás* (szaktanulmány).
 1904: *A vogul szóképzés* (szaktanulmány).
 1907–08: Társadalomtudományi cikksorozat a *Fejérmegyei Naplóban*.
 1910: *A tanárok mozgalma* (kiáltvány).
 1911–16: *A Nyugatban* nyolcvankét írása jelenik meg öt év alatt (esszék, novellák, vezércikkek).
 1913–14: *A Májusban* négy fontos tanulmányt közöl. Nagy vitákat kiváltó írásokat hoz le tőle a *Huszedik Század* is.
 1917: *Nincs menekvés* (regény).
 1918: *A Szombat* című lap három novelláját közli.
 1918: *Napló és elbeszélések* (kisebb írások).
 1919: Az év elején újból közöl írásokat a *Nyugatban*, illetve publikál a *Vörös lobogóban* is.
 1919: *Az elsodort falu* (regény).
 1919: *Mesék a kacagó emberről* (elbeszélések)
 Szerkeszti az *Ifjak Szavát*.
 1920: *Egyenes úton* (tanulmányok), *Tanulmányok és jegyzetek*.
 1920: *Csodálatos élet* (regény).
 1920–21: *A Virradat* számára ötvennégy vezércikket ír.
 1921: *A Népből* tizenöt írást közöl.
 1921: *Ölj!* (elbeszélések).
 1923: *Panasz* (tanulmányok).
 1923: *Az Élet és Irodalom* főszerkesztőjének saját lapjában havonta publikál az aktuális társadalmi jelenségekről.
 1923: *Jaj!* (elbeszélések).
 1925: *Segítség!* I–III. (regény).
 1926: *A magyar protestantizmus problémái* (esszé).
 1926: *Tenger és temető* (elbeszélések).
 1927: *Az Esti kurírban* huszonöt írása jelenik meg.
 1928: Bajcsy-Zsilinszky Endre lapjának, az *Előrsnek* főmunkatársa: ötvenöt írása jelenik meg a lapban, javarészt vezércikkek.
 1929: *Kritikai füzetek* (1–2.).
 1931: *Megeved az eső* (regény).
 1931: *Karácsony Kolozsvárt* (regény).
 1932: *Feltámadás Makucskán* (kisregény).
 1933–34: *A Magyar Úriasszonyok Lapjában* tizennyolc lírai elbeszélés.
 1934: *A kötél legendája* (kisregény).
 1934–42: Évente tíz alkalommal, összesen nyolcvan szám jelenik meg folyóiratából, a *Ludas Mátyás füzetekből*. Ebben a nyolc évben ez a legfőbb, szinte egyetlen főruma, mintegy ötezer nyomtatott oldalt jelent, melyet kizárólag egymaga írt, szerkesztett.
 1938–39: *A Magyar Élet* munkatársaként nyolc nagy jelentőségű németellenes, antifasiszta írást közöl a lapban.
 1939: *Az egész látóhatár* I–III. (válogatott tanulmányok).
 1940: *A Magyar Nemzet* számára írást közli.
 1942–44: *A Film, Színház, Irodalom* főmunkatársaként hatvanöt cikket és egy kisregényt publikál a lapban.
 Ez utóbbi, a *Megfojtott kakas* példa nélkülű, mert az egyetlen antinyilas regény ebben az időben.
 1943: *Levelek Kolozsvárra* (elbeszélések és a *Megfojtott kakas*).
 1944: *A Magyar Ünnepeben* tizenöt kis írás, ezek közül az utolsó 1944. november 17-én jelenik meg *Búcsú és Testamentum* címmel: ez Szabó Dezső utolsó írása, amely még életében jelent meg.

(Szűcs Zoltán: Szabó Dezső emlékkönyv, 1993)

SIMON ERIKA

MIÉRT FEKETE-FEHÉR?

Percek Móser Zoltán fotóművésszel

– *A négyszáz éve élt francia herceg, műkedvelő író szavait idézi ön az Ágak és gyökerek című könyvében. „A szülőföld tájszólása a szellemen és a szívben éppúgy megmarad, mint a beszédünkben.”* Tolna megye, Tevel, a szülőföld ihleti fotóit, életét. Hetvenezer fénykép, hetven könyv, több százezer kilométer út egy Trabanttal a Kárpát-medencében, a veszendő dolgok megőrzésének szenvedélyével! Fák, arcok, kezek, pusztaság. Például a néma ablak vagy a fényképezőgép keresője önnek miről beszél?

– Ez allegória lett végül számomra, mert egyrészt leszűkíti a dolgokat, másrészt pedig pontosan arra irányítja, én ott ültem az ablak előtt és tizenöt évig ugyanazt néztem. Utólag jöttem rá, hogy ez valami rendkívüli: láttam a kutat, a dombot, a templomot; a temetőt nem, de odaképzelttem.

– *Jobb kép a fekete-fehér?*

– Azt nem merném mondani, hogy jobb, de nagyon más. Soha senki nem magyarázta meg, hogy miért. Nagy nehezen találtam egy francia nyelvű fotóesztétikát, abban csak fekete-fehér képek vannak, mintha nem is lenne színes. Jött a digitális technika és az emberek azt hiszik, hogy mindent színesben látnak, ami tévedés, ez agymunka következménye. Ezt én egy szemésszel folytatott beszélgetés közben értettem meg: azt mondta, hogy akácfa-zöld... Mindegyikünknek van egy „akácfa-zöldje” az agyunkban, nagyon elraktározva, ha látunk egy fekete-fehér akácfa-képet, akkor az agyunk nem kérdezi, hogy miért nem színes. Egyszer egy kiállításon valaki megkérdezte, hogy miért nem színesek a képek. Elkeseredtem, mert ez azt jelentette, hogy semmit nem értett meg a fotóból. Miért fekete-fehér? Ez egy gondolkodásmód. François Soulages fotóesztétika-könyvében nincs más, mint filozófia és néhány fekete-fehér kép. Találkoztam is vele, nagyon érdekes dolgokat mondott. Ezek után egyik kiállításonnak azt a címet adtam: *Befejezett képek*. Az a befejezett kép, amit én, Móser Zoltán kinagyított, nem az, ami a számítógépben van.

– *Rengeteg a fotókiállítás tele színes képekkel.*

– Nézem a pályázatok győztes természetfotóit, ezek fantasztikus felszerelésekkel készülnek, holott egy Pajtás géppel is lehet jó képet csinálni. Éjszakai felvételekkel, mindenféle technikai trükkkel dolgoznak, ezt nyugodtan nevezhetjük manipulálásnak. Amit én nagyítok, az sem az lesz, amit a szem lát, hanem ami ott abban a sötétkammerában megszületik. Ezért olyan izgalmas, és ezért vagyok elkeseredve,

Tevel

hogy az utolsók közé tartozom, aki még régi-módi, filmmel dolgozik és nagyít is. A mai fiataloknak fogalmuk sincs, mi a mélységélesség, a blende. Sára Sándor volt az én mesterem, de úgy, hogy soha nem beszélünk fotóról. Erős az ő képi világa, a két csúc: a *Feldobott kő* és a *Tízezer nap*.

– *Oktatott a Pázmány Péter Egyetemen és másutt is fotóesztétikát.*

– Öröm volt három évig a Sapientia Egyetemen, Kolozsváron tanítani. Ott nagyon sok fogékony gyereket találtam. Cartier Bresson, a

Fák

fotózás Michelangelója, a legegyszerűbb géppel fényképezett, soha nem tudták rávenni, hogy színes képet készítsen. Mérté a fényt. A fotó az időről szól, a digitális kép nem erről. A fotó lényege az üzenet, elbújik benne az Idő.

– *A kép hasonlít a zenéhez, mert az is elvont valóságként gondolatokat inspirál.*

– Pontosan. Két rokona van: nem a film, hanem az építészet és a zene. Az összes könyvem úgy van fölépítve, mint egy zenemű.

– *Manapság a fényképezés automata módra megy, megnyomunk egy gombot, és kész a fotó.*

– Ha valaki nem tudja, mi az a mélységélesség, az semmit nem tud a fotóról. Most úgy készítik a gépeket, hogy minden éles legyen. Nekem az kell, hogy csak az legyen éles, ami fontos. Az ember általában a szemre állítja az élességet, ám kiderült, hogy nem a szem a legfontosabb az arcon, hanem a száj. A szájról sokkal többet lehet leolvasni. Én az íróportrékat mindig a legnehezebb módon, beszélgetés közben készítem. Órákig vagyunk együtt, és amikor látom rajta, megfeledek az arcról, hogy én fotós vagyok, akkor fényképezem. Ezen sokan csodálkoznak.

– *Mikor kezdett el fényképezni?*

– Mintha már születésemkor elkezdtem volna... Apámnak volt egy fényképezőgépe: Voigtländer, ez egy százéves, harmonikás gép, messze a legjobb ma is, többet tud, mint bármelyik milliós gép. Mert két dolog kell: a zár, ami mechanika, és az optika, az egyik a szíve, a másik a lelke. A Voigtländer a világ legjobb optikája. De ezen fél óra, míg beállítok valamit, ma már két ezredmásodperccel dolgozunk, amit mechanikus géppel nem lehet megcsinálni, csak elektromos zárszerkezettel. 1956-ban kaptam egy Pajtás fényképezőgépet. A következő évben kezdtek a betlehemezést Tevelen, és erről már van olyan képem, amelyik bekerült egyik könyvembe is. Jött egy pap, akit büntetésből helyeztek Paksról Tevelre, nem szentképeket adott, hanem a saját készítésű fényképeit. Hopp Ferencnek hívták, néhány éve halt meg. Én még úgy prédikálni nem halottam senkit, sírtak az emberek, nagyon szép hangja volt, énekelve beszélt, mint a csángók, hihetetlen barokkos mondatai voltak, mint Pázmánynak. Kiev fényképezőgéppel dolgozott, akkor az volt a legjobb a KGST országain belül. Egy szobában lakott, s berendezte a sötétkamarát. Én is így nagyítottam, a fürdőszoba labor volt, amikor kezdtek a feleségemmel az életünket Zsámbékon. Megfogott az előhívás epizódja. A *Nagyítás* filmnek szerintem rossz a

Fa volt

Levél

Parasztasszony

Lázár Ervin

címe, mert az valójában az előhívásról szól, arról a csodáról, ami megjelenik ott, az előhívóban. A fotó fölталálásánál ez volt az egyik fontos dolog, a másik pedig a rögzítés. Rögzíteni, fixálni a pillanatot, az időt. Érettségire egy Werra 3 gépet kaptam, s rögtön Tevelen, a pincében berendeztem egy sötétkamerát. Egyik kollégám édesapja készített konzervdobozból nagyítót, és öt éven keresztül úgy volt kiállításom, hogy azzal nagyítottam. Lucien Hervé is mesterem volt. Ő egy Elkán László nevű hódmezővásárhelyi magyar ember – az öt leghíresebb francia fotós közül négy magyar volt –, aki megdöbbenően szép képeket készített egy francia ciszterci kolostorról, és csak feke-

te-fehér filmmel dolgozott. Párizsban eljött a kiállításomra, és meghívott magához. Ott megkérdeztem: nem készít-e színes képeket? Jót nevetett, és adott egy albumot. Azok a képek meg sem közelítették azokat, amelyeket eddig láttam és ismertem tőle. Ugyanis továbbra is fekete-fehérben gondolkodott!

– *Gyermekkorának jó és kevésbé boldogító emlékei Tevelhez kötik, de ide sugárzik Alisca, azaz Szekszárd, Babits Mihály, Dienes Valéria, Mészöly Miklós, Baka István és Liszt Ferenc szellemi öröksége, s persze Bonyhádé. Most is a kis tornácos, falusi ház vendégei lehetünk önöknél Bonyhádon, ahol, mint egykor Illyés Gyula, a gimnáziumot végezte. Tevel díszpol-*

gára, a faluról könyvet is írt, ahogy régi olvasmányélményei és jegyzetei alapján József Attiláról is. De hát gyermekkorunkat soha nem veszítjük el...

– Nem így fotóznék, ha nem Tevelen nőtem volna föl. A falusi és a városi ember között a térben van a nagy különbség. Egy falusi embernek olyan természetes a tér, a kert, az állatok, a határ, a favágás, a kapálás! Jelen van életében az ének, a népdal. Bartók legjobban a parasztközött érezte magát, amikor gyűjtőútjain járt. A rádió népzenei osztályán műsorokat készíthettem, Solymosi János szerkesztette a magyar költészetet. Sorozatom József Attilával kezdődött: József Attila és a népdal. Huszonöt év alatt kétezer oldal jegyzetem összegyűjtött, de ebből soha nem lesz könyv.

– *Egyformán beszélnek hozzánk azok a képei, amelyek egy híres író pillantását őrzik, vagy egy parasztember ráncait, ahogy azok a képei, amelyek tárgyakat jelenítenek meg vagy tájakat.*

– Öt éven keresztül csak száraz fákat fényképeztem, van háromezer fotóm, és ez máig a legjelentősebb anyagom. Jöttem haza az egyetemről, mentem a határba, és megszólítottak a fák. Ezek a képek nem fákról szólnak, hanem én ott embereket, jellemeket találtam. És életem során jártam az országot, Erdélyt, a Felvidéket: fotóztam, gyűjtöttem az élményeket. Jászárokszálláson gyűjtöttem az első népballadát, ez a Szende báró volt. Ott készítettem az első parasztportrét, majd következtek az íróportréim. A parasztemberrel tudtam bánni, s az írókkal is, mert ez arról szól, hogy elfogadjak-e, vagy nem. Ugyanis egy jó portré két ember benső ügye, pontosan lehet érezni, hogy mi a véleményük egymásról. Nagy szerencsém volt, hogy az első íróportrém Fábry Zoli bácsiról készült Stószon, ezek a képeim ismertek lettek, mert fél évvel később Fábry meghalt. Aztán mentem, előzetes bejelentkezés nélkül, Illyés Gyulához, nem dobott ki. Mi volt a szerencsém? Az, hogy én is bonyhádi diák voltam, ez jól jött, a másik, hogy én Zolnay Lacit már akkor ismertem, és odaadta nekem az 1943-ban Illyésnek dedikált könyvét, hogy én vigyem el Illyésnek. Gyula bácsi, bár nem szerette a fotósokat, hagyta, hogy fényképezem, sőt, rendelt ötven képet tőlem. És akiket még jól ismertem, szerettem: Lázár Ervin, Mészöly Miklós, Baka Pista. Születtek róluk könyvek is. Csak Lázár Ervinről nem, pedig ő állt hozzám a legközelebb, tízéves kora óta ismerem. A bátyja, a keresztapám volt, Tevelen állatorvos, és Ervin akkor már Pécsről gyakran jött hozzánk, apámmal kártyáztak. A Lázár Ervinről megjelent könyv utószavát én írtam.

– *Egy-egy epizódot emeltünk most ki a gazdag életművéből. Fotóival, írásaival ön is a megbecsült Örökös egyike.*

– Én az utolsó vagyok, aki azt a pusztát fényképeztem, a pusztát, loistállót, a kastélyt, amelyről Lázár Ervin és Illyés Gyula teremő erővel írtak. ☛

SZERENCSES KÁROLY

Ezeréves kölykök

A két Kerekes fivér ugyanabban az évben született. Nem voltak ikrek, mégis így esett, az idősebb, János januárban, a fiatalabb, Gyula decemberben látta meg a napvilágot. Faluban születtek, inkább szegénynek, mintsem módosnak, de azért apjuk fedelet tartott az egész család feje fölé és ennivaló is akadt mindig. A ruha, a lábbeli – főleg télen – már bizony híján volt, de azért valahogyan bejártak az iskolába is, legalább az elemi aljába. A szülék hamar befogták őket a munkára, de éppen annyira, amennyire a testük bírta. A Jani erősebb volt, a nehezebb munka így neki jutott a földeken is, az állatokkal is. Gyuszi inkább a ház körül segített, amikor kellett. Szüleik 1896-ban kedvezményes vasúti jeggyel elutazhattak Budapestre, az ezredéves kiállításra, így ha apjuk jobb kedvében volt, gyakran „ezeréves kölyköknek” nevezte őket, és látszott a szemén, hogy jó szívvvel gondol arra az utazásra. Egyéb alkalmakkor nem is igen hagyta el a megyét.

Szép lassan nyilvánvalóvá vált, hogy a kis föld, ami volt, a gazdaság János jussa lesz, úgy is tervezett, leányt is kiszemelt, aki hozott is volna valamicskét, kis földet. Mikor apjuk meghalt, édesanyjuk próbálta fenntartani a gazdaságot, de a munka férfirészét már János viselte. Gyula egy őszi napon összerakta a holmiját – elfért egy kisebbfajta ládában –, s elhagyta a falut. Gyalog a vasútig ment, azzal a tengerhez, s az egyik utolsó hajójáráttal az Újvilágba. Azt hallotta, azt gondolta, majd ott megkeres annyi pénzt, hogy hazajöve kis földet vesz, s ha nincs, majd bérel, saját gazdaságot alapít, s majd saját családot is. Kiszemelte már ő is a leányt, fiatal, szép kisleányt, éppen asszonyoknak való, ha két-három év múlva visszatér. S ha öt év lesz, tán akkor is megvárja. Így indult el egy rozoga gőzösön, zsebében a lány fényképével által az óceánon, Amerikába. Meg is érkezett szerencsésen, be is bocsátattott a „korlátlan lehetőségek hazájába”, s csakhamar munkát is talált egy gyárban.

Közben Jánost nagykorúsították – kicsit idősitették is a hivatalnak –, s a sok munkából, hozományból, örökségből meg a bérlésből szép kis gazdaság jött össze. Gyula meg rakosgatta a dollárokat, s arról álmodozott, hogy otthon várja a mátkája és a magyar föld. Bizakodtak mind a ketten s jó szívvvel is gondoltak egymásra és az Úr elkövetkező 1914. esztendejére. De hát akkor, éppen aratáskor, éppen júliusban, mikor a bostoni gyárban a szerelőszalag mellett olyan nehéz volt az ember szíve, kitört a nagy

Móser Zoltán: Gemenc

háború. Jánost eleinte nem vitték el, fontosabb volt a gazdasága, kellett a kenyér meg a hús a hadseregnek. De aztán fogytak a legények, s menni kellett. Tizenhétben vonult be, az olasz frontra. A gazdaság az asszonyok meg öregek kezén szép lassan elenyészett. Gyula persze nem jöhetett haza, abban az esztendőben Amerika hadba is vonult, s – ki hallott már ilyet! –, Magyarországgal is tengelyt akasztott. Hazajövetelről szó sem lehetett, s már az ötödik esztendő is elmúlt! Vár-e még az a lány? – gondolta minden éjszaka, s egyre fogyott a remény a szívében.

János fogságba került, de hazavergődött 1919 nyarán. Felesége csak feketében járt, mert kisfiát és leányát is elvitte a spanyol veszedelem. A birtokot valami idegenek „szocializálták”, alig akarták a házába beengedni. „Szocialisták” – súgta az édesanyja; s aztán

jöttek a románok is. Kapát, kaszát, kocsit, szekrényt, még az ágyneműt is elvitték. Állatok már rég nem voltak, legfeljebb néhány fűrge baromfi. S, hogy mi történt még, arról szemérmesen hallgattak a lányok, asszonyok. Akit megtaláltak. A templomban már régen nem harangoztak, mert a harangot – éppen mikor János is bevonult – elvitette a császár ágyút öntetni. Pedig azt a harangot még Bocskai fejedelem is hallotta zengeni. S mire mentek azzal az ágyúval a doberdói hegyekben? Mikor megjött, János egy egész héten át ki sem mozdult a pincéből. Mit csinált, nem tudja senki. Aligha volt már ott bor, de valaminek kellett lennie, mert amikor kijött, nem duhajkodni jött, hanem újra dolgozni, építeni, élni. Megráncosodott, megszótlanodott, megkeményedett, de meg nem adta magát, hiszen még huszonöt éves sem volt. Az öserő benne volt, s az erő ki

akart törni a világ bajából, az ember ki akart szabadulni a világ béklyóiból, a férfi maga akart saját világot teremteni. S kinek, minnek? Annak az asszonynak, hogy vegye le a feketét, mosolyogjon, szeressen, higgyen, hiszen ő is csak huszonöt éves. Ha két gyermekét el is veszette, érte.

Gyula addigra összerakta már a pénzt, amit valamikor kiszámoltak az Óvilágban, még Ferenc Jóska alatt. A háború véget ért, de nem Magyarországon. Kun Béláról még Bostonban is írtak a lapok, aztán Trianonról is valamit. S még miféle hírek jöttek? Öldöklük az embereket, s az infláció, elúszik minden. Jön a király, újabb háború lesz. Csehszlovákok, jugoszlávok. Hájó sincs, átjutni sem lehet a tengertől elvágott országba. Majd, majd. Még nem késő, legfeljebb az a lány nem vár meg. Majd talál másikat. Neki pénze lesz. Amerikából jön haza! Gyula akkor már nem a szalag mellett dolgozott. Megbecsült művezető lett, szinte mérnök. Meghívták partikra is, az ötleteivel sok pénzt hozott a cégnek. A számlája a bankban szépen hízott. Otthon is rendeződtek a dolgok, János is azt írta, sikerült rentábilissá tenni a birtokot, száz holdat bérel is, az országban rend van, fejlődik. Érdemes itt befektetni. Hívta a testvérét, jöjjön haza. Végére is ideje megállapodni: elérték a „krisztusi kort”.

Gyula megvette a hajójegyet. János lefoglalt neki egy kis házat közel a birtokhoz. Hátha „összedolgoznak”, s valami igazán nagyot alkothatnak a testvére tőkéjével. Egy hét múlva a New York-i tőzsdekrach mindent összekuszált. A befektetések. A gabonaárak. A pénz. A gazdasági világválság. „Mi közünk hozzá!” – kiabálta Bostonban Gyula és itthon János. De Gyula nem jött, János meg tönkrement. Ezután tíz évig nem is leveleztek. Gyula amerikai állampolgár lett, és elvett egy vele egykorú özvegyet. Saját céget alapított és élvezte a New Deal jótéteményeit. Milliomos lett; bár ez itthon nem sokat mondott. Harmincnolcban leányvállalat alapítását határozta el Magyarországon. Ezt János kezdeményezte, aki fel-

hagyott a mezőgazdasággal, és már a szűkebb családjá sem tudta, miből is él. De jól élt, s a Darányi Kálmán miniszterelnök által 1938 márciusában meghirdetett gazdasági program jegyében komoly haszonnal kecsegtető beruházást vázolt fel Jánosnak. A bürokrácia lassan dolgozott itt is ott is, a következő év szeptemberére tervezték a találkozást.

Akkor kitört a háború. S bár sem Amerika sem Magyarország nem lépett be rögtön, két év múlva megint háborúban állt a Magyar Királyság és az Amerikai Egyesült Államok. „Mi közöm hozzá!” – üvöltött megint Gyula, és nem jött. Ez neki már sok volt. Jánost, bár már túl volt a hadkötelezettségen, mivel megint volt némi gond az anyakönyvekkel – azaz most fiatalították –, behívták katonának. A második hadsereggel került a Don-kanyarhoz negyvenhat évesen. Ott is fogságba került, de innen csak 1947 nyarán jutott haza. Ez is nagy csoda volt. Gyula hitt benne, hogy Magyarország 1945 után az ígért földje lesz. Demokrácia, szabad gazdaság. Mindenki erről beszélt. Haza akart jönni, miközben menekültek innen az emberek. „Politika” – biggyesztette le a száját, de a pénz, a dollár az számít igazán! Jánost 1947 augusztusában engedték ki a „szűrőtáborból”. Választások voltak. Két-három levelet vált-hattak. Hogy majd alapítanak egy céget, lám a Magyar–Amerikai Olajipari Rt. is milyen sikeres. A „politika” meg elmehet a... „Hát a Rákosi sem ostoba” – írta Gyula.

Aztán János segédmunkásként dolgozott, néha vonattal elutazott az apjuk egykori házához – kölcsönként biciklivel is kellett hajtani vagy két órát az állomástól –, Gyula nem írt levelet. Minek is? Az USA-ból? Csak bajt hozna a testvére. Ötvenhatban még egyszer elborította egy álom. Most haza! Valahogyan találtak egy telefonvonalat. János azt mondta: most ne. És akkor valahogyan elsírták magukat. Csendes, némán, de folyt a könny az arcukon. S nem mozdultak. Már nem. Éltek, ahogy lehetett...

Láttam őket egy magyar temetőben. Közös sírjukon csak egy évszám: 1896. Találkoztak. ♣

A vidéki múzeumok helyzete és lehetőségei

volt a címe annak a kerekasztal-beszélgetésnek, amelyet az Örökség Kultúrpolitikai Intézet rendezett október 31-én, Szegeden, a Móra Ferenc Múzeumban. A beszélgetésen, amelyet Makranczi Zsolt, az ÖKI igazgatója vezetett, Grászli Bernadett, a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum igazgatónője, Fogas Ottó, a szegedi Móra Ferenc Múzeum igazgatója és L. Simon László kultúrpolitikus, az Országgyűlés kulturális bizottságának alelnöke mondták el véleményüket és elképzeléseiket a témában, hangsúlyozva annak tényét, hogy komplex intézményi strukturális, finanszírozási és szakmai megújulás szükséges a múzeumi szférában.

Szó esett többek közt a múzeumi épületek milyenségéről, arról, hogy mennyivel könnyebb, ha eleve múzeumnak tervezett épületben helyezik el közgyűjteményt, illetve hogyan érvényesül a múzeum egy tőle idegen közegben, például egy műemlék épületben, amelyet egyszerre kell óvni, valamint úgy átalakítani, berendezni, hogy muzeális vagy éppen irodai funkciókat lásson el. 2013. januárban megszűnt a megyei múzeumi rendszer, a múzeumigazgatók saját bőrükön érezhették az átalakulást, ezt ki-ki a saját tapasztalatai alapján értékelte. L. Simon László kitért a fenntartói rendszer átalakítási gondjaira, megoldásra váró feladataira a fenntartói struktúra változásának tükrében.

A szakmai kiállítások és a múzeumlátogatók kapcsolatának milyenségét, amely lényegi faktora az egész múzeumi rendszernek, napjaink változó elvárásainak megfelelően, ugyancsak újra kell gondolni. ♣ W. I.

KISS ANNA JAJ, MILYEN ÁLOMBA MÚLTÁL

A néptánc nagyasszonyáért, Foltin Jolánért

Jaj, milyen álomba múltál,
jaj, ruháid terebélyén,

mintha világ szélén,
lányok tente-babáznak,

ostor-hajuk növesztik
szalag-lánggal gyűjtani,

ója, ejja, tente-baba,
ejja, kendő-lánggal!

Jaj, ruháid terebélye,
változik, sötéttül, forgasd

körötted a sokadalmat,
jaj, a szíved szívárványa,
homlokod világossága,

erőd, gyöngéid, hatalmad,
ejja, gyöngéid, hatalmad!

Madár-tekintetű néped
örvénylik, özönlik, mondják,

mi halált szőnek a bordák,

mi sötét az orsók szála,
zúg, zörög vad szövőfája...!

Madár-tekintetű néped
örvénylik, özönlik, mondják,

volt valaki, világ!, ország!,
ruhaszél, asszonyi oltár,

oltalom, hűség, öntörvény,
nagy hatalmú ruha-örvény,

ója, ejja, ejja!

Jaj, ruháid terebélyén,
jaj, világgraszóló szélén

mi halált szőnek a bordák,

mi sötét az orsók szála,
zúg, zörög vad szövőfája...!

Madár-tekintetű néped
örvénylik, özönlik hozzád,

volt valaki – világ!, ország!,

ója, ejja, ejja!

KESERÜ KATALIN

Transzmisszió

Péter Alpár (Sepsiszentgyörgy, 1976) személyes és közösségi természetművészeti „műhely” – ez a tárgy annak a dolgozatomnak, amely az erdélyi és a magyarországi kortárs művészet összetalálkozására hivatott, Transzmisszió című sepsiszentgyörgyi kiállításához és konferenciához készült. A rendezvények az EMÜK (Erdélyi Művészeti Központ) és az MMA (Magyar Művészeti Akadémia) közti megállapodás szerint jöttek létre 2019. október 11-én és 12-én, az EMÜK sepsiszentgyörgyi székházában.

Samu Géza a Szarvasteknövel, 1970

Az utóbbi évek felerősödő, „magyar–magyar” képzőművészeti kapcsolataiban változást hoz az a szemlélet, mely nem egyéni alkotói munkák, nem is a magyarországi főváros újdonságait, illetve a kultúrában élenjáró erdélyi¹ települések új művészetének cseréjét vagy kiemelését szorgalmazza, hanem az együttes megjelenését, közössé tehető gondolkodását a képzőművészet régi és újabb területein. Annak a regionalizmusnak a jegyében, mely a kelet-közép-európai régió rendszerváltozásainak idején merült fel a modern és kortárs művészettel foglalkozó művészettörténetben és művészetkritikában. (Emlékeztetek itt az *A provincia megszűnik, a régió marad* című zsennyei szimpóziumra, melyet a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége művészeti írói szerveztek, s kiadványuk 1991-ben meg is jelent.) Célja volt e nagyobb régió művészete olyan sajátosságait megvizsgálni és kiemelni, amelyek nemcsak a nyugati művészeti „fejlődéshez”, hanem a „vizuális” gondolkodás helyi és különféle módjaihoz is kötődnek. Az ország- és régióvizsgálatok azonban akkor elakadtak a politika elsőbbsége miatt. Mára azonban lényegessé váltak.

Új művészetnek tűnhet a természetművészet, mely ugyan sem a megjelenését (1960-as évek), sem az elnevezését tekintve nem köthető a régiókhöz, hiszen az egész nyugati világban egyidejűleg bukkant fel, míg a Távol-Keleten mindig a művészet anyanyelve, a gondolkodás alapja, a mindennapi élet meghatározója volt.

Az általam választott képzőművészeti tanulmányai² Magyarországhoz (is) kötik.³

A természetművészet

A terem/teremt ígék és a teremtő/természet főnevek közös eredetét feltételezve (hiszen azonos magyar szótövből származnak) a természetművészet a világ embernek „megadatott” részével foglalkozik. Nyelvünk őrzi azt az egykori tudatot, mely szerint a *natura* (beleértve az

univerzumot is) teremtett világ, míg például a latinban a születéssel függ össze. A természetművészet mindazonáltal nem kívánja a művészetet a teremtéssel azonos rangra emelni, amint ez egyébként gyakori a művészettörténetben, inkább a teremtett világban való *jelenléte*t, részvételt, annak kiegészítését, óvását,⁴ *jelentéssel* telítését *jelenti*, ami ráébreszt a természet *jelentőségére*, s viszont: általa a művészet is az organikus rendszer részévé válhat. (Feltűnő itt a „jel” gyökérszószerű viselkedése, származékainak összefüggő jelentésköre, mely a jel élő mivolta körül látszik csoportosulni.)

A természetművészet a természetet nem úgy alakítja, ahogy az önző múlt századok tették, gazdasági érdekekből. A megismerése közben formálódó tapasztalatok, gondolatok, mozdulatok nyilvánulnak meg egy-egy beavatkozásban („kis gesztusban” vagy „hozzátételben”, kiegészítésben). Története ennél, persze, szélesebb körű: foglalkozhat a természeti jelenségek spirituális értelmezésével, ennek jelentőségével; a természeti elemekkel mint civilizációs (lelki, társadalmi) problémák jeleivel és gyógyítóival; a természettel magával, mint egy régi-új, térben és időben szabad világgal. A természettel ilyenformán valóságos dialógusba kerül. Az új képzőművészeti ág történetében a tájművészet (*land art*) megjelenése és az alkotások új létmódja (múzeumon, galérián, műtermen, lakáson kívülsége, eladhatatlansága (például: helyspecifikus installációk) hoztak fordulatot az 1960-as években.

Az a tény, hogy Magyarországon az építészetben, a képzőművészetben és az iparművészetben a II. világháború után (Jakovits József) és főként az 1960-as években (a századforduló után, újra) megjelentek (hagyományos) *természeti anyagok* és formák, ezek természetes létmódjai (Makovecz Imre, Csutoros Sándor, Samu Géza, Csiky Tibor), és hogy a Pécsi Műhely az 1970–72-es tájakciói során, meg az akkoriban szerveződő szabadtéri kő- és faszobrászati, illetve textiles alkotótelepeken (Villány, Nagyatád), de az építészeti stúdiókban (Pécs) is találkozhattak a kanonizált műformák/médiumok/alkotómódszerek és a táj, a természet; hogy ennek során *kinyílt* a művészet: kísérletek és megvalósulások követték egymást a műalkotásnak az élő és szabad *tér dimenzió*hoz igazításában, a természet és a műalkotás *struktúrá*inak közelítésében (Lantos Ferenc, velemi textilműhely), és hogy egyéni akciókban (George Peck, Méhes László, Bukta Imre), installációkban új, élő *műformák* is megjelentek mint művészet, már ismert.⁵ A később Marosvásárhelyről Magyarországra érkezett MAMÜ csoport tagjainak tevékenységén kívül alig tudunk azonban valamit arról, hogy mi történt ekközben Erdélyben a művészet és a természet között. Ezért csak néhány példa áll itt: tudjuk, hogy a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán tanító Ana Lupas textilművész szemlélete és a *land art*hoz kapcsolható munkái a növendékek széles köreire hatottak az 1970-es években. Egy 1980-as, iskolai kiállítás (Mákháza) kapcsán pedig már megfogalmazódott a fiatal művészek között: „1. A képzőművészet: mozgás, jelenlét, részvétel, tervezés, kollektívizmus, akció. (...) 3. Az eleven, a természetességéből fakadó esztétikum szeretete. (...)”⁶

Az 1981-es, Sepsiszentgyörgyön rendezett, *Médium* című kiállításról a romániai magyar avantgárd művészettel foglalkozó Chikán Bálint írt

Szabó Zoltán Judóka: Ikrek, 2013

Elekes Károly: Kalangya, 1987

Magyarországon.⁷ De írt az akkor lezajlott, később elhíresült MAMŰ-eseményről is: a Marosvásárhely melletti Vizeshalmokon „felejthetetlen akciót rögtönöztünk piros műanyag hurkával, fehér polietilén csikkal, zöld füvel és tűzzel”. 1983-ban már búcsúztatták az „1978 körül kibontakozó és 1980–84 között felgyorsult aktivitással tevékenykedő erdélyi (Románia) képzőművészeti csoportosulást”.⁸

A jelenkori erdélyi természetművészet ismertebb (Vargha Mihály „szobrai” például fatörzsekből, Jakobovits Márta természetnek visszadott kerámiái,⁹ Szabó Zoltán Judóka és Útő Gusztáv performanszai a 90-es évektől). Az 1990-től évente megrendezett AnnART performanszfesztiválok kivül¹⁰ a szaporodó művész- vagy alkotótelepek/táborok (Zabolai Tájmisztika Műhely, Gyergyószárhegyi alkotótelep, Kastélypark alkotótelep Gernyeszegen) vagy az erdélyi eredetű alkotók (Dienes Attila, Elekes Károly, Katona Szabó Erzsébet, Pokorny Attila) magyarországi művei és az Erdélybe járó műhelyek¹¹ nyaranta készült munkái közt mindig találni szigorú értelemben vett természetművészeti alkotásokat is.

A szó „szigorú értelemben vett” jelentését is az erdélyi születésű Erőss István képzőművész *Természetművészet* című könyve adja meg. E művészeti ág alapos és pontos áttekintése közben külön fejezetet szentel a kelet-európai eseményeknek és sajátosságoknak is, kiemelve a ma is meglévő természetközeli életmódot és hagyományait.¹²

Péter Alpár alkotómódszere és az alkotófolyamat

A tanárként is dolgozó grafikus,¹³ Péter Alpár tevékenységében a természettel való együtt gondolkodás, az (át)alakulás, az együttes alkotófolyamat 2009 körül lépett a kép mint eredmény vagy végső forma helyébe. A műveire vonatkozó fontos terminusai (a *tér és a folyamat*, az *efemer jelző*), együtt, a *természet* (vagy univerzum) jellemzői.

A modern kor művészettudománya figyelt fel az alkotófolyamat addig – megfoghatatlansága folytán – nem értékelt, összetett természetére: az anyagi mellett a szellemi szférára és a kettő közötti összefüggést megteremtő mozdulatra. Az intuíción és akaraton kívül arra az időtartamra, mely alatt az alkotó és az alkotás világa „párbeszédéből” kialakul, letisztul a mű végleges formája. A műalkotás egyfajta „különideje” és -helye íródott így körül,¹⁴ mely a hatásában/befogadásában is érzékelhető.¹⁵ A kortárs művészet¹⁶ az alkotófolyamatra, s nem az eredményére koncentrált, azt fejtette ki térben és időben (például: folyamat- és sorozatművek), azáltal, hogy összefonta a művészi kutatást-gondolkodást és a lehetséges eszközök-médiumok vizsgálatát az alkotással. Az így kiterjesztett műalkotás szerves részévé tette mind a tárgyas, mind a szellemi vagy performatív folyamatokat, a szellemiek közt például a meditatív elmélyedést is.

A természet az európai *land art* gyakorlatában szervesült mindehhez, az idő, a tér és az alkotás organikus, komplex életfolyamatként történő azonosítása révén, melybe beleértendő az élet történelmi-mitikus emlékezete (például Richard Long kövekkel utakat és tereket kirakó, archaikus kö emlékeket idéző művei) éppúgy, mint a jelen mozdulata. Az élethez visszakötött tájművészetben mint tevékenységben és a belőle kiágazó természetművészetben magától értetődővé vált a természetben és a természet számára készülő alkotás élő és efemer volta – időlegessége és változása a természet változásával összhangban. Ennek megfelelően performanszok, tárgyak és kisebb-nagyobb installációk készülnek a természet anyagaiból.

Péter Alpár természetművészeti alkotófolyamatába sok minden beépült. Így korai kísérletei: esetenként a természetben zajlott „élőművészet” rendezvények, az élet mibenlétét kutató szabadtéri installációk, akciófestészeti események, melyek során növényeket kevert a közben született képfelületbe (*Zóna*, Tusnádfürdő, 2006), és olyan műtárgyak, melyekben természeti elemekként tűntek fel a művészi eszközök. Beépültek a művészet régi és újabb funkciói: az esztétikai mellett a fizikai/természeti és a kommunikatív is (ember–természet, ember–ember, kultúra–természet között). Ugyanígy a tapasztalat közösségi megosztása, amiről így ír: „a Kovászna Megyei Művelődési Központtal együttmű-

ködésben több olyan alkotótábort szerveztem a székelyföldi művészeti szakképzőiskola (a magyarországi szakközépiskolának felel meg) válogatott hallgatóinak, ahol” megindult a „természettel való gyakorlati, alkotói kontaktus” megteremtése is „land art jellegű installációs műhelyeken”.¹⁷ Ezek a telepek – a természet mellett – a közösség jelentőségére, egyúttal az erdélyi művészet folyamatossága és helyzete iránti elkötelezettségére is utalnak az alkotófolyamatban. A 2009-es, Uzonkafürdőn szervezett TRANS-sylvan Természetművészeti Alkotótáborról (mely – tudomása szerint – „az első célirányosan természetművészeti rendezvény Erdélyben”) írta: „...célja a kortárs erdélyi művészet és a természet kapcsolati lehetőségeinek a felmérése volt számunkra. Ellátogatott rendezvényünkre Anke Melin, a koreai Geumgang Biennale akkori kurátorja, és tartott egy bemutatót a koreai rendezvényről.”¹⁸ Péter Alpár 2012-ben egy azóta működő „felnőtt” természetművészeti telepet is szervezett Bikfalván.¹⁹ És beépültek a keleti művészeti tanulmányai,²⁰ a maga által indított ilyen témájú kiállítások tapasztalatai,²¹ a kapcsolatai Japánnal, majd Koreával, Indiával s az utóbbi időben Iránnal,²² melyekben már szerepe volt Erőss István *Természetművészet a keleti kultúrában* című könyvfejezetének is, ismertetőn a nyugati és a keleti természetszemlélet közti különbséget és az erdélyi és a keleti kultúrák e téren megnyilvánuló rokonságát is.

Mindeme, tényszerűen a természettel foglalkozó és itt történeti felvezetésként említett tevékenységek mellett arra a megismerési módra is ki kell térni, mely nem cselekvés, nem is gondolkodás, hanem meditáció, és önmagunk illetve a világ megértésére, tágasságának felfedezésére irányul. A meditáció része lett az alkotófolyamatainak, sőt, műforma is, az élő (performatív) művészetek²³ vagy az installáció keretében illeszthetően. Az élet mibenlétére rákérdezve meditációs tapasztalatai rögzítéséhez – metaforaként – természeti és civilizációs tárgyakat valamint költői szövegeket használt fel installációiban, melyek által végtelen nyugalom érzékelhető a térben: a természet tiszta rendje.

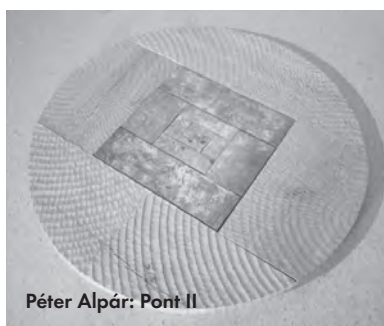
„A természeti tér egy élő folyamat”

Péter Alpár 2018/19-ben összeállított portfóliója első műcsoportjának címe jelentős tapasztalatot fogalmaz meg. A modern művészet és tudomány történetében központi kérdések vetődnek fel újra benne: a tér és az idő mibenléte, összefüggése és ennek mikéntje – a természetben.

Az első olyan tárgya, mely „efemer szobor”, azaz élő, a térben és időben alakuló/változó tárgy akart lenni, a *MAG* (2010).²⁴ Azonosul benne a végteleníthető életfolyamat és a mű, mind időben, mind térben. Feltétele az élet lehetővé tétele az anyagban (ennek szimbóluma a mag) és a környezet által. A vesszőfonással készült (kasszerű), magokat és földet tartalmazó tárgy hagyományos kivitelezési folyamata a természetbe helyezésével, földbe ültetésével átadta helyét a természeti folyamatnak, ami lehet akár életre kelés, kizöldülés, akár lassú elhalás is. (Az osztrák Alois Lindenbauer fonott vesszőhajói ilyenek, az elsőt 2014-ből ismerjük.) Mandulaforma sziluettje illetve kasként kikerekedő-összeszűkülő formája részben a mag kettős természetére (termés/eredmény és kezdet/csíra) utal: a forma-analógia érzékelteti a műalkotás hasonló természetűvé, azaz természeti létezővé, természeti folyamatok részévé válásának lehetőségét, amely a megváltozásával is együtt jár.

A gondolat előzménye felfedezhető a kortárs magyar művészetben: Szabados Árpád Nagy László emlékére készített (múzeumi) installációja (1979) az elhunyt költő élő voltát állította a természetű faládkba szórt magvak üzenetével: kicsírázásával, kizöldülésével. Hasonló, kizöldülő ágyat állított ki Baász Imrere emlékezve Vargha Mihály 1994-ben Erdélyben. Biblikus értelemben Lovas Ilona változtatta valósággá a mag szimbolikáját folyamatművében (*Stációk*, 1984), melynek zárt térben installált, magokkal kereszt alakban beszórt, függesztett papírtábla-sorozatán a magok idővel kizöldültek. A kereszt (az áldozat) az élet-megváltás-újjászületés szimbólumaként elevenedett meg, Pál apostol szavai értelmében (1 Kor. 13. 37). Mégsem ez a formai változás a tér és a folyamat (idő) azonosításának alapja, hanem a lét (Heideggerrel szólva: a világban-benne-lét, az egzisztenciális tér²⁵) megtapasztalása a

Péter Alpár: Föld-rajz. Irán, 2018

Péter Alpár: Pont II

Alois Lindenbauer hajója a nádass-ladányi kastélyparkban, 2016

Horváth Zoltán: Horváth Zoltán fényfüggőágya Bikfalván (RO), 2013

műalkotás által, mely fordulatot hozott Péter Alpár megismerő művészetének történetébe is. A mű „*jelenvalóléte*”, egzisztálása, „lenni-hagyása” a művészre és a művészetre nézve is sorsdöntő: a művészet – akárcsak a tudomány – a világban-benne-lét módjaként („gondoskodásként”) határozódik meg.²⁶ Felvetve a kérdést: hol van „otthon” az ilyen mű a világban, milyen örökséget vállal (az alkotója is mint a világba „belevetett” létező), hogy az egzisztenciája lehetővé váljon?

„Az élő tér a közösségvállalás lehetősége”

– a portfólió második fejezete. Erdély és kultúrája szinte magától értetődően kötődik a természethez, adottságai kivételes gazdagságához, melyek, persze, nem szervesülnének kultúrává az emberek, közösségek róluk való tudása/érzelmei és ezek kinyilvánításának igénye nélkül. Példája egy sajátos, helyi műforma: a fából készült székelykapu, faragott-festett növényi díszítvényeivel és velük egybehangzó felirataival. Összművészeti²⁷ alkotásnak tekinthetjük, mely az át- és belépést rituálisá változtatja. Mint típus, közösségi jellegű: közösen ismert hagyományra épül. Olyan „installációk” példázzák ezt, mint a „legnagyobb székely”, Orbán Balázs (1829–1890) emlékére állított, maga által kezdett és azóta folyamatosan bővülő székelykapusor Szejkefürdőn, egykori birtokán, a hegyoldalban. Az ilyesfajta „folyamat” a tisztelet és hála kinyilvánítása is: tisztelet a székelységgel kapcsolatos munkássága iránt, hála azért, mert az megadatott a közösségnek. Az egyes kapuk pedig stációk az emlékműhöz vezető fizikai-lelki-szellemi folyamatban. A közösség az emberekkel való együtt gondolkodás értelmében él Péter Alpár művészetében is. Ezzel együtt jár a generációkkal, a hagyományokkal – az idővel – való törődés is.

Azt mondja: vidéken a tér egy „végtelenített folyamat”, azaz idő.²⁸ „Alkotói partnert találtam a természetben, mely folytonosan átértelmezi, átértékeli mindazt, amit az ő terében létrehozok.” A térnek azonban nincsen iránya, így az a folyamat, amelyet egy fizikai útvonal jelöl ki a látogató számára, legfeljebb kétirányúnak tűnhet, mint amilyen a kronológia is. A meditáció viszont gondolathálót hoz működésbe, közelebb áll a természet adta emberi tapasztalathoz, amely egyidejűleg képes bejárni tereket és időket, s amelyek a jelenben összpontosulhatnak, lehetőségként. Ahogy Péter Alpár mondja interjújában: „A természettel összhangban, partneri viszonyban alkotni önkéntelenül egy meditációs folyamatá vált, ami egy rejtett szakrális tartalmat is kapott”, s ez érzékelhető elődei említett munkájában: a kapuk által nyitott és rajtuk át vezető „út” a templomokéra emlékeztet, melyek végső „kapuja”, az oltár Szejkefürdőn egy fejfás emlékmű. Ugyanakkor „A mű mindig a jelenben létezik, és mindig az őt körülvevő tér különböző minőségeinek összefüggésében értelmezhető (társadalmi, kulturális, természeti stb.)” Alpár 2019-ben készülő *kapuja is (az Ars Topia Alapítvány fürdőépítő kalákája keretében) installáció, a helyi közösségnek készült Homoródkarácsonyfalván. Kapu, de inkább „csak” két magas (2,7 m), csónakforma kapufa, helyi nyelven „kapuzábé”, mely egyszerre a természettel és a közösséggel közös teret jelöl ki: olyan plasztika, melyen a vésőnyomok rajzolata a fürdő vizének áramlását előlegezi, miközben funkciója szerint erőteret hoz létre. A kapu tere a be- és átlépés kultikus hagyományaira hivatkozva koncentrált meditációs tér. A közösségi így kiterjed a természeti térre is, a folyamatból kiteljesedés lesz.*

Időközben néhány közös munkával létrehozott, efemer műve mellett, melyek alkotó rituáléjának „az a funkciója, hogy ezt a szellemi folyamatot beindítsa”,²⁹ A TERMÉSZETI TÉRREL VALÓ ALKOTÓI EGYÜTTMŰKÖDÉS³⁰ vált kiemelt programjává egy Koreában (is) létrehozott, *Domb* című, a tájban felállított hangzósoborral (2012).³¹

Ezt a hatalmas, különböző irányú bambusztilinkókból összeállított természetművet ugyanis – az orgonasípokhoz hasonlóan – megszólaltatja a szél, s hangjai keverednek a természetével, azokat gazdagítják.

A hangzó szobrászat is a kortárs művészet kísérletei kapcsán született. Előbb zeneszerzők (például John Cage) kísérleteztek alternatív hangforrásokkal (Magyarországon az Új Zenei Stúdió például kerámiaharangokkal, 1970-es évek³²), hangversenytermi vagy stúdió-előadásokon, majd szobrászok szándéka szerint készültek olyan (fém)installációk, melyeket megszólaltathatnak az emberek (lásd: Kígyós Sándor, Móder Rezső vasszobrai, 1980-as évek), köztéren az időjárás változásai (például a szélről egymásnak ütődő fémszálak), az erre alakított természetben a tenger hullámai. Péter Alpár hangzósobra azok közé tartozik, melyekkel az alkotó hozzászól a természethez, lehetővé teszi az érvényesülését, azaz a „jelenvalólétét”, s – mint egy emlékmű – a felértékelésére készlet.³³

Eurázsia

Első, természettel kapcsolatos művei Élet-meditációk (az életfogalom újraalkotásai) voltak. Így és a kőkorszaktól kezdve mindenütt megjelent, a keleti kultúrákban és a hazai kapuk díszítésében napjainkban is tovább élő napkultusz megismerése során kerülhetett előtérbe a fény és a nap szerepe és jelentősége (egyszemű, *Napnéző* című faszobra Sepsiszentgyörgyön, az Éltes Barna szervezte Benedek Elek festő- és szobrászszimpóziumon készült, 2009-ben). A NAPtelepek elindítása Bikfalván is ennek jele volt, hiszen a neve volt a tárgya. (Másképpen a NAP betűszó: a Nature Art Projectet jelöli.) 2013-ban például a résztvevők közt volt, aki a klasszikus művészetből ismert, sugarasan beeső fényrel foglalkozott, azt sokszorozta meg egy pajta hézagos falának segítségével (Bartha Tünde), vagy az egy-egy fa árnyékában szóródó fényrel (mely meditációs helyet jelölt ki – Faluvégi Tünde munkája).

Volt, aki a természetbe fényt (is) hozó színeket vitt (Horváth Zoltán egy széles tisztás fölé kifeszített fehér függőágya mint a tartókötelek „öble” fénygyűjtőként szolgált, Péter Alpár piros papírrepülőket szórt szét az erdőben). A fény e művészet-történetben betöltött szerepei mellett Szabó Zoltán Judoka temetőkertben végrehajtott performansza (sárral bekenet testével egy fa – életfa – odújába kuporodott) a szellemi jelentőségét hangsúlyozta (meditációs pőzban „született újjá” a performansz végén). Péter Alpár is *Fény*-performanszt mutatott be. Éles fény sugarak esett fentről a fény felé tartott fejére és mellkasára, a személyiség szellemi és lelki központjaira. Kiemelte a jelenlétet (szellemi és testit egyszerre), amit az élet lényegi és kortársi aspektu-

sának (egzisztenciabizonyítéknak) tekinthetünk, a biológiai-fizikainál vagy művészinél tágabban és összetettebben értelmezve.³⁴ *Utazó Nap* című szobortárgya (2015, bronz, egyik példány a Global Nomadic Art Project India, a másik a GNAP Iran keretében készült) a jelenlétet és a láthatóságot is biztosító nap funkciójával készült. Az „... antik bronz tükröket idéző tárgy, egy 'Napkorong' társaságában több ezer kilométert tettem meg Irán sivatagos tájain. E performatív történés közben a bronz 'Nap' segítségével” felvételek készültek.³⁵

Meggyőződése szerint a bronz (mint anyag) a „csillagok idejét” hordozza, ez a minősége. *Pont* című műveit ennek jegyében készítette (2014–2015) fából és bronzból, miközben a fa itt nem a mitikus, hanem a jelen, emberi időnek felel meg. A kerek lap rokonítható azokkal az ácsolt faszervezetekkel, melyeket az Ars Topiával együttműködve a források, patakok mellett ülő emberek számára készített, egyúttal meditációs hely-

Vargha Mihály: Baász Imre emlékére, 1994

ként (ezért „pontok” – például: Zalánpatakon). A Csoma Sándor emlékére készült *Pont II.* a tudós és szent, erdélyi „székely-magyar” embert (Bóddhiszattvát³⁶) kínálja meditációs témául. Ennek megfelelően a hely (a kerek lap) az aranymetszés szabálya szerint csökkenő elemekből áll: a külső, lekerekített faelemek öt lépésben kisebbedő bronz téglalapokat fognak közre. Fordítva: egy pontszerű, kicsi, fényes téglalap csigavonalszerűen tágul,³⁷ míg nem az áramlásra utaló vésővájatokkal kiképzett hat fafelület a tér különböző irányába terjeszti ki a „pontot”, virtuálisan a végtelenig. A Csomáról mint szellemi emberről való elmélkedés helye ezáltal válik a természet (a teremtet) tér és idő valóságos központjává. Egyébként szétszedhető és hordozható, bárhol felállítható, úgymond: nomád, melynek lényege azonos a Kemény Katalin által leírt pontéval: a semmivel és a mindennel.³⁸ Benne a meditatív és a természeti tér találkoznak.

Ekkor, a 2010-es évek közepén készültek Péter Alpár *Föld-rajzai* is: körülbelül harminc sivatagi helyszínen (Koreában, Indiában, Iránban), sóba, sárba, kőbe, homokba „vésve”. 2019-ben Iránban volt módja folytatni a sorozatot. E nagyméretű, efemer műveket performanszoknak, térben készült rajzoknak is nevezhetjük, melyek szerkezetében felismerhetők az adott vidék „diszítőművészeti” hagyományai,³⁹ a végtelenített minták egyetemesége. A művész által mindig nagyra becsült rajz térré válásával az ember teréből, jelenéből a más kontinenseken is ismert föld-rajzokéhoz, de a hazai ornamentikához is hasonlítható, felülnézetre is igényt tartó, egyetemes tér született, melynek értelmezése (az ornamentika jel volta alapján) egy következő feladat.

Az a néhány természetmű, mely most szóba kerülhetett, az ősművészetektől az ókoron át a paraszti kultúráig, illetve a kontinenseken átívelő hagyományok örököse és megújítója, miközben körvonalazza a műalkotás mindenkor „mágiájának” mibenlétét: jelenvalóságát. ➡

Péter Alpár: Föld-rajz. India, 2015

LÁBJEGYZETEK

A mai Erdély a Partiumot is magában foglalja.

² A temesvári képzőművészeti egyetemen 2001-ben végzett.

³ 2013-ban DLA-kurzusra Péccsett iratkozott be.

⁴ Heideggernél: gondozását. Martin Heidegger: *Lét és idő* (1927). Budapest, Gondolat, 1989.

⁵ Keserü Katalin: Természet és művészet Magyarországon 1960–2000. *Természetművészet-változatok*. Kiállítási katalógus, Budapest, Műcsarnok 2016. 12–67.

⁶ Novotny Tihámér: *MAMŰ, Marosvásárhelyi Műhely 1978–1984 Tegnap és Ma*. Szentendrei Képtár, 1989. <https://mamusociety.wordpress.com/about/>

⁷ Chikán Bálint: *A MAMŰ – kívülről* (1989)

<https://mamusociety.wordpress.com/about/dr-chikan-balint-a-mamu-kivulrol/> (letöltve 2019)

⁸ Novotny Tihámér: *A MAMŰ-ről röviden*. (Uott.)

⁹ Természetművészeti vonatkozásairól KK: Kísérletek az őselemekkel. Jakobovits Márta keramikusművész Emlékezés című kiállítása elé. *Várad*, 2014 (XIII. évf.) 7. (112.) szám, 52–65.

¹⁰ Ütő Gusztáv: *Akcióművészet Székelyföldön*, 2014.

¹¹ Lásd a Pagony budapesti tájépítészműhely (más-ként: Ars Topia Alapítvány) tevékenységét például Zalánpatakon, Zabolán, Gelencén.

¹² Megjelent 2011-ben, Közép- és Kelet-Európáról lásd 44–60. l. Sajnos, a *Természetesen – Természet és művészet Közép-Európában* című kiállítás és katalógusa (Budapest, Műcsarnok, 1994) romániai fejezete csak egy erdélyi művészt (Bartha József) mutat be, a magyarországi viszont széles körű, de nem a természetművészet a témája (Sturcz János munkája).

¹³ 2006-tól 2013-ig a sepsiszentgyörgyi Plugar Sándor Művészeti Líceum tanára, 2013-ban DLA-

kurzusra Péccsett iratkozott be.

¹⁴ Henri Bergson, Benedetto Croce és Fülep Lajos elméletei közül lásd Fülep L.: *Az emlékezés a művészi alkotásban*, 1911.

¹⁵ A „különidőről” másképpen szól Seregi Tamás: A művészet ideje. In: *A jelen időzítése. Művészet és időtapasztalat*. Szerk.: Nemes Z. Márió. Szentend-re, Ferenczy Múzeumi Centrum, 2018. 68–75.

¹⁶ Az 1960-as évektől számítva.

¹⁷ P. A. levele 2019. 6. 10.

¹⁸ Péter Alpár levele i. m. Az uzonkafürdői tábor szervezői Kolumbán Hanna és Péter Alpár voltak. Anke Melin Eröss István társaságában érkezett oda.

¹⁹ Kolumbán Hannával elindított NAPtelep tematikája: 2012: Víz, 2013: Fény, 2014: Tér (a pécsi JPTE doktori iskolájával), 2015: Élő tér (Olaszteleken, irániakkal együtt).

²⁰ 2002 – Alkotótábor és mesterkurzus a keleti akvarellfestésről Beungkun SOU koreai mester vezetésével, Zsámbék, Magyarország.

²¹ A Megálló Vizuális Művészeti Műhely kiállításai Albert Leventével és Kolumbán Hannával közösen, Sepsiszentgyörgyön: 2003 – TŰNETEK, 2005 – Haiku.

²² 2010: *VÍZ+SÓ* szinkron akció Kerezi Nemerével, Sepsiszentgyörgy – Tokió; 2011: *KÖ*, Első japán-erdélyi élőművészeti találkozó, Zabolá. A 2009-es NATURE-PEACE című Geumgang Nature Art Pre-Biennálén, Dél-Koreában a *Mag* című természetműve terveivel szerepelt.

²³ 2006: *MEDITÁCIÓ 1*, Erupció Élőművészeti Fesztivál, Sepsiszentgyörgy; 2008: *MEDITÁCIÓ 2*, 3, Bálványosi szabadegyetem, Tusnádfürdő; *GESZTUS, RE-inkarnáció*, Telep alkotótábor, Sepsibesenyő.

²⁴ *Napnéző* c. faszobrának megnevezése még „szobor-objekt”, azaz hangsúlyosan tárgy, 2009.

²⁵ Heidegger i. m. 156–157.

²⁶ Heidegger i. m. 70.

²⁷ Építészeti, képzőművészeti/népművészeti, költői.

²⁸ A SZABADSÁG EGY TERMÉSZETES LÉT-ÁLLAPOT. Bálint Tamás interjúja Péter Alpár vizuális művésszel. *Előretolt Helyőrség*, 2019. 5. 5. l.

²⁹ Interjú, 2019. i. m.

³⁰ Portfólió, 3. fejezet.

³¹ Tervei szerepeltek az Ember, természet és hang című, Geumgang Nature Art Pre-Biennálén, Dél-Korea; Erdélyben Bolfalván valósult meg.

³² Keserü Katalin: Music and Spectacle in New Hungarian Art. *Kunst, Musik, Schauspiel – Akten des XXV. Internationaler Kongress für Kunstgeschichte 2*. Wien, Böhlau Verlag, 1985.

³³ Előzményei Eröss István *Zene a szűnyogoknak, Zenemalom* című művei. 2002 és 2006, Japán, Dél-Korea.

³⁴ A 2013-as NAPtelep munkáit sepsiszentgyörgyi események egészítették ki: szabadtéri természetművészeti kiállítás, a Székely Nemzeti Múzeumban Eröss István könyvének bemutatója, John K. Grande előadása a természetművészetről.

³⁵ Portfólió. A bronz „tükrör” középső lyukán át fényképezte azt, amit a „tükrör” is lát.

³⁶ Csomakörös, 1784–Dardzsiling, 1842. 1933-ban, Tokióban emelték erre a rangra.

³⁷ A kortárs művészetben előzménye Sárly László *Csigajáték* című zeneművének kottaképe (1973), mely a Fibonacci-sor és a csigaház (szellemi és természeti) arányrendszerére épült.

³⁸ Hamvas Béla–Kemény Katalin: *Forradalom a művészetben*. Budapest, Misztótfalusi, 1947.

³⁹ A 2016-os műcsarnoki természetművészeti kiállításon (*Kis gesztusok*) Rotundaként rekonstruált egyik Föld-rajza mellett hasonló, karcolt ornamentikával díszített tárgy is látható volt.

ARDAY GÉZA

EGY HÁROMIDENTITÁSÚ MAGYAR ÚR AMERIKÁBAN

Charles Fenyvesi 82. születésnapjára

Léteznek olyan, külföldön élő és alkotó magyar szellemek, akik régóta távol élnek, mégis rendre hazagondolnak, írónként pedig újabb és újabb művekkel lepnek meg minket, magyar szellemiséget sugározva. Ilyen Charles Fenyvesi, aki több mint hat évtizeddel ezelőtt hagyta el Magyarországot. Azt vallja magáról: „Debreceni születésű zsidó vagyok, magyar vagyok és amerikai újságíró.” Három identitásban él, de „...hogymilyen éppen az elsődleges, azt a hely és a pillanat határozza meg. Erős a zsidó öntudatom, de ugyanakkor vannak elképzeléseim Magyarországról, a magyarságról, s benne az én magyarságomról is. S nem élek ellentétet ezek között” – vallotta önmagáról. Magyarországot szülőhazájának tartja, Debrecenben látta meg a napvilágot, de Nyírdarzs és Gyulaj jelentik a mélyebb családi kötődést, ahol teljesen magyarrá asszimilálódott elődei éltek.

Az 1956-os forradalommal – tizenkilenc évesen – teljes szívvel azonosult, s azzal, hogy a diktatúrának véget kell vetni. Lelkileg nagyon megrázta, amikor november 16-án átlépte a magyar-osztrák határt, s érezte, hogy többé nem térhet vissza szülőhazájába. Családjában, mondhatni, *nemzeti* volt a hangulat, az ősei örizték a hittüket, és elkötelezett hazafiak is voltak. Sámuel nevű dédapja 1848-ban, tizennyolc esztendősen önkéntes katonának jelentkezett Klapka seregébe: „Kossuth hadseregében húszezer zsidó volt”. 1956 nyarán érettségizett, erről az időszokról így vallott: „nekünk a gimnáziumban be kellett magolnunk például Sztálinnak a Lenin temetésén elmondott beszédét, s magát Sztálint pedig bölcs apánknak kellett nevezni”. Érettségi után szülővárosában, Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetem hallgatója

lett, ahol magyar, történelem és orosz szakon tanult tovább.

Debrecenben érte a forradalom, előtte részt vett Budapesten Rajk László temetésén. Erről az időszokról vélekedett: „A mi családunknak az volt a véleménye, hogy a jóakarató emberek örüljenek, amikor a farkasok egymásra rontanak. Mi nem rokonszenvezünk a kommunista rezsimmel” – vallotta egy önéletrajzszerű interjúban. Hitt a forradalomban, és november 4-e után sem bánt meg semmit. Csatlakozott a Nemzetőrséghez, s azt is tudta, hogy emiatt el kell hagynia az országot. A János-kórházban mint orosz tolmács csatlakozott a teherautós szállítmányozókhoz, akik Bécsbe mentek egészségügyi szereket és orvosságokat hozni. Így jutott el november 16-án a határhoz, ám Sopronban elfogta a teherautónyi ember-szállítmányt az ÁVO, és börtönbe kerültek diszidálási szándék, illetve illegális határátlépési kísérlet miatt. Válogatás nélkül ütötték-verték őket az ávósok. Egyik napon váratlanul kinyitották a börtönkaput és „Takarodjatok!” felkiáltással kizavarták őket. Az emberek kiözönltek a börtönből. Megindult a népvándorlás, és délután ötre megérkeztek egy kis osztrák faluba. Azon a napon hatezeröttszáz ember menekült át a határon. Eisenstadtba mentek, onnan Salzburgba, ahol munkát vállalt.

Charles Fenyvesi számos könyv elismert szerzője; családtörténete, amely világsiker lett, *Mikor kerek volt a világ* címmel jelent meg magyarul is. Az alcíme – *Emlékek a szabolcsi szép időkből* – jelzi, hogy egy szabolcsi magyar zsidó család három évszázadát mutatja be. Ősei

nem kereskedelemmel foglalkoztak, hanem földet béreltek, majd vásároltak, és gazdálkodásból éltek, egy idő után pedig tehető földbirtokossá váltak. Nehéz meghatódás nélkül olvasni a interjúkötetben, amikor édesanyjáról és nagyanyjáról megemlékezik: „Anyám sokáig nem is akarta elhinni, hogy Róza nagyanyánkat – az ő édesanyját – elpusztították Auschwitzban. (...) Amikor hazamen-

tünk, azt mondta nekem: – Soha többé nem látom az anyámat. Mégis, 1945-ben, amikor a túlélők hazatértek a koncentrációs táborokból az emberek, anyám is kitette a budapesti fogadóközpontban a cédulát »Ki tud róla?«. Amikor szemtanúk beszéltek el neki anyja halálának körülményeit, változatlanul várta őt haza.”

Charles Fenyvesi az Egyesült Államokban, a Harvard Egyetemen fejezte be a tanulmányait, ahol politológiát tanult, majd a dél-indiai Madrasban vallásfilozófiát hallgatott. 1966-tól Washington környékén, 1990-től pedig egy marylandi farmon él. Újságíró lett, elsősorban riporterként dolgozott, aki hitelesen, tények figyelembevételével rögzítette a megfigyeléseit. A *Washington Post* újságnak és a *U.S. News & World* hetilapnak volt a munkatársa. Tudósított Vietnámból a háború alatt és az izraeli hatnapos háború idején, írt Titórol a halála kapcsán és a magyar korona visszaszolgáltatásáról, valamint foglalkozott titkosszolgálati ügyekkel és jelentős történelmi témákkal is.

Ezzel az írással köszöntöm Charles Fenyvesit, és jó egészséget, alkotó kedvet és energiát kívánok neki hazai olvasói nevében! ♦♦

NEMZET MŰVÉSZE DÍJ – 2019

Hatodik alkalommal rendezték meg a Nemzet Művésze díj átadóünnepségét november 5-én, a Magyar Művészeti Akadémia székházában, a Pesti Vigadóban. A díjat az MMA kezdeményezésére 2013-ban az Országgyűlés alapította a magyar művészeti élet kimagasló teljesítményt nyújtó, elismert képviselői számára, személyes megbecsülésekre, valamint a méltó körülményeikre tekintettel.

A Nemzet Művésze díj az alábbi művészeti területeken adományozható: színházművészet, irodalom, zeneművészet, képzőművészet, filmművészet, építőművészet, táncművészet, iparművészet, fotóművészet, népművészet, valamint cirkuszművészet.

Irodalom díjkategóriában a Nemzet Művésze díj bizottsága 2019-ben két művésznek ítélte meg a Nemzet Művésze díjat: *Bodor Ádám* Kossuth-díjas író részére, az abszurd stíluselemekkel átszőtt, a kortárs magyar irodalmat gyarapító szépirói életműve elismeréseként (a '70-es évek elején Bacsó Péter és Fábry Zoltán készítették filmet A tanú című novellája alapján), valamint *Czakó Gábor* Kossuth-díjas író részére a magyar irodalmat gyarapító írói életműve elismeréseként, nyelvrégészeti tevékenységéért és a humanista gondolkodás tanításának megbecsüléseként (életművének kiemelkedő állomása a Duna Televízió által sugárzott *Beavatás* című műsora).

Ez évben a díjakat Vashegyi György, az MMA elnöke és Kásler Miklós, az Emmi minisztere adta át a Vigadó dísztermében. ♦♦ W. I.

JÓZSA ÁGNES

A ZENE ÉS A SZÍNHÁZ SZIMBIÓZISA

Beszélgetés Mikó Istvánnal

Színész, rendező, zeneszerző, akinek nincsenek műfaji korlátai. Mikó István tizenkét évesen Sennyei Vera, Bilicsi Tivadar, Zárai Márta és Vámosi János társaságában kislemezen énekelt. A Kaláka együttes alapító tagja, 1977-ben végzett a Színművészeti Főiskolán, utána Kazimir Károly a Tháliába hívta. A rendszerváltás után az Arizona, majd a Soproni Petőfi Színház igazgatója. A színházi adattár szerint színházi bemutatóinak száma majd kétszáznyolcvan, ebből negyvennyolc a rendezés, tizenhárom a szerzői mű. Sok-sok filmben és tévéjátékban szerepelt. Hangja azok számára is felejthetetlen, akik ezekben a szerepekben nem láthatták, mert ő Micimackó, a Főkucac és a Lusta Dick.

– A színházi műfajok összességét birtokolja. Nem gondolt arra, hogy operaénekes lesz?

– Felvételiztem a Zeneakadémiára... Akkoriban szégyelltem, hogy olyan magas hangom van, próbáltam férfiasabb hangfekvésben énekelni, baritonáriákkal jelentkeztem. Tisztában voltam az alkatommal és úgy gondoltam, ha operaénekes lennék, akkor csak kis karakter szerepekkel léphetnék színpadra. A színházban több lehetőséget éreztem, tudtam, ott is karakter szerepek várnak, de azok sokkal érdekesebbek lehetnek.

– A hosszú pályán nemcsak karakter szerepek jutottak. Többször volt Napóleon...

– Voltam én sok minden. Napóleon is, Néró is, meg sokféle uralkodó, hadvezér. Előadói színpadra először úgy kerültem, hogy gyerekkoromban olyan iskolába jártam, amely a színpadi biztonságot is segítette: Lorántffy Zsuzsanna ének-zene tagozatos (ma Baar-Madas Református Általános Iskola és Gimnázium) iskolába, ahol életem legszebb nyolc éve telt. Még Kodály Zoltán felügyelete alatt indult el ez a képzés. Nagyon sok művészkollégám végzett ott. A zene mellett az összes művészetet megismerhettük. Én a színház iránt éreztem olyan éhséget, hogy nekem azt ki kell próbálnom. Már az iskolában is írtam, játszottam, rendeztem saját darabokat. Szegény osztály-

társaim voltak az áldozataim. A családomban nincsenek művészek, de édesanyám tanítónő volt, édesapám könyvtáros, így az irodalom szeretete természetes volt.

– Iskoláskorában alakult meg a Kaláka, amely idén már ötvenéves.

– Gryllus Danival ketten alapítottuk a Kalákát. A nevét is én adtam az együttesnek, és az is tölem ered, hogy verseket zenésítsünk meg. Dani inkább népzeneben gondolkodott, én pedig azt mondtam, hogy olyanból sok van rajtunk kívül is, próbálkozzunk versekkel. Azokban több a lehetőség, s amilyen a vers stílusa, annyiféle zenét komponálhatunk. Ez már ötven éve tart, és úgy látszik, sikeres ötlet volt. Nem vetek föl érettségi után a főiskolára, így elmentem a Magyar Légiközlekedési Vállalathoz jegyeladónak, közben felléptünk a Kalákával. Minden évben elmentem felvételizni a Színművészetre, de a harmadik fordulóban mindig kirúgtak. Azt, hogy végül felvettek, a Kalákának köszönhetem. A Kalákában látott engem Kazimir Károly a Kapás utcában, ahol a klubunk volt, és ahova sok művész is eljárt minket hallgatni. Kazimir, amikor meglátott a felvételizők között, azt mondta: „Mi van, téged még nem vettünk föl?” Így az akkor induló osztályába bekerültem. Ez olyan négy év lett számomra, amikor azzal foglalkozhattam, amit szeretek. Elhatároztam, ha ide fölvettek, akkor innen már nem tudnak kirobbantani sem.

– Mit adott a főiskola?

– Jó szakmai alapot adott, nagyszerű elméleti oktatásban is részesültünk. Fantasztikus tanáraink voltak. Voltam olyan szerencsés, hogy Hegedüs Géza bácsi óráit látogathattam. Milyen érdekes, onnan soha nem hiányzott senki. Nádasdy Kálmán a zene és a színház kapcsolatáról tartott órákat, feledhetetlenül. A színházéhséget egyre növelte a főiskola. Nagyon szerettem volna színpadra lépni, és Kazimir tanár úr az osztályából azonnal a színházába szerződtetett. Nem vagyok egy vándorló típus,

tizenhét esztendeig voltam ott.

– A Thália Színház különleges darabokkal, különleges előadásokkal, sajátos műsorpolitikával dolgozott.

– Úgy mondanám, hogy progresszív színház volt. Sokan viccelődtek azzal, hogy mi már a telefonkönyvet is el akarjuk játszani. Kazimir azt mondta szerződtetéskor: „Felejtse el apuskám, hogy maga muzsikus. Ma itt színész.” Ehhez képest minden darabban dalra kellett fakadnom. Nem haragudtam ezért, mert dalbetéteket írtam a darabokhoz, meg egybefüggő zenés játékot, amelyet be is mutatott a színház. Nekem sokat adott az az időszak, amelyet Kazimirral tölthettem. Már főiskolásként két darabban vehettem részt. Először a *Gilgames-eposzban*, aztán pedig a *Petruskában*. Megkértem akkor Kazimirt, hogy nyáron nem szeretnék kőszínházban játszani, mert vannak barátaim, akikkel Kisvárdára megyünk színházat csinálni.” „Hol van az a Kisvárdá?” kérdezte, de elengedett. Hét évig aztán mi ott nyaranta várszínházi estéket csináltunk Halasi Imre rendező barátommal és Barbinek Péter osztálytársammal s a hozzánk csapódó nagyszerű kollégákkal. Ebből aztán kinőtt a magyar nyelvű színházak kisvárdai fesztiválja, idén már a 31. volt. Most is játszottam ott nyáron egy előadásban.

– Önt nagyon hamar felfedezte a televízió, s a Thálián kívül sok színházban játszott még.

– Jól tudom, hogy engem elsősorban nem a színházi szerepeimből ismernek. Nagyon sok zenei produkcióban vettem részt. Akkor alakult a Rock Színház, ott is; a Vidám Színpadon – most Centrál –, ahol az élő televíziós adásokat vették; játszottam az Operettszínházban is. Szívesen hívtak operarendezői vizsgára. Énekeltem a Gianni Schicchiben az egyik szomszédot, Petrovits Emil C'est la guerre című művében a Vizavit. Gyerekkori barátom, Vajda János, ma már Kossuth-díjas zeneszerző, írt egy operát Csokonai Karmyónéjából, abban én voltam a

Mikó István a *Hyppolit*, a lakáj előadásában, Mandala Dalszínház

Karnyó. Az Erkel Színházban a János vitézben voltam Francia király. Az igazi kapcsolódás a zenés műfajhoz akkor történt, amikor félállásban az Operettszínház tagja lettem, bejártuk a fél világot nagyoperettekkel. Kálmán Imre hat operettjét játszottuk, köztük a Cigányprímást, amelynek az volt az érdekessége, hogy előben játszottam a cigányprímás nótáit a színpadon, s az árokból kísért a nagyzenekar.

– Az egész országot bejárta a *Mindhalálíg Beatles*.

– Ez Forgács Péter kollégám ötlete volt, aki imádta ezt a zenét – én inkább a klasszikus zene iránt érdeklődöm –, és írt egy darabot, Kazimir pedig engedte a bemutatót. Mi nem a Beatles-fiúkat játszottuk, hanem egy zenekar tagjait, akik imádják ezt a zenét. Ez volt a sztori. Jó helyen, jó pillanatban mutattuk be a darabot, mert levehetetlen volt sokáig. Tizen-nyolc dalt játszottunk eredetileg, de kénytelenek voltunk még tizennyolcat megtanulni, mert a nézők nem akartak hazamenni, kikövetelték a ráadást. Amikor az utolsó előadás volt, akkor a Nagymező utcában leállt a forgalom, rendőrök jöttek biztosítani, akkora volt a buli.

– Sopronban nem volt színház – és lett... Nagyszerű színészekkel, a színműirodalom legnagyszerűbb darabjait felvonultató színházat hozott létre, amely azóta is működik.

– Remek feladatot adott, mert amilyen voltam én, olyan lett a színház. Nem mondom nagyképpően, hogy színes, hanem azt, hogy eklektikus. A drámától a vígjátékon és a musicalon át a nagyoperettig mindent kellett játszanunk. A vidéki teátrumok feladata nem az, hogy saját stílusunkkal, igényünkkel átneveljük a nézőket, hanem az, hogy felmutassuk a színház lehetőségeit. Ebből is egy kicsit, abból is egy kicsit, hogy teljes legyen a kép. Meghatározó rendező volt ott Valló Péter, és máig élmény számomra Szőke István, akitől én is félttem, aztán barátom lett, és sok nagyszerű dolgot hozott ki belőlem. Például vágyam volt az *Abel-trilógia*. Szőke megrendezte, és nagyon érdekes vállalkozás kerekedett belőle. Sopronban adtuk elő a *Chicagót*, a *Kabarét*.

Gimnáziumba járt!

– Sopron után sem maradt színház nélkül...

– Utazó lélek vagyok. Engem nem zavar, hogy hol vagyok színpadon. Dolgozom a Turay Ida Színházban, amelyet Darvasi Ilona működtet, és volt három év, amikor leszerződöttem Szikora János Szolnokra. Nagyon jó szerepeket kaptam ott. Kitaláltam egy estét, *Bolond Shakespeare*, ez volt a címe, ebben mindazokat a szerepeket, monológokat elmondtam, amelyek nem nekem valóak és soha nem találtak volna meg. Nagyszerű élmény volt. Igazából nyugdíjas vagyok. Megengedem magamnak azt a luxust, hogy válogassak, ha lehet. Szívesen csapódom olyan, tehetséges kis csapatokhoz ahol vagy indítják a színházat vagy egyáltalán, szükség van az én munkámra. Ilyen a salgótarjáni Zenthe Ferenc Színház, ahol harmadik éve veszek részt a munkában, rendezni is fogom Mórincznak a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című darabját. Ilyen a nyíregyházi Mandala dalszínház, félig amatőrök, félig hivatásosak, de a legjobb úton vannak afelé, hogy profik legyenek. Sopronban is játszom, így végigszámuldozom az országot.

– Számomra máig ható élmény – a Radnóti-ban láttam –, Görgye Gábor darabja, a Mikszáth különös házasságai...

– Látja, el is felejtettem. Több ilyen is van. Szeretem a Seress Rezső-előadásunkat, a *Szomorú vasárnapot* is. Piros Ildikóval nagyon egymásra találtunk a színpadon. Mindig voltak olyan partnereim, akikkel nagyon szerettem együtt dolgozni.

– A szerepek közül említhetünk még ilyen?

– Szeretem azokat a szerepeket, amelyekkel nemcsak nevetetni lehet, hanem meg is lehet kicsit facsarni a szívet. Nagyon szeretem Kabos Gyulát. A soproni igazgatásom alatt összefogtunk anyagilag is néhány kollégával, és hazahoztattuk a hamvait. Kabos Gyula már itt nyugszik a Farkasréti temetőben. Az ő művésze példakép. Csodálom, hogy hogyan tudott a különböző szerepekben, a különfélebb filmekben olyan természetesen létezni. Sok olyan szerepet játszottam, játszom, ami hajdan az övé

Keresztes Ildikó ott vált színésznővé. Addig énekes volt, de ezekkel a szerepekkel megacélosodott. Egészen biztos, hogy eklektikus színházat csináltam, de a közönség szerette. Most is visszajárok, mert örökös tag vagyok. A Barlangszínházban a nyáron a *Valahol Európában* játszottuk. Milyen érdekes, Dés László, a darab zeneszerzője is a Lorántffy Zsuzsanna

volt. Ilyen a *Lovagias ügy*, amit még Valló rendezett, a *Balfácánt vacsorára*, amit Koltai Róbert rendezett Szolnokon. Ő rendezte Gogol *Revizorát* is, amelyben a polgármestert játszhattam. „Nézz tükörbe, s ne vess magadon” – a színháznak is az a lényege, hogy ráismerjünk magunkra.

– Nem is volt soha szerepálma?

– Nem volt, és a mai napig nincs. A nyolcvanas évek elején szerettem volna a *Svejk*et, de nem lehetett, mert akkor a legendás előadásban Peti Sándor volt a Svejk és Agárdy volt a Katz, így a Thália nem játszhatta. Megcsináltam hát a magam Svejkjét. Ezt harminchat éve játszom.

– Mikó István hang is. Számos színésznek adott magyar hangot, de általa kel életre a Micimackó, a Főkukac (Nagy ho-ho-horgász), a Macskafogó Lusta Dickje...

– Mindig szívesen hívtak az animációsfilmrendezők és a szinkronfilmrendezők. Azért mondom így, mert ez két külön dolog. Amikor a Lusta Dickről vagy a Főkukacról beszélünk, akkor ott a hangra írják a figurát. Először van a hang, és a rendezőnek tudnia kell, hogy mit akar ezekkel a hangokkal csinálni. A figurát utána ezekre a hangokra rajzolják meg. Egészen más metódus, amikor egy meglévő filmhez kell a hangot hozzáigazítani. A Micimackót huszonnyolc éven keresztül szinkronizáltam. Két éve volt az utolsó, amikor az egész estés filmben – úgy, ahogy az eredeti könyvben is – a kis macskóbáb megmozdul. A Micimackóhoz casting volt. Akkor még ez nem volt divat. Be kellett menni a stúdióba, és a Disney Stúdió mondott rá igent. Mellettem döntöttek. Hála Istennek, sokat dolgozhattam vele. Azért is tettem szívesen, mert hiányzik ebből a filmből az erőszak, a durvaság.

– A kabaré műfaja is része az életműnek.

– A klasszikus kabaré híve vagyok. Nagyon szeretem a két világháború közötti kabaré-jeleneteket. Az ismertségemhez a sok-sok szereplés hozzájárult. Azokat a zenés paródiaszámokat, amelyeket régen előadtam, ma már nem tudom megcsinálni. De folyamatosan énekelek, zenét szerzek, a Gryllus Kiadónál most jelent meg egy zenés CD-m, ennek az az érdekessége, hogy Kispál István barátom verseihez nemcsak a zenét szereztam, hanem az összes szerepet is én játszom. Ez egy kantáta, amelyben én vagyok a muzsikás és a kórus egyaránt. Segítségemre volt három zenész barátom: Ruzs Milán, aki a magyarországi szerb színház igazgatója, nagyszerű harmonikás, s velem dolgozik a Svejk-előadásban is, aztán a Kalákából Becze Gábor bőgős, valamint Radványi Balázs, aki mandolinon játszik.

– Van hiányérzete?

– Nincs. A zene meg a színház, ez a kettő szimbiózisban él velem, és nem bántam meg egy pillanatig sem, hogy ezt a pályát választottam. ♣

**BOTH BALÁZS
VÁROSSZÉLI
TEMETŐ**

A zaj a falon elakad,
ide hang is alig ér el.
Ritkán telik meg a szó
mérhető jelentéssel.

Könél többet nyom a csend.
Kardvirágé a mondat.
Egy hieroglif nem jelent
megváltást Egyiptomnak.

Forrponton habzik az idő.
Térképet szerkeszt a század.
Gondozatlan hadisír
emészti dédapádat.

Mérhető jelentése itt
ritkán lesz a szavaknak.
Elporlanak őseid.
És tanúk sem maradnak.

1. Sára Sándor
munka közben,
fotó: B. Müller Magda

2. Szindbád,
Szegedi Erika

3. 80 huszár,
jelenetkép

4. Sára Cigányok
című filmjéből

5. A Circus Maximus
című film forgatásán
1979-ben: Radványi
Géza rendező, Vayer
Tamás díszlettervező
és Sára Sándor
operatőr

6. Jelenet a Sodrás-
ban című filmből

BÚCSÚ Sára Sándortól

A magyar filmművészet mesterétől, megkerülhetetlen személyiségétől, *Sára Sándortól* kellett ezen az őszön búcsút vennünk: életének nyolcvanhatodik évében eltávozott közülünk a Kossuth-nagydíjas operatőr, rendező, a nemzet művésze, a Magyar Művészeti Akadémia alapító tagja.

Rendezőként a kísérleti etűdtől a lírai szociográfiáig, a satirikus jelenkori parabolától a történelmi és a legújabb kori társadalmi igazságtalanságok ellen tiltakozó játékfilmekig és a tabudöntő „beszélő fejés” riport-dokumentumfilmekig sok minden egymás mellé került művészetében. Az operatőri életmű is hasonlóan gazdag és változatos, hiszen ahány rendezőpartnere volt, annyi képi stílust teremtett. Ennek a nem csupán művészi, hanem közéleti szempontból is jelentős életműnek a „nehézsorsúak” arcát nemcsak Magyarországon, hanem Indiában is megörökítő fotók és a Duna Televízió „mozi” képei is a szerves részét alkotják.

Sára Sándor 1933. november 28-án született a Galga menti Turán, vasutascsaládban. Édesapja aljegyzőként, majd a közeli Ikladon jegyzőként dolgozott. Elemi iskoláit Turán, Ikladon és Aszódon végezte, középiskolai tanulmányait Jászberényben, anyai nagyszüleinél kezdte, majd Aszódon folytatta. Édesapja miatt még a nevét sem említették az iskolai évszárón, sőt a későbbiekben – mint „osztályellenséget” – alaptalan vádakkal többször internálták. Érettségi után operatőr szakra felvételizett a Színház- és Filmművészeti Főiskolára. Fő mentorai Szóts István, Illés György és Szöllősy Éva. Gaál Istvánnal közös vizsgafilmjüket, a *Pályamunkásokat* Gaál rendezte és vágta, Sára pedig fényképezte 1957-ben. A modern magyar filmművészet nyitányának tekinthető filmetűd 1959-ben, a bécsi Világifjúsági Találkozón aranyérmet nyert. Sára Sándort a siker ellenére, mivel az 1956-os forradalom alatt a főiskolai forradalmi bizottság tagja volt, végérvényesen el akarták tanácsolni a pályáról, és „büntetesként” a Híradó- és Dokumentumfilmgyárba

helyezték, segédoperatőr lehetett. Sára 2008-ban azt nyilatkozta erről a korszakról, hogy a forradalom leverését követő véres terror idején „...nem nagyon szerzett örömet, hogy pufajkások között szolgált operatőrök után vigyem az akkumulátort. Ezért, amikor csak lehetett, elkerültem a munkákat. Voltunk ezzel így néhányan. Helyette képeztük magunkat, és olyan emberek közé jártunk, akik be voltak tiltva, és akiktől tanulhattunk.” A passzív rezisztencia lassan kezdett oldódni. Az első önálló operatőri feladatra Raffai Anna kérte föl Sárát 1959-ben, a *Busójárás* című néprajzi film forgatásán.

1960-ban született meg első rendezése, a *Virágát a napnak* című kísérleti film. A magyar filmtörténet – és Sára nemzedéke – számára a Balázs Béla Stúdió 1960–61-ben kiteljesedett „kivételes időszaka” hozott mind tartalmi, mind formai tekintetben gyökeres fordulatot. A politikai propagandával átítatott művek helyett személyes élményeiket akarták megjeleníteni a filmvászonon, a legjobb magyar hagyományokat a világon akkor teret hódító modern filmművészet eszközeivel ötvözve. Erre a reményre a Balázs Béla Stúdióban készült több film – köztük például Szabó István 1961-es, *Te* című rövidjátékfilmje és Sára 1962-es dokumentumfilmje, a *Cigányok* – nemcsak itthon, hanem külföldön aratott váratlan sikere is feljogosította őket. Sára Sándor az akkori kultúrpolitika támogatott, türt, tiltott kategóriái közül az utóbbi kettő határán egyensúlyozó irányzat vezéralakja lett, a népművészet tiszta forrásából merítve járult hozzá a modern magyar filmművészet megteremtéséhez. A Balázs Béla Stúdió első nemzedékének legendás közösségi szellemét jól bizonyítja, hogy a következő években Sára olyan eltérő szemléletű és stílusú, de egyformán korszakos jelentőségű filmek operatőre lett, mint a *Sodrásban* (Gaál István, 1963), a *Gyerekbetegségek* (Kardos Ferenc–Rózsa János, 1965), az *Apa* (Szabó István, 1965), a *Tízezer nap* (Kósa Ferenc, 1965, bemutató: 1967) vagy a *Szindbád* (Huszárik Zoltán, 1970).

Sára Sándort a dacos tettvágygal párosult formateremtő érzékenység nemcsak operatőrként, hanem rendezőként is jellemezte. *Feldobott kő* című, önéletrajzi ihletésű első játékfilmje forgatókönyvét Sára mellett Csoóri Sándor és Kósa Ferenc jegyezte, akikhez a hatvanas évek közepétől több évtizedes szoros munkatársi és baráti viszony fűzte. Sára és Csoóri közös, nagyszabású történelmi vízióit, terveit az 1978-as *80 huszár* megvalósítása szimbolizálja. Sára Sándor a nyolcvanas évek felkavaró erejű és ma már felbecsülhetetlen, forrásértékű, tanúságtevőket megszólaltató dokumentumfilmes irányzatának a megteremtője. Ezek a „beszélő fejés” hosszú dokumentumfilmek az évtizedekig hallgatásra ítélték megszólaltatásával a társadalomtudományi kutatásokban is kényszerűen elhallgatott legsúlyosabb tragédiáiról, a XX. századi történelem különböző színezetű diktatúráinak kiszolgáltatott, egyszerű emberek mérhetetlen szenvedéseiről tudósítottak. A legsúlyosabb tabutémák érintésére természetesen csak 1989 után forgatott dokumentumfilmjeiben kerülhetett sor (*Lefegyverzett ellenséges erők I–II.*, 1991; *Magyar nők a Gulágon I–III.*, 1992; „*Aki magyar, velünk tart*” I–II., 1993; *Nehézsorsúak I–XV.*, 2004; *Memento*, 2006).

Sára Sándor sokszínű, váratlan stílus- és műfajváltásoktól sem mentes életművének különös időszaka volt az a hét év (1993–2000), amíg a Duna TV elnöke volt. Sára egy korábban elképzelhetetlen, valódi közszolgálati, sőt kulturális televíziót épített föl munkatársaital. Szakmai elképzelései igazolásaként 1999-ben az UNESCO a csatornának a *világ legjobb kulturális televíziója* címet ítélte oda. Sára Sándor szoros együttműködést valósított meg a Duna Televízió és az értékes dokumentumfilmeket gyártó Dunatáj Alapítvány között, és ő hívta életre 1995-ben a fiatal filmek számára felkészítési lehetőséget biztosító Duna Műhelyt is, illetve a hazai és határon túli magyar televíziósok, filmek szakmai továbbképzésére 2000-ben az ő kezdeményezésére alapították a Dunaversitas Egyesületet és a Lakiteleki Filmszemlét. Szülőföldje, a Galgamente támogatására Tura városával művészeti alapítványt hozott létre.

A Magyar Művészeti Akadémiánál Sára Sándor kezdeményezte az *53 magyar film*, majd a *100 magyar dokumentumfilm* című vetítéssorozatot, amelyen 2012 novembere óta sok száz fiatal ismerhette meg a magyar filmművészet kiemelkedő alkotásait és még élő alkotóit. 2013 őszén, 80. születésnapja alkalmából Sára Sándort országsszerte ünnepelték. Munkásságát számos díjjal jutalmazták, a Magyar Művészeti Akadémia 2017-ben Életműdíjjal ismerte el. Sára Sándortól október 11-én vettek végső búcsút a Szent István-bazilikában.

A Lyukasóra folyóirat munkatársai a mostani megemlékezéssel vesznek búcsút a lap szellemi patrónusától. ♦

(Az MMA Hírlevél cikke alapján: S. I.)

AZ OSCAR-DÍJ FELÉ...

ÚJABB FILMMEL A LÉLEK ÚTJAIN

Szeptember végén díszelőadáson mutatták be az *Akik maradtak* című magyar filmet a budapesti Corvin moziban. Tóth Barnabás alkotását, amelyet a jövő évi Oscar-díjra nevezett Magyarország, azóta már országosan is játsszák a mozikban. *Mécs Mónika* producerrel a munkájáról és a különleges művészi produkcióról beszélgettünk.

– *A producer szemével mi a titka annak, hogy már a harmadik filmetek kerül az Oscar-díj közelébe?*

– Helyesbítenék, eddig három általunk gyártott filmet küldött Magyarország az Oscar-versenybe, ezek: a *Csak a szél*, a *Testről és lélekről* és az *Akik maradtak*. A *Testről* és *lélekről* című bekerült az öt Oscarra jelölt film közé. Mindig úgy látok hozzá a munkához, hogy először elolvasom a filmtervet, legyen az forgatókönyv vagy éppen szinopszis. Ilyenkor a gyomromban érzem, hogy a téma megérint-e vagy nem, hogy fontos-e számomra és esetleg másoknak is az lehet-e. Ez így működik nálam, inkább ösztönösen. Ha valamiben zsigerileg érzem a lehetőséget, ha a téma megérint, tetszik, akkor ahhoz nagy energiával látok hozzá. Ez persze még egyáltalán nem jelenti azt, hogy a film sikeres lesz. Amikor az ember elkezd dolgozni, akkor abba anyait-apait beletesz. A szívét, a lelkét, a gondolatait, az idejét. Nagyon sokszor egy kevésbé sikerült filmben is ugyanannyi alázat, munka, idő van, mint egy sikeresben. Néha-néha adódnak olyan, megszentelt pillanatok, amikor már a forgatás alatt lehet érezni, hogy a végére valami nagyon szép kerekedik. Aztán előfordul, hogy közben nem érezzük, és a végén mégis nagyon jól összeáll az egész. De még olyan is megesik, hogy leforgatunk egy filmet, és nem látunk benne semmit, aztán a vágóasztalon meg csodákat művelünk. Nincsen recept a sikerre. Az biztos, hogy dolgozni kell a legjobb tudásunkkal, és majd eldől, hogy mi lesz a sorsa az alkotásnak.

– *Olyan misztikusnak érzem a stáblistán, hogy producer. Az emberek többségének fogalma sincs, hogy mit csinál.*

– Sokféleképpen lehet producereként működni. Nekem a lelkem fele kreatív. Ráhangolodom a tervre és a rendezőre, hogy értem, pontosan mit szeretne. Egyszóval az a feladatom, hogy mindent alátoljak az alkotási folyamatnak, mindent, ami tőlem telhető, és amit csak lehet. Pénzügyileg is és a gyakorlatban is szolgáljam a tartalmat és a képi megvalósítást. Ez azt jelenti, hogy gyakran részt veszek a forgatókönyv fejlesztésében, a látvány kitalálásában, a színészek kiválasztásában. Ott vagyok végig a forgatáson, sőt a vágásnál is, több alkalommal. Aztán, amikor elkészült a film, akkor a népszerűsítésében. A promotálás is a feladatom, hiszen a film is egy termék, amit el kell adni a piacon, el kell juttatni a vásárlóhoz, azaz a nézőhöz. Ez is része a produceri munkának. Szerettem ezt a munkát, szerettem összefogni az egész produkciót, az elejétől a végéig. Persze vannak olyan típusú producerek, akik a kreatív munkába nem folynak bele, ők pályáznak, megszerzik a pénzt és gazdaságilag felügyelik a produkciót. Rendezője válogatja, hogy ki mennyire igényli a producer szoros jelenlétét. Én általában alkotótárs is vagyok, tudva és átérzve azt, hogy a rendező vízióját kell megtámogatnom. A produceri munka rengeteg stresszel, idegeskedéssel is jár. Olyan terep ez, ahol keménynek, szívósnak kell lenni, bizonyos szempontból erőszakosnak. Sokszor elgondolodom azon, hogy nekem való-e ez a szakma, biztos, hogy ezt akarom-e csinálni. De az élet mindig visszaterel erre a pályára... Gondolom minden producer így van vele, és a nagyon nagy munkák után azt mondják, soha többet, soha többet; majd eltelik pár hónap, és máris másképp látják a helyzetet, s fejest ugranak a következő projektbe. Jó érzés tehetségeket felfedezni, mások szekerét tolni, mindamellert, hogy

ez a munka fárasztó is. Klassz dolog az, ha egy magyar film világ körüli útra indul, és felfigyelnek az alkotókra és az országra külföldön is.

– *Mivel a Színház- és Filmművészeti Főiskola producer szakán végeztél, így nem csak kívülről látod a filmkészítést, hanem alkotó szakmabeliként is.*

– Igen, ezt tanultam. Engem mindig maga az alkotási folyamat érdekelt a legjobban, meg az a szándék, hogy valami tartalmat, szöveget hozzunk létre. A képzésünknek az is volt a célja, hogy olyan producerek kerüljenek ki az iskolából, akik érzékenyek, műveltek és értékorientáltak, amellet, hogy értenek a produkció gazdasági összefogásához is, persze.

– *Filmjeitek nagy részében az emberi lélek titkairól mesélték, a lélek mélyében jártok.*

– Szerencsémre és örömemre én olyan körökben mozgok, ahol fontos a lélek. Szerintem a lélek dolgai mindenkinek fontosak, mert ez az emberi lét lényege, essenciája. A mindennapokban intézzük a dolgainkat, az egyiket a másik után, és a nagy rohanásban nem tudunk elmélyedni. Pedig néha jó megállni egy kicsit és elgondolkodni, megnézni egy filmet, megfejteni az üzenetét és elmélyedni. Vannak olyan filmek, amelyek úgy hatnak, hogy időről időre visszaköszönnek, s előjön egy újabb réteg belőlük, amelyet az ember csak a sokadik megnézés után ér meg.

– *A *Testről* és *lélekről* után az *Akik maradtak* is nagy sikert ért, sőt hazánkat ez az alkotás képviseli az oscaros versengésben. Mesélnél a filmről?*

– A film történelmi háttere a holokauszt és a második világháború utáni időszak, illetve az ötvenes évek eleje. Egyik vészterhes periódus a másik után. Szándékunk szerint ez ugyan csendesen jelen van a háttérben, de nem uralja a teljes cselekményt, helyet hagyva a melegsívűségnek és empátiának is. Ezek segítségével a két főhős az átélt veszteségek ellenére is képes újra élni, szeretni, boldognak lenni. Ha elvonatkoztatunk a történelmi háttértől, ez akkor is örök érvényű téma, hiszen sokféleképpen éljük át a traumáinkat, a történelmi és az egyéni traumákat egyaránt. Hiszem, hogy ezekből mindig-mindig van kiút. Az *Akik maradtak* arra tesz kísérletet, hogy megmutassa, miként. Azt szoktam mondani, hogy az *Akik maradtak* egy gyógyító film. Nagyon sok és sokféle film készült már a holokauszt-ról, erről a rettenetes időszakról. Sok esetben ezek a filmek a nézőkben sebetek téphetnek fel, és bizonyos szempontból újraélesztik a traumákat a nézőben. Olyan film viszont kevesebb készült, amely a túlélőkről szól, a tragédiákon való túllépésről, arról, hogy miként lehetséges tovább élni. A mi filmünk ilyen, ezért mondom rá, hogy gyógyító film.

– *A *Testről* és *lélekről* című filmeteknek különleges szereplői vannak, ha csak Morcsányi Gézát említem, aki nem színész, mégis remekelt. Az *Akik maradtakban* Szőke Abigélről pedig szinte az egész hazai-külföldi filmkritikus szakma felső fokán ír, nyilatkozik.*

– Nem mindig lehet tudni, hogy kiből-miből lesz a cserebogár. Én annak idején aggódtam Morcsányi Géza miatt, hiszen nem profi színész, a *Testről* és *lélekről* pedig egy nagyon érzékeny film, ahol minden tekintetnek, mimikának, mozdulatnak súlya van. Sokat beszélgettünk erről a rendezővel, Enyedi Ildikóval, és azt láttam, hogy ő nagyon ragaszkodik Gézához. És Ildikónak igaza lett, Géza remekül hozta Endre karakterét. Az *Akik maradtak* esetében Szőke Abigéllal is úgy volt, hogy hosszan tanakodtunk Tóth Barnabás rendezővel és Ascher Irma casting directorral, hogy ki legyen a női és a férfi főszereplő. Végül Szőke Abigél és Hajduk Károly mellett döntöttünk. Abigél akkor még középiskolás volt. Nagyon ügyes fiatal, akinek fogalma sem volt arról, hogy mibe került bele és mi indult el az életében ezzel a szereppel.

Mécsek Mónika producer
Az Akik maradtak című film forgatásán
Akik maradtak, jelenetfotó

– *Mi történik azután, ha egy ország filmet nevez az Oscarra?*

– Nagyon fontos, hogy azonnal találni kell egy amerikai forgalmazót, aki megszervezi a kampányt. El kell juttatnia a filmet a köztudatba, illetve a szavazókhoz. Mi Magyarországról nem tudjuk a folyamatokat irányítani. Csak asszisztálni aszerint, ahogy elvárják tőlünk. Ha nincs amerikai forgalmazó, a film esélytelen az Oscar-versenyben. Az *Akik maradtak*nál is most jön a nagy menet, hogy fel kell kerülnie a filmek szűkített, tízes listájára, azaz a „shortlist”-re, amelyből majd kiválasztják azt az ötöt, amelyik a finisben versenyezni fog az Oscarért. Esetünkben már nagyon szépen kampányol az amerikai forgalmazónk. A Telluride-i Filmfesztiválon, ami az Oscar-díj szempontjából Amerika egyik legjelentősebb fesztiválja, nagyon felkapták a filmünket, az év meglepetéseként emlegették. Aztán majd meglátjuk, hogy hová tudunk eljutni. Barna kint volt Telluride-ban, és mindennap hívott, hogy alig hiszi el, ami most történik a filmmel. Minden olyan, mintha egy tündérmesébe lépett volna. Lelkesen mesélte, hogy szembejötték vele azok az arcok, akiket eddig csak a vásznon látott, és sétálgatás közben üdvözölték, és méltatták a filmet. Most két méterrel a föld fölött lebeg, és ez persze ránk is kihat.

– *Mutasd be egy kicsit Tóth Barnabást!*

– Számos kiváló kisjátékfilmmel büszkélkedhet, amelyeknek a nagy részét maga írta. A legutóbbi a *Susotás*s volt, amelyet tavaly beválogattak az idei Oscar-díj legjobb élő szereplős rövidfilm kategóriájának tíz kisfilm tartalmazó listájára. Barna filmjei közül kedvencem az *Újratervezés*, ez alig több mint tíz percben szinte mindent elmond a főszereplő házaspárról. Együtt is csináltunk már filmet *Van egy határ* címmel. Tíz évvel ezelőtt pedig készített egy nagyjátékfilmet is, a *Rózsaszín sajtó*t, amely után egy kis szünet következett, majd megszületett az *Akik maradtak*, amely kis költségvetésből, százhatvanmillió forintból készült. Különböző ilyen jellegű kosztümös filmet a duplájából szoktak elkészíteni.

– *Befejeződött a következő filmtek forgatása is, amely Füst Milán A feleségem története című művéből készült, Enyedi Ildikó rendezésében.*

– Ildikónak harmincéves vágya, hogy megfilmesítse ezt a regényt, amelyet már más magyar rendezők, például Makk Károly, Szabó István és Huszárik Zoltán is meg akartak rendezni, de valahogy nem jött össze nekik. Ildikó is többször próbálkozott, de úgy tűnik, most jött el az ideje annak, hogy ez a film egy nagy, négyországos, magyar, francia, olasz és német koprodukcióban megszülessen. Angolul forgattuk, neves európai színészekkel. Az alkotás női főszereplője a világhírű Léa Seydoux francia színésznő. Lea nemzetközi sztár, elolvasta a forgatókönyvet, így a kezdetektől érdekelte őt Enyedi Ildikó filmje. Störr kapitány szerepére a rendező Gijs Naber holland színészt választotta. Gijs csodálatos színész, elképesztő alázattal és precizitással dolgozott a forgatásokon. Ötvenhét

napot forgattunk Budapesten, Máltán és Hamburgban. A koprodukcióban részt vevő mindegyik producer a saját hazájában zajló forgatásra, a saját munkatársaira költhette el azt az összeget, amellyel a filmbe beszállt.

– *Különleges szerelmi történet az Akik maradtak is, akár a Testről és lélekről.*

– Csodálatos történet. A szerelemről nagyon sokféleképpen lehet beszélni. Ebben az esetben a férfi, Störr kapitány szemén keresztül látjuk a történéseket. A nagy „metoo”-kampány közepén kicsit felszólalunk filmünkkel a becsületes, egyenes, de sebezhető férfiak mellett. Ez az egyik réteg. Sokszor menet közben fedezünk még fel újabb és újabb rétegeket. Ez a film valójában arról szól, hogy Störr kapitány próbálja megérteni a feleségét, ami nem sikerül, és ez a kibogozhatatlan helyzet szinte az örületbe kergeti. A film feltárja előttünk a szerelem megfajthetlenségét, a férfi és a nő kapcsolatának soha meg nem oldható ellentmondásait. A holland hajóskapitány féltékenységi drámája a bájos francia nővel egy gyönyörű és gyötrelmes kapcsolat magasságait és mélységeit mutatja be.

– *Mi lesz a következő munkátok?*

– Sok mindenben gondolkodom, gondolkodom, szeretném, ha ezekből is megszületne valami. Nem a díjakért csinálja az ember, hanem azért, mert érez valami belső erőt, ami arra készíti, hogy elmesélje ezeket a történeteket.

*

Mécsek Mónika magyar filmproducer, az Inforg-M&M Film megalapítója. A *Csak a szél* című filmmel Ezüst Medve díjat nyert Berlinben 2012-ben, 2017-ben pedig a *Testről és lélekről* című filmmel az Arany Medve díjat nyerte el, és az alkotással az Oscar kapujába jutottak. Férje és producetársa Mesterházy Ernő. Három gyermek édesanyja. ♣

Kétszer 88

Köszöntő pezsgőbontás után

Kivételes ünneplésre hívta vendégeit a Lyukasóra folyóirat szerkesztősége október végén a Pest Megyei Körmányhivatal Nyáry Pál termébe: a Kossuth-díjas Szakonyi Károly író és a József Attila-díjas Czigány György költő, író 88. születésnapjára. Folyóiratunk szerkesztőbizottságának két megbecsült tagja, a lap kezdetektől jeles szerzője nevezetes évfordulóján, a pezsgőbontás és tortaszületelés előtt, Borbély László íróbarátunk köszöntötte visszaemlékező gondolataival az ünnepeltek. Most az ő laudációjából olvashatnak részleteket.

„Ahogyan körülnézek, az asztalnál helyet foglaló vendégek zömének tekintetében rokon lelkeséget látok, nem szükséges hát elmondanom, hogy kicsoda Czigány György, illetve Szakonyi Károly. Azt sem kell taglalnom, mennyire érvényes és hiteles Gyuri lírai, rádiós-televíziós műsorvezetői, szerkesztői, illetve Karcsi prózai, drámai életműve mind a mai napig. Elmondhatatlanul sok mindenre megtanítottak. Nem a hagyományos iskola keretei között, hanem a Lyukasóra című lap főszerkesztője, Sághy Ildikó által szerkesztett közönségtalálkozókon és az azokat követő beszélgetések során. Néha a szerkesztőségben, máskor valamelyik étterem asztalánál. Néha könyvek, máskor némi vörösbor és harapnivaló kíséretében. Derűs, szeretetreméltó, teremtő műveltséggel áldotta meg mindkettőjüket az Isten, ami számtalan szakmai és magánéleti válságon átsegítette őket. Békéjük kisugárzik azon szerencsés emberekre, akik a társaságukban lehetnek. Megtapasztaltam. Nem is egyszer.

Borsos Miklós szobrászművész így írt Gyuriról: *Czigány György muzsikus, zongoraművész, s a költészethez nincs ennél közelebb álló művészet. A szóból a dallam, a beszédből a zene, édestestvéreként művelődnek. Ezzel már meg is adtam a magyarázatot Czigány költészetéhez... Az értelem fogja össze Czigány verseiben a metaforák szélső határaitól, a tengermély, a*

csupasz kövek életéig, a már metafizikai elvont képeit, az élőlények és zenei hangok társításait. Az értelem ad formát mondanivalójának. Műveltsége önnön bírójaként határozza meg költői szándékait. Amihez hozzányúl, soha nem több, mint amit mondani akar... Czigány költészetében megtaláljuk azt, amiért érdemes egy embernek zenét, verset írni vagy rajzolni. Az élményt gondolattá sűrítve formát talál, és tartózkodó tömörséggel tiszta hangon közli.

E mesteri gondolatsor után talán profánul hangzik, mégis Czigány Györgynek abból a kisprózájából idéznék, amelyiknek címe *Otthon a Pagodában. Üvegcsarnok, hatalmas kalitka a petúnia-köröndökkel díszített udvarban, a palota közepén. A Bródy-épületből más közök, udvarok, kis kertek labirintusában áll a Károlyi-palota, meg az Esterházy palota, benne a híres Márványteremmel, mely egy időben Tildy Zoltán köztársasági elnök rezidenciája volt. Azután fényes fogadások, majd bensőséges hangversenyek színhelye, másik oldalról a Rádió épületegyütteséhez nőtt Szentkirályi utcai lakóház, régi és új létesítmények, átalakított szobák, folyosók zezugai között pedig a nyüzsgő rádiós élet szíve közepe, az akváriumra emlékeztető Pagoda. Szabó István tervezte jó fél évszázaddal ezelőtt. Váróterem, alkalmi kávéház: randevűk, véletlen találkozások barátságos színhelyeként műhely is, szereplések, készülő művek és műsorok előszobája... Bálint Piroska az én műsorom szignáljaként negyvenkét esztendőn át hirdette: Ki nyer ma?*

A Pagoda számomra is otthon volt, amikor érettségi után a Magyar Rádió dokumentációs osztályának munkatársa lettem. Sajnos azokban az években már nem járt oda Mándy Iván, aki józsefvárosi élethelyzeteket megjelenítő, filmszerű kisprózáival máig szépirodalmi útmutató számomra. Azonban a Mándyval barátságba kerülő Czigány Györgynek hála, legalább lélekben találkozhattam vele.

Szakonyi Károly „angyali” természetének legapróbb rezdüléseit az Új Írás szerkesztőjénél,

Farkas Lászlónál aligha ismeri bárki jobban. Gáll István, a pályatárs pedig így ír róla: *Valamilyik fiatalkori lakása falán ott függött Hemingway hatalmasra nagyított fényképe. Féltek is tőle akkoriban. Utóbb Csehovtól féltették, másik mesterétől. Nem került egyikük uszályába se. Tanult Kosztolányitól is, szerencsére, de nem lett Kosztolányi. Szakonyi lett... Csak arról ír, amit nagyon ismer, és a magáénak vallhat. Életrajzot lehet összeállítani kötetei anyagából.*

Szakonyitól tudom, hogy a Magyar Rádiótól nem is olyan messze, a Rákóczi úton azokban az években még volt egy presszó. Marikának hívták. – *Ott írtam délelőttönként – mesélte Karcsi, amikor anekdotázni támad kedve – az albérletünk fűtetlen volt, háziasszonyunk a zordabb napokon megengedte, hogy a konyhából nyíló cselédszoba ajtaját nyitva hagyjuk, s meggyújtva a tűzhely mindhárom gázrózsáját, némi meleghez jussunk, de az átlagos téli hőmérsékletű időben ez pazarlásnak számított. Így aztán a Marikában töltöttem a napom nagy részét. Kilenc óra tájban ültem a megszokott asztalomhoz, az utcai frontra, az ablak közelében. Galambos bácsi, a pincér már hozta is a szimplát meg a pohár szódát, s letette elém az előző éjszakáról mocskosan maradt abroszra. A Marika minden este átalakult mulatóvá, híres énekesek léptek fel a műsorban; de nappal szolid, csendes hely volt, mondhatnám, pangott az üzlet, ezért hát nem vették rossz néven, hogy csekély fogyasztás mellett ott üldögélünk néhányan délutánig a kéziratpapír fölé hajolva. Mert rajtam kívül ott írt Fejes Endre is; a Marikában írta a Kéktiszta szerelmet, meg a Rozsdatemetőt. Ha nem ment az írás, néha egymás asztalához ültünk, Bandi szeretett mesélni; így mondta el nekem reggelente, mint előző napi eseményt, a Rozsdatemető néhány epizódját... A Rozsdatemető nagyot robbant, emlékszem, eleinte mekkora felháborodást keltett.*

Nekem Szakonyi Károly nyitott utat Fejes Endréhez, a másik nagy kedvencemhez. Úgy hiszem, Karcsi hozzásegített egy elképzelt baráti kézfogáshoz (talán még egy öleléshez is) Fejes Endrével, ugyanúgy ahogy azt Czigány György jóvoltából érzelmileg megéltem Mándy Ivánnal. Így találkoztam az „ezerszer áldott nyolcadik kerület” két őszinte szépirójával, Gyuri és Karcsi emberábrázoló anekdotái nyomán.

Életművetek megtartó szeretete jegyében ezúton is köszönöm, hogy a barátotok lehetek. Isten éltesen sokáig mindkettőtöket boldogságban és egészségben!”

♣ Borbély László

Szakonyi Károly, Czigány György és Borbély László

Raffay Dávid, Réti Attila, Osskó Judit és L. Simon László

A két ünnepelt

Czigány Ildikó és Czigány György felesége, Simon Erika

Szakonyi feleségével, Seres Gerdával, és kislányával, Bencével

Kő Pál, Bertalan Tivadar, Pető Tamás

Kettős palackposta

Ha az időfolyam visszafelé tudna folyni, két jubilánsunk, *Czigány György* és *Szakonyi Károly* szerény kis palackpostára lelhetne, időben jó messze. Feladója – egy vékonypénzű szakközépiskolás siheder a nyelvi átjárást segítő tagozaton, a cirillbetűs Szabadkán – egyike az ama sárga tengeralattjárón akkoriban felhőkben járóknak, de ő még külön is életidegen, mert Jókait falja zsibbadásig, Móriczot; Stendhalba és Turgenyevbe feledkezik bele. Más korban élne, magasztosabb, tisztább, nemesebb célokért... Tüntető elfordulása jeleképpen a muzikaszós-ricsajos póri közízléstől delente a Kossuth rádió Ki nyer ma? műsorát füleli, és egy füzetben listát vezet a kedvére való, bejátszott zeneszámokról, olyannyira, hogy idővel meglehetősen találati pontosságra tesz szert stílust, szerzőt, opust illetően, büszkeséggel tölti el, hogy olykor nyerni tudna, ha jelen lehetne az Astoriában. Ebbéli otthonosságának később a családba özvegy nagynénje révén beönsült, szlovén katonazenészzel folytatott kvaterkázásokban veszi hasznát, aki örül, hogy van módja művelt tárgyalásra. Még később pedig, egyetemistaként, olyan szobatarásra lel, aki úgyszintén Bachra, Beethovenra, Mozarra zsongul bakelitről, a diszkókorokszak témyerésekor.

A Szabadkai Népszínház még az ösbemutató évében, '70-ben játssza az Adáshibát, miliője, jelenetezése egyszerűségével és benne a dacos kivonulás példázatával a látszatra családi léptékű darab meghökkeníti az ifjút, mert a képernyőfüggő bambulás (a valóságshow-k ily korai hajtása!) elutasítása ugyanúgy ráébredt arra, kik vagyunk, ugyanúgy tétre megy, mint az első emberpár egyetemes léptékű Tragédiája, melyet Sinkovits Imre vendégszereplésével látott Szabadkán. (Érdekelteti-e az embert a holdra szállás, ha azért megy oda, hogy öngyilkos legyen? – vetette fel Camus.) A régi szabadkai színlap visszaigazolja, itt azért annyival összetettebb a problémafelvetés, hogy az elüzletiesedésben húsz évvel előbb járó jugoszláv adók reklámáradatához képest, Szabadkán az északnak fordított antennák révén magyar szó szüremlik be, esti mese, futballmeccs és táncdalfesztivál, Delta-tudomány (nyilván ezért lehettek a szabadkai színpadon Bódogék elfranciásítva). Ismerősünk ama kevesek közé tartozott (mert abban az ántivilágban mindenfajta médiavírus és médiaellenvírus terjedését zavarták, korlátozták), akik lenn, Újvidéken is egész jól fogni tudták a magyar tévé adásait a tízemeletes tömbház tetejére ügyeskedett antennával.

A páros üzenet tehát a palackpostában csak ennyi: köszönöm! És még egyszer: köszönöm!

VARGA BÓTOS ANNA

KÉPZŐMŰVÉSZET ÜNNEPE SZOLNOKON

Az Aba-Novák Agóra Kulturális Központban

a koronát a rendezvénysorozatra, amely korántsem a fesztiváli eseménysorozat végét, hanem mindennek a kezdetét is jelentette, hiszen az öt nap alatt megnyílt tárlatok mindegyike még több hétig várja az érdeklődőket.

A zárónap eseményei a Verseghy Ferenc Könyvtárban kezdődtek. Itt *Szabó Franciska* fiatal budapesti festőművész *Láthatóság* című minitárlata készített töprengésre közmunkásokat ábrázoló alkotásaival, újrafogalmazva a műveinek alapjául szolgáló médiaképeket a sárgamellényesekkel.

Varga-Amár László Munkácsy-díjas festőművész alkotásai már többnyire nagyméretű, főleg hagyományos technikával készült táblaképek, amelyeken a technika mögül egy senkivel össze nem téveszthető, szüntelenül új formai és gondolati tartalmakat kutató, erős művészegyenység karakteres vonásai tűnnek elő, aki mindvégig kitartott a szakmailag tiszta tételknél. Egyik fő motívuma a magányos, sokszor dőlő figura, de szívesen nyúl geometrikus ábrázolásokhoz is. *A négy fekete madár* vagy a *Tollas akt* című képein például madártollat is felhasznál a valóság hívebb érzékeltetésére.

Az Aba-Novák Agóra a színhelye két egymást kiegészítő és erősítő tárlatnak, a *VI. Szolnoki Bronzszobrászati Szimpóziumnak*, valamint a Szolnoki Képzőművészeti Társaság idén is két helyszínen, – az Agórában és a Szolnoki Galériában – megrendezett, sok alkotót felvonultató kiállításának, amely 2019-ben a *Történet* címet kapta. A bronzszobrászati szimpóziumon nyolc

Káprázató színorgiát festett a tájra az október végi napsütés: a kéklő ég paradís azúrjának háttéréből, a tarka falevelekről visszaverődő fényszikrák szinte mindent bearanyoztak. Ebben a pompázatos természeti keretben zajlott le idén a *Képzőművészet Ünnepe Szolnokon* elnevezésű, többnapos rendezvénysorozat.

Verebes György, a Szolnoki Művésztelep művészeti vezetője, egyben a Szolnoki Művészeti Egyesület alapító tagja töretlen energiával, hihetetlen elszántsággal s az ehhez párosuló szakmai felvértezéssel, a nagy elődök nyomdokaiba lépve pezsdíti és rázza fel a művésztelep életét a bemutatók, találkozók szervezésével. Igazi alkotóközösséget, képzőművészeti műhelyt sikerült megteremtenie, amely már jóval túllépte a művésztelep határait és korlátait, mára már aktív kapcsolatot ápol országos szinten a szakma kiválóságaival. A rendezvénysorozat az idén nyolcadik alkalommal került megrendezésre október 15. és 19. között, szorosan kapcsolódva a Magyar Festészet Napja országos rendezvénysorozathoz, annak egyik kiemelt színhelyeként: hét szolnoki helyszínen, tizenegy eseményen kínálva bemutatkozási lehetőséget az alkotóknak.

Az idei seregszemlét, markánsabban, mint valaha, a színesség, a színek harmonikus, szinte muzsikáló, vibráló változatossága, felrázó

szuggesztivitása jellemzi a legjobban, s tölti meg derével, a művekből sugárzó páratlan pozitív energiákkal a befogadásra kész nézőt. Hovatovább a színességen itt nemcsak a palettán kikeverhető színeket kell érteni, hanem a sokféleség színességét is, a stílusok, felfogások, hatások, technikák, anyagok, próbálkozások, egyszóval a mindenre nyitottság sokféleségét. A szolnoki seregszemle záró napja, október 19. bővelkedett talán a leginkább eseményekben és látogatókban is: négy kiállítás-megnyitó, kollektív és díjátadó gála fémjelezte és tette fel

Enteriőr a Szolnoki Galériában

Bővebb információ a kiállításokról a <http://szolnokimuvesztelep.com/>; a <http://festeszetnapja.hu/> és a <https://www.facebook.com/szolnokimuvesztelepofficial> internetes felületeken található, ahol a kiállításról készült digitális katalógus is elérhető, a korábbi katalógusokkal és a tárlatot bemutató rövidfilmekkel együtt.

tehetséges szobrászművész, Baráth Fábián, Boros Miklós János, Gilly Tamás, Pogány Gábor Benő, Révi Norbert, Szabó György, Gálhidy Péter és Meszlényi-Molnár János viaszveszejtési technikával, helyi öntödében készült innovatív, egyéniséget és kísérletező szellemet tükröző alkotásai láthatók.

A *Történet*, amely a csaknem százkilencven tagot számláló Szolnoki Képzőművészeti Társaság éves nagykiállítása, egyben a kortárs magyar képzőművészet átfogó seregszemléje, már a tárlat címével is igyekezett az idén olyan témát találni, ami minden, a kiállításra pályázó, különböző szellemiséget képviselő művész számára általános érvényű, széleskörűen értelmezhető, inspiratív gondolati kiindulópontot kínál. A rendezők egyik legfőbb szempontja a *stabil minőség megjelenítése* volt, a másik pedig a *színesség*, amely háttérbe szoríthatja a szürkeség egyhangúságát – hangsúlyozta a mindkét kiállítást megnyitó Novotny Tihamér művészeti író. A Szolnoki Galériában tartott esti eseményzáró és díjátadó gálaünnepségen Szalay Ferenc, Szolnok megyei jogú város polgármestere ünnepi köszöntőjében mondta el gondolatait.

Végül pedig arról, kik kapták az idén a *szakmai zsűri által odaítélt díjakat*.

Az Aba-Novák Vilmos-életműdíjon az idén két művész osztozott: Lóránt János Demeter

Szolnoki Galéria belső

és Bráda Tibor Munkácsy-díjas festőművész, utóbbi a Magyar Festészet Napjának megalapítója. További díjazottak: Krizbai Sándor Munkácsy-díjas festőművész (Meggyes László-díj), Varga Patrícia Minerva festőművész (a Magyar Művészeti Akadémia díja), Polgár Botond szobrászművész (Borbereki Kovács Zoltán-díj), Nagy Árpád Pika Munkácsy-díjas festőművész (a Béres Gyógyszergyár Zrt. munkajutalma), Bukta Norbert festőművész (a Damjanich János Múzeum különdíja), Posta Máté festőművész (a Szolnoki Művésztelep különdíja) és Sinka Péter grafikusművész (az Aba-Novák Agóra és a Szoboszlai Galéria különdíja).

Ejtsünk szót a fiatalokról, az utánpótlásról is: a gálaünnepség előtt a Szolnoki Galéria előtti téren, a Magiszter Alapfokú Művészeti Iskola

képzőművészeti és drámatagozatos diákjai a Bauhaus 100. évfordulójának témájára készült látványos, modern kortáránc-performanszot mutattak be.

Külön köszönet illeti a rendezőket, akik magas színvonalú kulturális és művészi élményben részesítették a látogatókat, egyúttal magát a közösségformálás lehetőségét kínálva. A képzőművészet nyújtotta látványhoz társulva, azzal harmóniát alkotva, a zenei blokkok különös hangeffektusaikkal, Verebes György pianinójátékának, a Szolnoki Bartók Béla Kamarakórusnak, valamint a reprezentatív keretet nyújtó helyszíneknek köszönhetően az univerzális ösztönzési élmény esztétikai magaslataira repítették az idei szolnoki képzőművészeti ünnepet. ➡

SEREGÉLYESI JÁNOS

IRODALMI DÍJAK 9.

Kossuth-díjak '56 után

Az 1948-ban létesített Kossuth-díjak hosszú történetében különösen érdekes az 1957. évi díjak odaítélésének históriája. '57 márciusa még nagyon közel volt '56 októberéhez. A fegyveres harc ugyan eldőlt, de az új párt (MSZMP) és kormánya Kádár hatalmával még bizonytalan. Nem volt elképzelhetetlen Rákosi visszatérése sem. A kormány még nem tudja eldönteni, milyen arányú megtorlással vagy konszolidációval tudná jobban biztosítani hatalmát. A Kádár-kormány a „forradalmi munkás-paraszti”, szinte eposzi jelzőjét vette fel. Talán valamit szeretett volna átmenteni saját maga számára a forradalom érzelmi tökéjéből? Az MSZMP-ben mindkét hatalmi megoldásnak voltak egymással is vitatkozó hívei. A magyar írók túlnyomó része, a forradalom mellé állt. Elhangzott hát az a vád is, hogy a forradalmat eszmeileg az írók készítették elő.

A Kossuth-díjat közvetlenül befolyásoló intézmények (MTA, Magyar Írószövetség, Kulturális Minisztérium, egyetemek) alig működtek. Az írószövetség elnöke, Veres Péter is bizonytalan volt. A kormány 1957 februárjától Kállai Gyula személyében nevezett ki művelődésügyi minisztert. (Kállai a Kádár-nomenklatúrának kezdetűl fontos embere. Az illegális kommunista mozgalomban lett ismert. Annyiban különbözött a kormány munkáskádereitől, hogy járt egyetemre, újságíróként is dolgozott, ám az értelmiség kritikus politikai gondolkodását nem sok megértéssel kezelte. Később az íróperek lefolyásában fontos szerepe lett.)

A kulturális közeg pártfelügyelőségének, másik meghatározó alakja Szirmai István. Szirmai az 1956 decemberében létrehozott Tájékoztatói Hivatal első elnöke, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának is nagy befolyású vezetője. Szirmai jómódú nagyváradi családból származott. A világháború alatt a román, később a magyar illegális kommunista mozgalom tagja. Ebből a kapcsolatrendszerből lett a Kádár-korszak meghatározó embere.

Novemberben, az írószövetség nevében Déry Tibor és Zelk Zoltán felvette a kapcsolatot a Nagy-budapesti Központi Munkástanáccsal. Ez igen érzékenyen érintette az MSZMP-t, aki saját magát is azzal a propagandával áltatta, hogy az „ellenforradalomban” a munkásosztály tulajdonképpen nem vett részt. Novemberben alakult egy Magyar Értelmiségi Forradalmi

Tanács is. (Kodály Zoltán, Markos György földrajztudós, Jánossy Lajos fizikus, Pais Dezső nyelvész Őket már decemberben közepén be is tiltották...)

December 28-án az írószövetségben igen feszült és ingerült hangvételű taggyűlés zajlott le. Egyes tagok, például Trencsényi-Waldapfel Imre klasszika-filológus és munkásőr, felvevették az írószövetség felelősségét az „ellenforradalomban”. Az írószövetség elvi nyilatkozatot fogadott el. Ebben a szövetség kiállt a forradalom mellett. Történelmi tévedésnek ítélte a szovjet beavatkozást. Tömpe István BM-miniszterhelyettes (a későbbi rádió- és tévéelnök) azonnal behívatta a szövetség vezetőit, és velük szembe igen fenyegető, számonkérő hangot ütött meg.

1957 januárjában aztán lépett is az MSZMP. Január 17-én az írószövetség, 19-én a MÚOSZ működését függesztette fel, egyben iratait is lefoglalta. („A Magyar Népköztársaság érdekeivel ellentétes tevékenység miatt!”) Felügyelőként kormánybiztost rendelt Siklósi Norbert – a Lapkiadó Vállalat évekkel későbbi, nagy hatalmú vezérigazgatója – személyében. Még ebben a hónapban lezajlott néhány író letartóztatása (Zelk Zoltán, Háy Gyula és Varga Domokos – utóbbi volt a Lyukasóra első főszerkesztője).

Januárban, a kolozsvári *Utunkban* tizenöt romániai magyar író, Balogh Edgár vezetésével elismerését fejezte ki a Kádár-kormány iránt. Februárban a kormány kísérletet tett egy „ellen-írószövetség” megalakítására. Ez volt az Irodalmi Tanács. (De ide csak a legelköteleztebb írók siettek csatlakozni, mint például Illés Béla, Gergely Sándor, Goda Gábor, Bölöni György, Köpeczi Béla, Fodor József... Bölöni lett a vezetője.)

Az év elején a Nemzetközi PEN Club is hivatalosan érdeklődni kezdett a magyar írók helyzetéről. Elsősorban Képes Géza novemberi segítségkérő táviratának és Háy Gyula Kossuth rádióbeli, a világ értelmiségéhez intézett, több nyelven beolvasott segélykiáltásának hatására. A Magyar PEN Club ügyvezetője, Bölöni meglehetősen cinikusan hárítani próbálta a nemzetközi írószövetség aggodalmait. Kétségbe vonta Képes és Háy jelzéseit. Azt állította, ezekkel visszaéltek, ezekre senki nem hatalmazta fel az írókat. Francia írók (Sartre, Camus, Prevert érdeklődésére Bölöni azt nyilatkozta: „Fel szeretném hívni francia íróbarátaim figyelmét, hogy Magyarországra,

összel az ellenforradalom lavínja zuhant... ez a veszedelem az egész világot fenyegeti.”) A bebörtönözött írókkal kapcsolatban azt fejtegette, egyetlen író sem írásai, hanem államelenes bűncselekmény miatt van eljárás alatt. Tiltakozott, hogy a PEN Club kompetenciája az irodalom. Magyarországon pedig nem irodalmi, hanem igazságügyi kérdések vannak.

A márciusban esedékes Kossuth-díjak ügyében különféle vélemények alakultak ki. Voltak, akik szerint ilyen politikai körülmények között nincs értelme díjakat osztogatni. Mások szerint, az 50-es években börtönt elszenvedett írókat kéne jutalmazni. Az MSZMP PB-n belül egy csoport azt szeretete volna igazolni, hogy a magyar társadalomépítésben nincs nagy baj, kisebb történelmi kisiklás után, a szocializmus mozdonya ismét jó vágányon halad. Hoztak is egy pártprogramot a tudomány, a művészet a művelődés felhasználásáról. Elfogadták, hogy az új rendszernek szüksége van egy egyetértő értelmiségi rétegre.

Március elejére a konszolidáció látszatára törekvő politikai áramlat győzött. Március 15-én ismét ünnepélyesen osztottak Kossuth-díjakat. Az Állami Operaházban tartott esemény díjátadói: Dobi István, az Elnöki Tanács Elnöke, Kádár János kormányelnök és Kállai Gyula, az új művelődési miniszter. Az értelmiség és a művészvilág megnyerésére irányuló kísérletnek tekinthetjük például Marton Géza (a római jog professzora), Fülep Lajos művészettörténész, Medgyessy Ferenc, Borsos Miklós vagy Kiss Manyi díjazását. Történelmi visszalapozásunk elsősorban az irodalmi díjazottak szemléli.

A Kossuth-díjak rendszerét 1955-ben újabb jogszabály módosította. A korábbi arany, ezüst, bronzminősítéseket az I., II., és III. fokozat váltotta fel, s létrehoztak egy Nagydíjat is. A Kossuth-díjakat továbbra is különféle foglalkozások képviselőivel közösen osztották. Az ismét bevezetett Kossuth Nagydíjat Kodály Zoltán kapta. Az irodalom kitüntetettjei: Heltai Jenő és Németh László: I. fokozat. Fodor József és Szabó Lőrinc: II. fokozat. (Heltai Jenő: „sokoldalú, változatokban gazdag életművéért”. Németh László: „eddig irodalmi munkásságáért, különösen az *Égető Eszter* című regényéért és *Galilei*-drámájáért”. Fodor József: „több évtizedes irodalmi munkásságáért”. Szabó Lőrinc: „egész élete irodalmi munkásságáért” méltatták. Díjazták volna Kassák Lajost is, de ő nem fogadta el a díjat. Németh

Németh László író

László pedig a díj teljes összegét odaajándékozta a hódmezővásárhelyi gimnázium könyvtárának, Szabó Lőrinc is részben szétosztotta néhez sorsú író barátai között.)

A meglepetést Németh László és Szabó Lőrinc állami elismerése okozta. A második világháború után mindkettőjüket háttérbe szorították, sőt komolyabb retorziókkal fenyegették. Saját művük nem jelenhetett meg, megélhetésüket csak fordításokkal biztosíthatták. Mint minden író, igazolóbizottság elé idézték őket. Németh Lászlóval és Szabó Lőrincel több bizottság is foglalkozott. Németh Lászlót a kommunista publicisztikában különösen is élesen támadták, legfőképp Zsolt Béla, Rónai Mihály András, Schöpflin Gyula. Németh László saját visszaemlékezése szerint 1944. március 19-e óta éveken át, gyorsan ható mérget tartott a zsebében. Előbb a nyilasok, később a kommunisták akarták letartóztatni. Elsősorban az 1943-as szárszói beszédében jelzett és hirdett félelmeket vették célba. Megjelenő *Iszony* és készülöbön lévő, *Égető Eszter* című regényét kommunista szemléletű támadások érik. „Ellenségnek jelentékenyebb, mint írónak” – ítélik ekkor a Szabad Nép. Később a már nyomdába került regény nyomását leállítják. Az ismételt kinyomtatási kísérleteket papírhányra való hivatkozással halogatják. Még később, a már kész regényt utólektorálásra Király Istvánnak adják. (Király István professzor évtizedekig különös és befolyásos alakja a művelődéspolitikának. Tiszántúli református lelkészsaládból származott. Vitathatatlanul nagy tudású irodalomtörténész, egyetemi professzor. A háború után elsők között lép be a kommunista pártba.)

Király tisztában volt Németh írói formátumával. Ugyanakkor meg akart felelni a párt ideológiai elvárásainak is. Azt javasolja, kicsit írja át az *Égető Eszter* végét. A regény két főhőse közül az író-tudós Méhes Zoltán, a háború után öngyilkosságba menekül. Tanítványa pedig – *Égető Eszter* politizáló fia – börtönbe kerül. Király szerint ez rossz üzenet a kortárs olvasóknak. A regény első négy kiadása ily módon átírva jelent meg.) Németh László évekre vidékre költözik, egy hódmezővásár-

helyi gimnáziumban tanít, és soknyelvű fordításokba menekül. Rövidesen kiderül, ebben is elsőrangú (az *Anna Karenina* fordítása). Minden gyanakvással ellentétben a hatalom egyes képviselői el tudták képzelni Németh László megnyerését. A már kissé megrendült hatalmú Rákosi 1955-ben magához kéri a nem éppen bizalomgerjesztő pártközpontba. Az író visszaemlékezése szerint a diktátor váratlanul azzal fogadja: „Én régi olvasója és tisztelője vagyok magának.” (*Homályból homályba* – életrajzi írások.) Kiderül, hogy Rákosi a 30-as években, a szegedi börtönben rendszeresen olvasta Németh László *Tanú* című folyóiratát. És tetszett neki. Kétségtelen, Németh társadalomszemlélete nem állt távol a szocialisztikus államelméletektől. De nem marxista alapon. Többször kijelentette: „A marxizmussal nem tudok megbarátkozni.”

Hatalmi sugallatra felkérte a Nemzeti Színház is. *Galilei* című drámájának bemutatója 1956. október 20-án, három nappal a forradalom előtt zajlott. A premieren megjelent a kultúrpolitikai elit. A forradalom a szilvási alkotóházban érte az írókat. Hírére nem kereste a nyilvános megjelenési alkalmakat, de több rokonszenvező írását eljuttatta az irodalmi lapokhoz. Az 1957-es Kossuth-díj mindenképpen a hatalom gesztusa, megnyerési, maga mellé állítási kísérlete volt.

Szabó Lőrinc a háború után, ugyancsak indexre került. A kellenél többször állították igazolóbizottságok elé. A vád ellene túlzott németbarátsága és irodalmi magántársaságokban elejtett, bántó kijelentései voltak. Megjelent írásaiban azonban nem tudtak bizonyítani semmit. Ugyanakkor joggal védekezett azzal, hogy üldözött író társainak többször segített, mentesítési kérelmeikhez a nevét adta. Az ötvenes években Szabó is fordításokkal kereste kenyerét (a magyar fordítási irodalom nagy nyereségére). 1956-ban, enyhülő légkörben, már a könyvhéten megjelenhetett önálló művel. Az '56-os őszi nagy részét szívkórházban volt, az irodalmi közéletben nem vett részt.

A másik két irodalmi kitüntetett közül a nyolcvanhat éves Heltai Jenő már egész életművet tudhatott maga mögött. Korábban elkönyvelték a „könnyű műfajok” sikeres képviselőjének, és ezért nem érdemesítették kitüntetésekre. Holott jelentős, nemzetközi szervezetek vezetője (a Magyar PEN Club elnöke, a Nemzetközi Színepedagógiai Egyesületének alelnöke, az Athenaeum Könyvkiadó igazgatója is volt). A francia kulturális kormányzat már a háború előtt *becsületrenddel* ismerte el közel kétszáz francia vigjáték lefordításáért. Heltai háborús naplójában említi, hogy bár a német megszállás idején svéd menlevéllel bujdosni kényszerült, neve nyilvánosan nem jelenhetett meg, de a nyilas vezetésű rádió sem mondott le a *János vitéz* daljáték rendszeres sugárzásáról. Heltai klasszikussá vált versszövegeivel. 1957-ben Kossuth-díjas lett.

Fodor József költő a 30-as években a *Nyugat* folyóirat tájékán indult el. Modern pátoszos, kicsit víziós, ódai hangulatú verseit rangos folyóiratok közölték. 1936-ban némi feltűnést keltett azzal, hogy nem fogadta el a kis Baumgarten-díjat, mondván, ezt a harmadrangú költők kapják. Panaszkodott még, hogy a nagydíj olyan költőnek jutott, aki fiatal, gondtalan földbirtokos... A díjazott neve ekkor: Weöres Sándor. Később Fodor kapott Baumgarten Nagydíjat is. Fordított német és angol klasszikusokat. Volt európai kitekintése, hiszen a 30-as évek elején az *Est* című lap berlini tudósítója volt. A világháború után Fodor gyorsan utat talált a kommunista párt felé mondván, ennek ellenére az 50-es években őt is háttérbe szorították. A forradalom után gyorsan azonosult az új rendszerrel. Elkötelezettségét azzal is bizonyította, hogy 1957. szeptember 4-én, egy propagandisztikus budapesti nagygyűlésen, vállalta, hogy felolvassa a magyar írók tiltakozását az ENSZ által napirendre vett „magyarkérdés” tárgyalása ellen. (Mint tudjuk, valóban több mint kétszáz magyar költő, író – köztük valóban jelentős nevek is – aláírta. S azt is tudjuk, hogy az aláírók többségét zsarolásokkal kényszerítették ki.)

Am a konszolidáció irányába tett kísérletek hamarosan más irányt vettek. Kádár már '57 tavaszán kifakadt az Országgyűlésben: „Eddig türelmesek voltunk az írőkkel szemben, reméltük, mihamarabb kilábalnak az eszmei zűrzavarból.” Az írói örízetbe vételek folytatódtak (Déry, Fekete, Tardos...). Az írói publikációs tilalmak megszülettek (Örkény, Karinthy, Kuczka...). Aki még megehetette, átlépte az országhatárt (Faludy György, Határ Győző, Ignó Pál...). Megkezdődtek az egyetemi politikai „átvilágítások”, megkezdődtek a kiadói vezetői, szerkesztői lecserélések.

Bár az MSZMP úgy gondolta még viszonylag leginkább a „népi írőkkel” érdemes felvenni a kapcsolatot, megkezdtek a velük kapcsolatos állásfoglalás kidolgozását. Ebben fő szerepet vállaltak Király István, Pándi Pál és Szabolcsi Miklós, irodalomtörténészek. A népiek mozgalmait öt csoportba sorolták. Legtöbbet továbbra is Németh László nézeteit kifogásolták. Megítélésük szerint ideológiájának zavaros forrásai a Szabó Dezsőtől, Spenglertől, Ortegától, Hendrik de Mantól származó téveszmék. Különösen nehezményezték Németh kijelentését, miszerint: „A magyarság számára idegen a liberalizmus, a fasiszmus és a marxizmus is.”

1957 nyarán az MSZMP elméleti berkeiben már érlelődik a később meghirdetett TIT-elv, a három T, vagyis a művészeti alkotások: támogatott, türt és tiltott megítélése. Amint még emlékezhetünk, a Kádár-korszak művészetpolitikáját a TTT kategóriák határozzák meg. A későbbi művészi teljesítmények megítélését erre a pártelvre igyekeztek alapítani. ➡

(Folytatjuk)

ÖTÖDIK PADBAN AZ ABLAK FELŐL

Konrád György emlékére

Csak azt tudtam, hogy csendes, okos fiú. Udvarias volt, nem zárkózott el a háború utáni második évben nagy létszámú, és meglehetősen renitens gimnáziumi osztályunk általános hangulatától. Konrád Konrád Gyuri. Jól tanult, de nem emlékszem, hogy melyik tárgyból volt különösen jó, talán még a magyarból sem tűnt ki irodalmias dolgozatokkal, tudta a memoritert, ha felhívták, elegánsan, szabatosan felelt. Mögöttem ült, az ablak felőli padosor ötödik padjában, öltönyben járt, de alighanem kopottban, mint mi valamennyien abban az időben. Berettyóújfaluból érkezett Pestre, az előző osztályt a debreceni református gimnáziumban végezte, onnan jött hozzánk, a Madáchba. Ennyit tudtam róla. Sokfelől sereglettünk össze a front után. Nem beszéltem róla, az is csak véletlenül került szóba, hogy az egyik fiú katonaiskolás volt, de nem faggattuk, egybeolvadt az osztály, pedig az ostrom előtt az A-ba jártak a keresztények és a B-be a zsidók. *Az izraelita vallásúak.* Mert azért általában finoman fogalmaztak még negyvennégyben is. Néhány tanár (például a leventeoktató) kivételével. De a német megszállásig Izsák rabbi is taníthatta a B-ben a hittant. A Madáchban (más néven a Barcsayban) óvakodtak az antiszemitizmustól, csak annyira engedtek a rendeleteknek, amennyire muszáj volt. Katonásan kellett viselkedni, tisztelegni a tanároknak, az emeleti fordulóban a zászlónak. Konrád akkor még nem volt a Madách diákja, egészen máshol volt, de hogy hol, azt csak később, sokára, évtizedek múlva tudtam meg.

Negyvenhatban mindenféle gondolkodású fiú volt köztünk, nyilván otthonról hozott ideológiákkal, néhányan foszforeszkáló, kis fehér keresztet viseltek a kabáthajtókán, a Mindszenty-pártiak, és voltak olyanok, akik a Mabiszba jártak, de soha nem voltak politikai viták. Nem emlékszem, hogy Konrád bármelyik csoporthoz tartozott volna, barátságosan semleges volt. Azt hiszem, már akkor is józanul gondolkodott és ítélte, de cseppet sem volt nagyképu vagy elzárkózó abban a rettenetesen rakoncátlan társaságban. Tanárainknak az idegeire mentünk, féktelenek voltunk, a háborús veszélyekből kikerülve amolyan rosszcsont felszabadultságig. Kicsi, pukkanó bombákat tettünk a küszöbre (négusbombának hívták, a szemközi papírkereskedésben lehetett kapni), hogy durranjon, amikor az órára érkezve rálépnek, valaki meg (maig sem tudjuk, hogy ki) egyik reggelre elégette az osztálykönyvet (rendőrségi ügy lett, okirat-megsemmisítés, kihallgatások, nyomozás, végül három, a legtöbbet igazolatlanul hiányzót „eltanácsoltak”), egyszóval sokféleségével együtt jó banda volt. Még a kitűnő tanulók sem vonták ki magukat a hecceből.

Ötvenhat után jóval, amikor sok év után egyikünk végre megszervezte az osztálytalálkozót, már meglelt embereként csodálkoztunk egymásra az Erzsébet Szálló éttermében. Ki-ki elmondta, mire vitte. Némelyekről azt hitte az ember, tanárunk volt, de csak azért, mert a magyar évtizedek megviselték testileg-lelkileg, másokról, akik napbarnítottak, egészséges fogsorúak és magabiztosak voltak, kiderült, hogy a forradalom után eltávoztak az országból és kariert csináltak. Konrád is jelen volt a vacsorán, bölcs hallgatásba burkolódzva, de barátságosan. Nem akkor tudtam meg, hogy honnan jött hozzánk a negyvenhatos tanévben. Ilyesmi nem került szóba. Később, a könyvében olvastam. Azt tudtam, hogy író lett, és az irodalmi életben is találkozottunk, noha

sokat tartózkodott külföldön, és nem is jártunk egy társaságba. Hernádival, Csoórrival, Orbán Ottóval üldögéltek a Belvárosi Kávéházban. De kedélyes üdvözlésekkel fogadtuk időnkénti találkozásainkat. Kedveltem, és azt hiszem, ő is engem, mint régi osztálytársát. *(Mindig lelapultam mögéd a padban, ha Krotki közeledett, hogy feleltessen ásványtanból... Jó, széles hátad volt.)* A könyvéből tudtam meg a történetet. A berettyóújfalui vaskereskedő apát, életüket a kisvárosban, a német megszállás utáni napokat, amikor a szüleit elvitte a Gestapo, ő a növé-

rével meg az unokatestvéreivel ott maradt tizenegy évesen a növekvő halálos veszélyben. Az történhetett volna velük is, mint a többi ottani gyerekkel, gázkamrában végezheték volna Auschwitzban, ha nem talál apja irodájában jelentős összegű pénzt, amivel megválthatta az életüket, harmincezer pengőért megszerezve az utazási engedélyt Budapestre, rokonaikhoz, ahol úgy-ahogy meghúzhatták magukat az ostrom végéig. Az utolsó percben hagyták el Berettyóújfalut, mert az ottani gyerekeket, unokatestvéreit is, akik nem mertek vele meg a nővérével nekivágni az útnak, másnap deportálták, és soha nem tértek vissza.

Én nem voltam negyvennégy telén Pesten. Nagycenken voltunk, nagybátyáméknál. Amikor Gyuri történetét olvastam, azonnal összemértem az időt. Októberben még megpróbáltam magánúton megtanulni a harmadikos gimnáziumi tananyagot, mert amikor vége lett áprilisban a tanításnak, beiratkoztam, hogy majd, ha visszajövünk, leteszem a vizsgát. Amúgy is évszentes voltam októberi születésem okán. De novemberben abba kellett hagynom a tanulást, mert a Todt-szervezet sáncmunkára vitt, a védelmi vonalat kellett építenünk, ahogy mellettünk a deportáltaknak is, akiket az utolsó erőltetett menetben hajtottak Nyugat-Magyarországra. Ezeket a szerencsétleneket gyilkolták halomra, szinte a szemünk láttára, negyvenöt nagypéntek délutánján a volt cukorgyár területén lévő táborukban, ami tőlünk ezer méterre ha volt. Hallottuk a géppuskasorozatokat, este meg láttuk a felgyújtott barakkok eget nyaldosó lángját. (A vizsgát ősszel nem mertem letenni, így lettem ismét évszentes, és kerültem a nálam két évvel fiatalabb Konrád Gyurival egy osztályba.)

Én sem meséltem a háborús eseményekről. Arról sem, hogy májusban a répamosó gödörből, ahová beelölték őket, ki kellett csáklázni a tetemeteket, és áttemelni a megásott közös sírba. Én is csak írtam, sok év múltán, erről az örökre belém égett, szörnyű élményről.

Negyvenhatban diákok voltunk, s nem a háborút átélte kamaszok. Ösztönös védekezés volt ez, elfeledni a hihetetlen, mint a történet volna meg, vagy mintha egy rémes film lett volna, amire jobb nem gondolni. Csak később, az évek múltával jött elő minden, és jön, jön állandóan, amíg élünk.

A háború mindenki számára veszedelem volt, mégis sokszor fogott el – Konrád történetét is olvasva – a lelkiismeret-furdalás zavara az üldözöttekkel szembeni kivételes helyzetem miatt, ami csak annyiból áll, hogy kereszténynek születtem. Sok minden érhetett volna így is, de olyan abszurditás nem, hogy pusztán a származásom okán a megsemmisítendő listájára kerülve, ártatlanul kerüljek halálos veszedelembe.

Konrád elment, értékes életművet hagyott a világra. Soha nem beszéltem ezekről a dolgokról, soha nem említettük egymás írásait, ha találkoztunk, inkább a Madách került szóba, az embernagyságú vaskályhában titokzatos módon szürke hamuáig égett osztálykönyv és derűs, békés mosollyal a diákkori heccek. ➡

Novella vagy epika

(Borbély László: *Bilincstörök*,
L' Harmattan Kiadó, 2019)

Író nőtt fel a szemünk előtt riporterből, újságíróból – de hiszen nem különös ez, a publicista sokat tapasztal az életben, sokféle jár, sokféle emberrel találkozik, sorsokat ismer meg, különösen az olyan, aki még a börtönökben is jártas, na, nem, mint elítélt, hanem annak a világnak is krónikása, és ha van az illetőnek írói vénája, mindezekből egyenes út vezet el a prózához. *Borbély László* már nem az első könyvével bizonyítja, hogy szerzett élményeit át tudja lényegíteni szépirodalommal, a mai életünk sokféle különös alakját eleveníti meg novelláiban, elbeszéléseiben. Azért választom ketté munkáinak műfaját, mert ismét látom, hogy Borbélynak érzéke van a hosszabb lélegzetű írásokhoz, és az osztályozásban más a novella és más az elbeszélés. Szerintem a novella *drámai* műfaj, szoros szerkezete és csaknem a drámai hármasszabálya: hely, idő, cselekmény egysége szerint, az elbeszélés pedig a regény kisöccse. Nem azt mondom, hogy Borbély regényíró, de azt igen, hogy jóformán egy-egy témájából kisregényt ír. A novella, más magyarázatom szerint, olyan, mint amikor bemegyünk egy teljesen sötét szobába, majd ott hirtelen felkattintjuk a zseblámpát, és megvilágosul egy sarok, egy enteriőr. Míg az elbeszélés esetében mintha felgyújtánánk a terem egész világítását, és minden részletet meglátunk. Persze, hogy Borbély írásai – például a mostani, *Bilincstörök* című, új kötetében – melyik műfajhoz tartoznak, teljesen mindegy, egyikben is, másikkban is izgalmas történeteket olvashatunk kisklont életkekről, börtönben végződő sorsokról, az emberi kapcsolatok sokszínűségéről. Borbély realista író – hála Istennek olvasható, érthető, követhető írásokat tár elénk, pontos lélektani ismeretekkel, nagyszerű figurarajzokkal a hétköznapi sűrűjéből. Az előző kötetéről azt mondtam, kötődik a hatvanas évek íróinak szellemi világához, ez mára is érvényes. Szókimondásban, írói etikában követője annak, stílustörékvéseiben követője, mondhatom, folytatója. Hogy játsszunk a múlttal, Borbély Lászlót akár *Fejes Endre* is bemutathatta volna nekem a Rákóczi úti Marika presszóban, a hatvanas évek egyik téli délelőttjén, hogy nézd a fiút, jókat ír erről a nyavalyás világról. Tizenhárom írás sorjázik ebben az új kötetben, amelyet az *L' Harmattan Kiadó*, ez a hazánkban működő francia cég bocsátott útjára. Novella vagy epika – Borbély László mindkettőben már a maga kiérlelt stílusában szól az olvasókhöz.

◆ Szakonyi Károly

HÓMAN BÁLINT ÉS NÉPBÍRÓSÁGI PERE

Hóman Bálint (1885–1951) a két világháború közötti Magyarország történetének egyik legvitatottabb személyisége. Új szemléletű, kiváló középkorászként már fiatalon felhívta magára a figyelmet, s mindmáig a legnagyobb magyar historikusok között tartjuk számon. A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójaként (1923–1932) és a Budapesti Tudományegyetem professzoraként (1925–1931) a hazai közgyűjteményi intézményhálózat megújításában és a tudományszervezésben is komoly szerepet játszott. A Magyar Nemzeti Múzeum (1932–1945), a Teleki Pál Tudományos Intézet (1941–1945), illetve a Magyar Történelmi Társulat elnökeként is sokat tett a magyar közgyűjtemények és a humán tudományok fejlesztésért. Kedves, kiválóan társalgó, mindenkivel szót értő, az ellenvéleményeket elfogadó, jovialis embernek ismerték. Mint vallás- és közoktatásügyi miniszter (1932–1938; 1939–1942) Klebelsberg Kuno munkásságának méltó folytatója, számos előremutató intézkedés ötletgazdája és megvalósítója, ám 1938 és 1942 között – a szakpolitikából a nagypolitikába keveredve – több vétkes döntéshez adta a nevét.

Németbarát külpolitikát képviselt, ám erősen ellenezte a nemzetiszocialista rendszer magyarországi meghonosításának szándékát. Fiatalkori filozofizmus után 1938-tól már antiszemitának vallotta magát és megszavazta a zsidótörvényeket, de 1944 késő tavaszán, nyarán sikerrel kezdeményezte számos zsidó származású művész és tudós mentesítését. Magyarország német megszállását követően a neki ismét följajánlott kultuszárcaát visszautasította, és Edmund Veessenmayerhez, a Német Birodalom teljhatalmú megbízottjához intézett levelében határozottan tiltakozott a németek szerinte indokolhatatlan eljárása miatt. A nyilas hatalomátvételt követően is az országgyűlés tagja maradt, s bár e minőségében többször fölemelte szavát a túlkapások ellen, tekintélye és ismertsége mégis hozzájárult Szálasi Ferenc és hívei eleve bukásra ítélt uralmának, a XX. század magyar történelme egyik mélypontjához.

Nyugatra menekülve került amerikai fogságba, majd kiadatása után népbírói eljárásban vonták felelősségre. Perének érdekessége, hogy – egyetlen kivétellel – minden beidézt tanú mellette foglalt állást, s elítélésének mértékében a népbírók sem értettek egyet. Közülük hárman tízévi elzárására, hárman életfogytiglani fegyházbüntetésére voksoltak, így végül a tanácsvezető bíró szavazata döntött az utóbbi

HÓMAN BÁLINT ÉS NÉPBÍRÓSÁGI PERE

RÁCIÓ KIADÓ – VÁROSI LEVÉLTÁR ÉS KUTATÓINTÉZET

mellett. A budapesti gyűjtőfogházból (1946–1950) került az egyik leghírhedtebb ÁVH-s börtönbe, Vácra, ahol – miután gyógyszerait is megvonták tőle és szinte a felére fogyott – 1951. június 2-án hunyt el.

Az általam szerkesztett, csaknem hétszáz oldalas, több mint hetven korabeli fényképpel illusztrált forráskiadvány nemcsak az 1946-os, Hómannal szembeni első- és másodfokú népbírói eljárás – illetve az alóli 2015-ös felmentése – bőséges jegyzetapparátussal ellátott iratait közli. Tartalmaz egy Hóman életének legfontosabb állomásait is bemutató részletes kronológiát (magam állítottam össze), illetve a magyar népbírói eljárások tevékenységéről (Zimmer Tibor), a Hóman-peréről (e sorok szerzője), Hóman hamvainak megtalálásáról és azonosításáról (Susa Éva), rehabilitálásának kísérleteiről és történetéről (Varga István) szóló tanulmányokat és emlékezéseket, valamint az újratárgyalás védőjének (Varga István) és bírójának (Horváth Zsolt) a visszatekintését.

◆ Ujváry Gábor

Hóman Bálint és népbírói pere. Szerk.: Ujváry Gábor (Ráció Kiadó–Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára és Kutatóintézete, Budapest–Székesfehérvár, 2019)

A szerkesztőbizottság tagjai:

**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gülch Csaba,
Gyulai Líviusz, Iancu Laura,
Kalász Márton, Pröhle Gergely,
Rózsássy Barbara, Szakonyi Károly**

Főszerkesztő: Sággy Ildikó

Főmunkatárs: Szakonyi Károly

Művészeti vezető: Kő Pál

Művészeti szerkesztő: Réti Attila

Olvasószerkesztő: Bognár Antal

Rovatvezető: Réfi Zsuzsanna

Titkárságvezető: Őri-Kiss Gyöngyi

Szerkesztőségi postacím:

1052 Budapest, Városház u. 7.

Telefon: 233-6951.

Mobil: 06-20-465-9232.

E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: Magyar Írók Egyesülete

Elnök, kiadóigazgató: Szakonyi Károly

Nyomdai kivitelezés:

VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.

1037 Budapest, Bécsi út 267.

Felelős vezető: Tolonics Gergely

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága és regionális társaságai.

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), **e-mailen** a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon 06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre** és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft. Egy példány ára: 450 Ft.

Megjelenik: kéthavonta.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST

PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Megújuló magyar műemlékek

a Kárpát-medencében **B/2**

Szakonyi Károly: A vén cigány **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE **DOBOZI ESZTER**

Rózsássy Barbara: Búcsú Dobozi Esztertől **2**

Mindenségedben, Légi másunk, Elkésett vitairat, Így jövök én is még mindig hozzád, Iszonyod a tükre, Kórtermek, Kecskemét, Még valami él,

Belül hordott térképeink, Félni kell **2-4**

Megújuló magyar műemlékek

a Kárpát-medencében **5**

Czigány György:

Tenyérményi égbolt a diktatúra börtöne fölött **6**

Nagy Miklós: Börtönnapló **7-9**

Te pesti srác... **9**

Demeter Szilárd: Velünk élő '56 **10-11**

Láttelet egy kórházzról, Tétényi '56 **12-17**

Orosz István: Olgák **18-19**

Réfi Zsuzsanna:

Interjú Szokolay Adam Zsolttal **20-21**

A középkori Kassától Márai Sándorig **22**

Teleki József és az Akadémiai Könyvtár **23**

Borbély László: A Szabó Dezső helye a magyar

kultúrában című konferencia kapcsán **24-25**

Bartók Béla: Levél Szabó Dezsőnek **24**

Farkas Attila: A pamflet retorikája **25**

Szabó Dezső

fontosabb műveinek időrendisége **25**

Simon Erika: Percek Móser Zoltán

fétművésszel **26-27**

Szerencsés Károly: Ezeréves kölykök **28-29**

Kiss Anna: Jaj, milyen álomba múltál **29**

A vidéki múzeumok helyzete **29**

Keserü Katalin: Transzmisszió **30-34**

Arday Géza:

Charles Fenyvesi 82. születésnapjára **35**

Nemzet Művésze díj – 2019 **35**

Józsa Ágnes:

Beszélgetés Mikó Istvánnal **36-37**

Búcsú **Sára Sándortól** **38-39**

Both Balázs: Városszéli temető **38**

Gülch Csaba:

Kérdések Mécs Mónika producerhez **40-41**

Kétszer 88 – **Szakonyi Károly** és **Czigány**

György köszöntése **42-43**

Bognár Antal: Kettős palackposta **43**

Varga Bótos Anna: Képzőművészet Ünnepe

Szolnokon – 2019 **44-45**

Seregélyesi János:

Kossuth-díjak '56 után **46-47**

Szakonyi Károly:

Ötödik padban az ablak felől –

Konrad György emlékére **48**

Bilincstörök – **Borbély László** köteteről **49**

Hóman Bálint és népbírósi pere –

Ujváry Gábor köteteről **49**

Borbély László: A belsőépítészeti ünnepe

a Pesti Vigadóban **51-B/3**

Képzőművészet Ünnepe Szolnokon – 2019 **B/4**

KÜLÖNSZÁM

Úton van a **Cziffra-központ**

Országos roadshow roma

és nem roma honfitársaink számára

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenítését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmoszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetésével mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküdhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- NMI Művelődési Intézet
- Nonprofit Közhasznú Kft.
- Magyar Építő Zrt.
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Körmendi Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Teleki László Alapítvány műtárgyfotóival, Czigány György dokumentumfotóival, a Tétényi, 1956 dokumentumfotóival, Orosz István rajzaival, az OSZK kamaratárlata dokumentumaival, az MTAK kiállítása képeivel, Móser Zoltán fotóival, az MMA és az EMÜK képanyagával, a Képzőművészet Ünnepe Szolnokon kiállítási anyagával, az Úton van a Cziffra-központ programsorozat képanyagával, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagával illusztráltuk.

SZERZŐINK

Arday Géza, 1973
Bobory Zoltán, 1946
Bognár Antal, 1951
Borbély László, 1968
Both Balázs, 1976

Czigány György, 1931
Demeter Szilárd, 1976
Dobozi Eszter, 1956-2019
Farkas Attila, 1965
Ferenczy Erika, 1938-2018
Gülch Csaba, 1959
Józsa Ágnes, 1946
Kiss Anna, 1939

Nagy Miklós, 1894-1973
Orosz István, 1951
Réfi Zsuzsanna, 1974
Rostás Farkas György, 1949
Ruva Farkas Pál, 1952
Rózsássy Barbara, 1979
Sággy Ildikó, 1941
Simon Erika, 1971

Szakonyi Károly, 1931
Szerencsés Károly, 1960
Seregélyesi János, 1948
Ughy Szabina, 1985
Ujváry Gábor, 1960
Urbán Péter, 1985
Varga Bótos Anna, 1971
Weitler Ildikó, 1970

BORBÉLY LÁSZLÓ

A BELSŐÉPÍTÉSZEK ÜNNEPE A PESTI VIGADÓBAN

A megnyitón

Az ünnepség
moderátora
Osskó JuditFülöp Krisztina átveszi
a díjat Laki Pétertől

dén húszéves a magyar belsőépítészközösség szakmai elismerése, *Az év belsőépítésze díj*. A díjat Laki Péter, a LAKI Épületszobrász Zrt. elnök-vezérigazgatója alapította 1998-ban, magánkezdeményezésként, a magyar belsőépítészet támogatására azzal a céllal, hogy szakmai zsűri döntése alapján ismerje el az adott évben megvalósult belsőépítészeti munkák közül arra legérdemesebbnek tartott értékét. A jubileum alkalmából szeptember 19-én a Pesti Vigadóban a Magyar Belsőépítész Közhasznú Egyesület (Mabe) szakmai konferenciát tartott, valamint a díj történetére is visszatérintő tablókiallítást rendezett.

A díjátadó előtt Laki Péter elmondta, hogy a díjat édesapjával, Laki Pállal közösen találták ki, és a Pesti Vigadóban november 17-ig megtekinthető *Belső terek mesterei*, illetve az *Iparművészet a belsőépítészetben* című tárlat igazolják az alapítói szándék hiánypótló mivoltát. Két évtizeddel a díj létrehozása után is változatlan szakmai, társadalmi és közéleti támogatás övezi az elismerést. A kiállított tablók pedig híven tükrözik a belsőépítészet közelmúltját.

Láng Judit Patronus Arts díjas belsőépítész, a MABE elnöke kiemelte, hogy 2004-ben alapított egyesületük részt vesz szakértői szinten a belsőépítészet műalkotásá minősítésében. Az első tíz év alatt rendszerezte és dokumentálta a belsőépítészk alkotók névsorát és kiemelkedő térszervezési alkotásait. E munkájuk kétnyelvű albuma 2014-ben jelent meg *A magyar belsőépítészet 1945–2012* címmel. Ez a kiadvány fontos lépés volt a szakma népszerűsítése útján, így a közeljövőben tervezik megjeleníteni a bővített változatát.

Az év belsőépítésze 2017–18 díj győztesét Finta József Kossuth-díjas építőművész, a nemzet művésze hirdette ki a Pesti Vigadó Makovecz Termében.

– Mindig kicsit irigykedem, amikor Az év belsőépítésze díj szóba kerül, mert az építészeknek is elkelne egy hasonló elismerés – mondta el Finta József. – Az év belsőépítésze díj ugyanis olyan magánkezdeményezés, amely nem függ sem országtól, sem világtól, sem hatalomtól, hanem kizárólag a szakmától. A zsűritagok legalább olyan izgalommal várják az éves felhozatalt, mint amennyire a pályázók a végeredményt. Sok pályázaton vettem részt életemben, tudom, hogy ez mit jelent. Ez a pályázat nemcsak összegez, hanem valamiféle jövőképet is mutat a szakmának. Mindig sokat vitatkozunk a pályaműveken, de általában hamar meg szoktunk egyezni, mert hamar megmutatkozik az a munka, amely kiérdemli a győzelmet. Az idei győztes *Fülöp Krisztina*, aki az Örkény Színház nézőterének és kapcsolódó közlekedési tereinek átalakításért érdemelte ki az elismerést. Pályázata attól izgalmas, hogy a színház egyszerre középület, valamiféle misztérium és kulturális tér. Krisztina és alkotótársai elkerülték azt a kísértést, hogy túlcsevegjék azt a fajta játékoságot, amely a színháznak velejárója. Ez is közrejátszott abban, hogy nyertek.

Fülöp Krisztina 2000-ben szerzett diplomát a soproni Nyugat-Magyarországi Egyetem Alkalmazott Művészeti Intézetében okleveles építész tervezőművészként, belsőépítész-ként. 2000–2002 között a Zoboki, Demeter és Társaik Építésziroda munkatársa volt, 2002-től önálló tervező, a Komp Design Stúdió megalapítója, vezető tervezője. 2015-től külsős óraadó a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Építészeti Intézetében. 2012-ben Glavanovics Orsolyával együtt elnyerte *Az év belsőépítésze díjat* a Manningervilla belsőépítészeti kialakításáért.

– Boldog vagyok, hogy itt állhatok újra

– mondta el Fülöp Krisztina. – Az Örkény Színház átalakításával az egyik álomom valóra vált. Helyenként harcos volt, mint minden munka, amely kivitelezésre van ítélve. Az elkészült munka végén megélt siker azonban ezt feledtette. A személyes tapasztalataim azt mutatják, hogy egy jó eredményű munkában a tervezői tehetség csupán hetven százalék, a többi az kitartás és kurázi. Szeretném a csapatomból külön kiemelni *Borka Andreát*, aki nélkül ez a projekt nem jött volna létre. A siker titka nem kizárólag a tervezőkön múlik, hanem nagyrészt a támogatáson és az összefogáson, ami jelen esetben konkrétan az Örkény Színház stábját jelenti. Nem kizárólag Mácsai Pál igazgatószínművészre gondolok, aki, premierhét lévén, nem tudott ma eljönni, hanem az egész stábra: a hangosítókra, a világosítókra, az ügyelők-re, a műszaki vezetőkre – szóval mindenkire. Nagyon köszönöm a bizalmukat, mert nélkülük nem tudtunk volna olyan közel kerülni a feladathoz, amennyire ez szükséges volt. Hála nekik, egészen pontosan megértettük, mire is van valójában szükségük. Arról ritkán esik szó, hogy egy ilyen nagy formátumú átalakítás a színházban dolgozók számára is változásokat hoz. Színházban belsőépítész-ként sem egyszerű dolgozni, mert varázslatos, különleges világ ez, amelyet tisztelni kell, és tudomásul venni, hogy itt minden egyes eldöntendő kérdés tele van érzellemmel. A szívvel, a lelkével vesz mindenki részt az alkotófolyamatban. Nincs jelentéktelen kérdés, minden döntés életbevágó. Ehhez az embernek szenvedélyből kell végeznie a feladatát. Ez az a tulajdonság szerencsére közös volt bennünk. Ugyanazzal a mániákussággal keressük minden helyzetben a legjobb megoldást, mint a szintársulat meghatározó tagjai. Ez a törekvés hozott össze bennünket

Fülöp Krisztina:
Az Örkeny Színház
belső tere terve

Közhasznú Egyesület elnöke tartott értékelést.

Az év belsőépítész 2017–2018 díj ünnepélyes átadása után nyílt meg a *Belső terek mesterei* összefoglaló címet viselő kiállítás. Ennek keretében a 20 éves *Az év belsőépítész díj* című tárlat a megépült és díjazott épületek teljes koncepcióját és megjelenését mutatja be, míg az *Iparművészet a belsőépítészetben* című kiállítás az iparművészet és a belsőépítészet kapcsolatára fókuszál. A tárlatokat Fekete György nyitotta meg. A megnyitó után Szenes István belsőépítész és Láng Judit, a tárlat kurátora adta át az MMA iparművészeti és tervezőművészeti tagozatának szakmai különdíját *Balogh Eleonóra* Ferenczy Noémi-díjas üveg-művész, műemléki restaurátor szakértőnek.

Mindezeket túl számos érdekes kapcsolódó program várta és várja a nagyközönséget a Pesti Vigadóban. ➔

A tárlatmegnyitón Dóka Andrea színművész

Balogh Eleonóra
díjazott munkája

és segített át azon a problémán, amely a műfajaink közötti különbözőségekből eredt. Nem utolsósorban pedig szeretném megköszönni a családomnak, szüleimnek, testvéreimnek és életem párjának, hogy támogattak és azt csinálhattam, amit szeretek – fejezte be a díjazott, aki jelenleg a kaposvári Csiky Gergely Színház rekonstrukcióján dolgozik.

A díjátadót megelőző szakmai nap a belsőépítészet helyzetét megvitató konferenciával kezdődött, amelyet Fülek Zsolt, az építészeti és építésügyi helyettes államtitkárság helyettes államtitkára köszöntöje után Marosi Miklós Széchenyi-díjas építőművész, az MMA alelnöke nyitott meg. Ezt követően tartott előadást Fekete György Kossuth-díjas belsőépítész, aki a szakmai nap díszvendége is volt. Utána pedig Szenes István, az MMA iparművészeti és tervezőművészeti tagozatának vezetője; O. Ecker Judit, a Magyar Építész Kamara belsőépítészeti tagozatának elnöke; Tóth Tibor Pál, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete (MAOE) belsőépítészeti választmányának vezetője; Schinagl Gábor, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége (MKISZ) belsőépítészeti szakosztályának elnöke és Láng Judit, a Magyar Belsőépítész

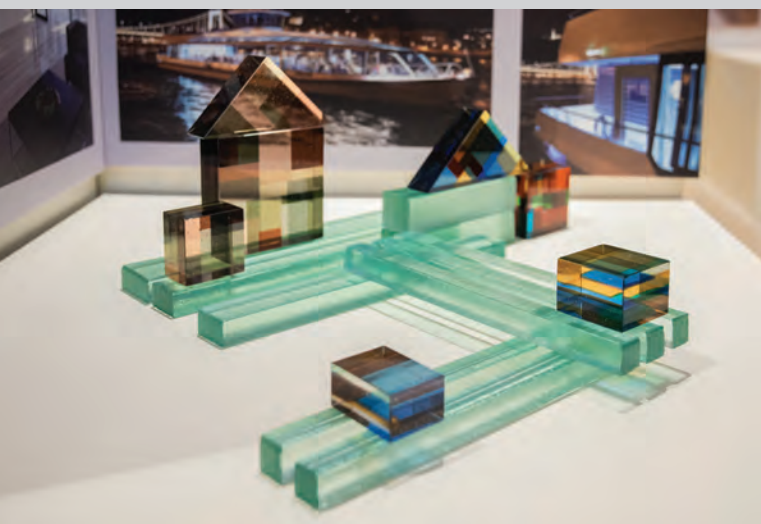
AZ ÉV BELSŐÉPÍTÉSZE PÁLYÁZAT DÍJAZOTTJAI: 2017–2018, Fülöp Krisztina: Örkeny Színház; 2016, *Kéry Balázs:* Kaposvár – vasútállomás; 2015, *Lőrincz Szilvia és Mikics András:* Kreinbacher Tasting Salon, Kreinbacher-birtok – Somlóvásárhely borászat; 2014, *Somogyi Pál:* Székesfehérvár, Szent Gellért Hotel és Tanulmányi Ház; 2013, *Gothárd Erzsébet és Magyarai Éva:* Pesti Vigadó és Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem; 2012, *Fülöp Krisztina és Glavanovics Orsolya:* Manninger-villa; 2011, *Csavarga Rózsa:* MOM Kulturális Központ; 2010, *Rádóczy (f) László és Tolnai Zsolt István:* Kodály Központ; 2009, *Tardos Tibor:* 24 tanterem általános iskola; 2008, *Kocsis Barnabás és Kocsis Gáspár:* Szentendrei evangélikus templom és parókia; 2007, *B. Soós Klára:* Cella Septichora Látogatóközpont; 2006, *Rádóczy (f) László és Tolnai Zsolt István:* Hajdú-Bihar Megyei Ítéltábla és Fellebbviteli Főügyészség, valamint Baranya Megyei Bíróság és Pécsi Ítéltábla; 2005, *Görgényi Judit:* Fővárosi és Pest Megyei Nyugdíjbiztosítási Igazgatóság, és Helikon Könyvesház; 2004, *Dragonits Márta:* Mátyás-templom; 2003, *Somogyi Pál és Makk Attila:* Aranytíz Művelődési Központ; 2002, *Csavarga Rózsa:* Volán Tefu Rt. Cserje utcai székháza és Művész utcai volt Karády-villa; 2001, *Hefkó Mihály és Jakab Csaba:* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár; 2000, *Pataky Dóra és Iványi Mónika:* Centrál Kávéház; 1999, *Gergely László és Szenes István:* MATÁV-székház; 1999, *Göde András:* Píliszi Erdei Iskola.

Enteriőrök a kiállításról

Balogh Eleonóra díjazott

Balog Eleonóra munkája

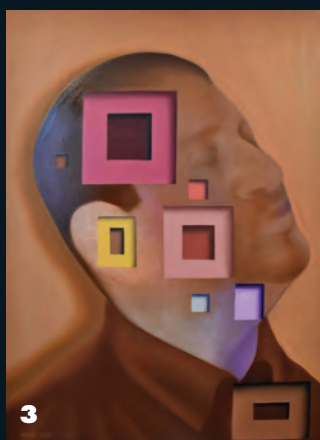
Fülöp Krisztina: Örkeny Színház, belső

KÉPZŐMŰVÉSZET ÜNNEPE SZOLNOKON

A TÖRTÉNET

Cikkünk a 44. oldalon

1. Meszlényi-Molnár János:
Ikarusz bukása
2. Henrich Schorno:
A kis pöttyös és a tejsárda
3. Varga-Amár László:
Umbra fej áttörésekkel
4. Eszik Alajos: Homlesz idill
5. Pogány Gábor Benő: Álarc
6. Révi Norbert: Jármű II.
7. Polgár Botond: Éjtörző

